

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Кучмій Микола Ярославович

Організаційно-правовий механізм формування стратегії економічної безпеки держави / Organizational and legal mechanism of formation the strategy of economic security of the state

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконав студент групи ФЕБм-21
М.Я. Кучмій

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О.І. Вівчар

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри
_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	8
1.1. Концептуальні підходи щодо економічної безпеки країни	8
1.2. Основні організаційно-правові підходи забезпечення стратегії економічної безпеки національного господарства	19
1.3. Змістовно-типологічна характеристика загроз економічній безпеці держави	31
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	44
2.1. Аналітична характеристика сучасного стану розвитку економіки України	44
2.2. Дослідження організаційно-правових засад розвитку економічних відносин в Україні	55
2.3. Комплексна оцінка формування стратегії безпекового стану країни та основні індикатори	65
Висновки до розділу 2	84
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ЗАХОДІВ МЕХАНІЗМУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	86
3.1. Проблемні аспекти формування стратегії економічної безпеки держави	86
3.2. Удосконалення механізму стратегічного забезпечення економічної безпеки країни	100
3.3. Напрями формування організаційно-правових засад забезпечення економічної безпеки національного господарства	112
Висновки до розділу 3	116
ВИСНОВКИ	119

	3
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	123
ДОДАТКИ	130

ВСТУП

Актуальність теми. Умови сучасного світу висувають нагальні потреби забезпечення безпеки будь-якої сфери. Однак, гарантія безпеки можлива лише в системі розвинених суспільних відносин процвітаючої та успішної держави. Забезпечення економічної безпеки належить до найголовніших державних функцій. Проблему економічної безпеки ототожнюють із цілями економічного росту на всіх рівнях розвитку економіки і суспільства.

Вплив економічної безпеки поширюється на такі суб'єкти господарювання як держава, суспільство і особа, для кожного з яких зміст цього поняття відображається у звуженому сенсі та не дає повної характеристики сутності економічної безпеки. Це пов'язано з тим, що кожний суб'єкт має на меті власні економічні інтереси та потреби, що розглядаються в контексті розвитку, стабільності та безпеки. На противагу інтересам та потребам постає низка небезпек, загроз та ситуацій підвищеного ризику, що потребує активації дій у напрямку зниження можливих збитків і негативних наслідків. В економічній сфері до джерел виникнення небезпеки відносяться фактори деструктивного характеру, дія яких призводить до несприятливих тенденцій можна віднести: кризові явища економіки, дефолт, фінансова хисткість системи, підвищення економічної залежності у міжнародній сфері, втрата суверенітету, загрозливий ріст державного боргу, від'ємні показники темпів економічного росту і макроекономічної стабільності тощо. Небезпека виникає в силу обставин, що в кінцевому результаті здатні порушити чи значно погіршити функціонування економічної системи та її сталий розвиток. Стійкість і стабільність економічної системи, навпаки, розглядаються як складові частини економічної та національної безпеки і мають прямий вплив на життєстійкість всіх суб'єктів забезпечення економічної безпеки.

Слід зазначити, що удосконалення власної системи безпеки економічного функціонування в подальшому дасть можливість запобігти негативним наслідкам занадто відкритої економіки, залежності від провідної країни-партнера в імпорті ресурсів, насильницького політичного диктату побудови економічного механізму та політичних взаємозв'язків, а також дасть змогу

створити позитивні передумови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, розвитку здорової конкуренції всіх суб'єктів господарювання, налагодження зв'язків з міжнародними економічними структурами, інтеграції у рівноправні економічні союзи, запобігання поширенню тіньової сфери ведення господарства, цільового і якісного використання іноземних траншів та інвестиційних ресурсів для оздоровлення національної економіки, більш повного розкриття трудового та інтелектуального потенціалу країни.

Важливий внесок у дослідження організаційно-правового механізму формування стратегії економічної безпеки держави зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені як: Л. І. Абалкін, О. В. Ареф'єва, О. І. Барановський, В. Ф. Беседін, О. С. Власюк, О. І. Вівчар, В. М. Геєць, Б. В. Губський, О. Г. Данільян, В. Є. Духов, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, Г. В. Задорожний, М. В. Куркін, В. А. Ліпкан, В. І. Мунтіян, В. К. Сенчагов, А. І. Сухоруков, А. І. Татаркін, В. Т. Шлемко та інші.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у визначенні теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо організаційно-правових засад формування стратегії економічної безпеки держави.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- узагальнити теоретичні основи та обґрунтувати поняття економічної безпеки держави;
- класифікувати загрози національній безпеці за сферами впливу;
- провести комплексну оцінку формування стратегії безпекового стану країни;
- обґрунтувати систему індикаторів стану економічної безпеки країни;
- запропонувати теоретичні підходи механізму формування організаційно-правової стратегії забезпечення економічної безпеки країни;
- розробити рекомендації щодо напрямків державної політики реагування на загрози економічній безпеці на національному рівні у відповідних сферах.

Об'єктом дипломної роботи є механізм формування стратегії економічної безпеки держави в сучасних умовах.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади формування стратегії економічної безпеки країни.

Методи дослідження. У ході написання дипломної роботи використовуються наступні методи: методи наукового пізнання, теоретичного узагальнення та порівняння (було вжито для вивчення предмету, об'єкта дослідження і виявлення взаємного впливу його складових елементів); метод аналізу та синтезу (для розкриття сутності формування системи економічної безпеки); системний підхід (для обґрунтування необхідності використання широкого спектру чинників для формування та забезпечення макроекономічної безпеки в державі); діалектичний метод (для виявлення показників розвитку держави та причинно-наслідкових зв'язків між впливом загроз на її економічну безпеку); метод порівняльного аналізу (для визначення місця та надання оцінки сучасному стану держави на тлі співставлення показників рівня економічної безпеки); статистичний (для аналізу макроекономічної ситуації в країні і визначення індикаторів економічної безпеки та значення їх впливу на формування механізму забезпечення економічної безпеки).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному обґрунтуванні механізму формування стратегії економічної безпеки держави на сучасному етапі розвитку.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення і результати дослідження обговорено і схвалено на Всеукраїнській науково-практичній конференції [“Тактичні та стратегічні пріоритети зміцнення фінансово-економічної безпеки держави”] – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – С. 93–94 – “Системний механізм забезпечення національної безпеки України”.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 68 найменувань і 3 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 130 сторінок, включаючи 12 таблиць, 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Концептуальні підходи щодо економічної безпеки країни

Серед численних функцій держави забезпечення економічної безпеки є первинною, оскільки відображає актуальну потребу суспільства в гарантуванні захисту прав і свобод в процесі його поступального розвитку. Забезпечення економічної безпеки як самостійної сфери регулювання сформувалось в кінці ХХ століття під впливом більш динамічного економічного співробітництва між країнами.

Починаючи з часів А. Сміта та Ф. Кене, економічна та національна безпека, прирівнюючись до непохитної державної влади та ототожнюючись із утриманням порядку задля державного інтересу, завжди вважались основою державності, базовим інструментом колективного захисту громадянина як складової нації в непростому оточенні і відвертому протистоянні “економічних” людей в багатоспектровому ринковому середовищі. Так, ще в XVII-XVIII століттях прихильники правового позитивізму, такі як Т. Гоббс, Г. Гегель, Н. Макіавеллі, наполягали на прерогативі держави у забезпеченні суспільних (із обмеженням індивідуальних) прав і свобод громадян на тлі дотримання національної безпеки. Сам термін “безпека” з’явився наприкінці XII століття (згідно зі словником “Robert”) [23], але термін мав на увазі стан духа людини, що відчувається захищеною. З часом етимологія цього поняття розширювалась, і тільки з XVII століття воно почало використовуватися на державному рівні.

Проблему економічної безпеки розглядають в тандемі з поняттям економічного зростання, яке впливає як на загальний стан економіки в країні, так і на національну безпеку держави. Науку, яка розглядає проблеми економічної безпеки держави, називають екосестейтом. При розробці програми

забезпечення екосистейта виділяються і аналізуються домінуючі цілі і завдання. Особлива увага приділяється стратегічним цілям, оскільки за їх допомогою формуються завдання, на основі яких згодом здійснюються заходи і визначаються найбільш оптимальні способи досягнення цілей.

Поняття економічної безпеки характеризується міждисциплінарністю та охоплює різноманітні сфери національної безпеки. Це означає, що при його розгляді необхідно проаналізувати ряд спеціальних науково-дослідних робіт і задіяти фахівців різних наукових профілів, серед яких важлива роль відводиться економістам, працівникам банківської сфери, політологам і соціологам, екологам, юристам, представникам сфери освіти і охорони здоров'я, а також вченим, які займаються науково-технічною безпекою.

Поняття економічної безпеки нерозривне з поняттям національної безпеки, яке, у свою чергу, розглядається в контексті міжнародної безпеки. Національна безпека включає декілька напрямів: економічний, політичний, соціальний, військовий комплекс, оборону, правовий, інформаційне і технологічне забезпечення, розвиток інновацій, ресурсну, енергетичну і ядерну незалежність, культурний і інтелектуальний потенціал, підтримку екологічної безпеки. Деякі дослідники [14] окремим підвидом виділяють також фінансову, інвестиційну, інфляційно-цінову, науково-технічну, медичну, демографічну, валютну та інші напрямки безпеки. Для цього дослідження значення всіх вищеперелічених напрямків безпеки полягає в тому, що вони розглядаються в контексті їх економічного регулювання, тобто разом з аспектами їх впливу на економіку країни, а також вплив економічної ситуації на їх функціонування. Ці складові національної безпеки формують спільну систему, властиву сучасній економіці, постійне удосконалення якої завжди є актуальним фактором підтримання незалежності будь-якої держави, особливо в умовах системних криз, нестачі природних ресурсів, продовольчих запасів і зростання народонаселення у ряді бідних країн. Щоб визначити і проаналізувати категорію економічної безпеки, представимо її понятійний базис (табл. 1.1).

Вивчивши різнопланові позиції й точки зору відомих економістів на поняття економічної безпеки, представимо власну трактовку цієї категорії.

Таблиця 1.1

Поняття економічної безпеки в державному вимірі у наукових поглядах

	Автор	Трактовка поняття
1	2	3
1.	Є.А. Олейніков	– це захищеність економічних відносин, що визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його соціальних груп і таких відносин, що формують основи обороноздатності країни від небезпек та загроз;
2.	В.К. Сенчагов	– це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства;
3.	М.М. Єрмошенко	– це спроможність держави самостійно виробляти та здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізувати власні національні інтереси тощо;
4.	Л.І. Абалкін	– це сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та сталість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалювання;
5.	Б.В. Губський	– це спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких варіантів розвитку подій;
6.	В.Є. Новицький	– це наявність у держави достатніх можливостей для стабільного забезпечення розширеної репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та в усіх сферах докладання соціально корисної праці, а також гарантування економічними засобами таких соціальних цілей, як стабільність суспільного ладу, наявність доступної та дійової системи охорони здоров'я, створення надійних військово-політичних гарантій щодо зовнішніх загроз;
7.	Я.А. Жаліло	– це складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання;
8.	В.М. Геєць	– це провідна складова національної безпеки, яка відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни та національною безпекою;

1	2	3
9.	Г.А. Пастернак-Таранушенко	– це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців;
10.	О.А. Бельков	– це стан, за якого народ (через державу) може суверенно, без втручання та тиску ззовні, визначати шляхи і форми свого економічного розвитку;
11.	Г.О. Пухтаєвич	– це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті розуміють сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави. Економічна безпека є однією зі складових національної безпеки, яка охоплює також оборонну, екологічну безпеку тощо;
12.	М.П. Гетьманчук	– це стан захищеності національної економіки, який забезпечує здійснення економічного суверенітету, економічне зростання в умовах системи міжнародних взаємозв'язків й дає змогу: 1) гарантувати економічний розвиток держави на підставі досягнень науково-технічного прогресу; 2) зберігати або швидко оновлювати виробництво в умовах припинення зовнішніх поставок або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру; 3) забезпечувати стійке фінансування своєї кредитно-грошової системи та задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов.

Економічна безпека держави – це стан підтримання стабільної синтетично створеної економічної системи держави, що працює безперешкодно і не має схильність до ураження під впливом дестабілізуючих чинників антропогенного характеру.

Розширити тлумачення поняття економічної безпеки також можна, чітко визначивши об'єкт та суб'єкт діяльності по її забезпеченню. Дуже часто дослідники об'єднують вищеперелічені об'єкти в складну систему, що складається із взаємопов'язаних та взаємообумовлених вертикальних рівнів [16, С. 15]. В сучасному суспільному устрої існує декілька об'єктів, на які має бути спрямоване забезпечення безпеки. Детальніше розглянемо кожний з них.

1. Особа (громадянин, резидент). Під забезпеченням економічної безпеки особи розуміється організація умов захисту людини від несприятливих чинників, що впливають на її особисті інтереси і потреби. Виступаючи як член суспільства, особа потребує правової безпеки (що передбачає створення спеціальних норм – соціальних, господарських і інших, а також збереження майна, прав власності, регулювання соціально-трудова відносин в соціумі). Виступаючи як окремо взятий повноцінний об'єкт системи безпеки, особа піклується про свою фізичну, психічну, фізіологічну і духовну безпеку, яка, насамперед, підтримує її життя і працездатність. Виступаючи як суб'єкт забезпечення безпеки, особа спонукає владні органи на до поліпшення соціальної складової національної безпеки, що підвищує якість забезпечення економічної складової.

2. Підприємство (організація, суб'єкт господарювання). Економічну безпеку організації можна розцінювати як певний стан виробничих стосунків і організації інформаційно-правових зв'язків матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів, за якого гарантується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивне використання науково-технічних досягнень і соціальний розвиток суб'єктів господарювання [21, С. 3]. Необхідність постійного гарантування економічної безпеки обумовлюється об'єктивно існуючим для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності.

3. Суспільство (соціум або інша цілісна організація людей). Розглядати економічну безпеку суспільства неможливо без чіткого розуміння економічної безпеки держави, оскільки будь-яке суспільство є цілісною системою соціальних інститутів, що виконують функції регулювання економічних, політичних та інших відносин, і на сьогоднішній день практично неможливо відокремити суспільний устрій від державного управління також в контексті безпеки.

4. Держава. Економічна безпека держави і суспільства – це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення. Економічна безпека включена в систему національної безпеки разом з такими її складовими як забезпечення обороноздатності країни, підтримка соціального миру в суспільстві, захист від екологічних лих [39].

Економічна безпека також може трактуватися як певні умови, що створюються державою і не допускають завдання народному господарству шкоди від внутрішніх і зовнішніх загроз політичного, військового, економічного і глобального характеру.

5. Міждержавне регулювання економічної безпеки (у контексті глобалізації світової економіки). Поняття міжнародної економічної безпеки розкриває логічний зв'язок між суспільною безпекою і безпекою державного сектору, які базуються на мирній взаємодії всіх держав, що входять в світову спільноту і дотримуються ринкових умов господарювання. Кожна держава має право самостійно розробляти, коригувати і дотримуватися своєї стратегії економічного розвитку, погоджуючи її з цілями, що стоять перед народом і урядом. Ці цілі на державному рівні іменуються національними інтересами. Економічна безпека дуже залежна як від національних інтересів, так і від способів їх здійснення.

Національними інтересами визнається система цілей і задач внутрішньої та зовнішньої політики держави. Національні інтереси є причиною міжнародних відносин як таких. По відношенню до навколишнього зовнішнього світу національні інтереси виражаються у сукупності зовнішньополітичних інтересів держави, які розрізняються за своєю важливістю для її життєдіяльності [36]. Головним завданням органів державної влади в сфері забезпечення інтересів особи, суспільства і державного управління є їх узгодження і недопущення розбіжностей в їх здійсненні, оскільки, хоча інтереси держави і суспільства багато в чому тотожні, інтереси особи часто йдуть врозріз з довгостроковими цілями держави, що часто

унеможлиблює побудову єдиної політики економічної і національної безпеки в країні на довготривалий період.

Апріорі національний інтерес постає як узагальнюючий інтерес, який знімає суперечність між інтересами держави і громадянського суспільства. Життєво важливими інтересами виступають потреби, внаслідок задоволення яких забезпечується стабільне існування і прогресивний розвиток суспільства в державі. Отже, Україна має почати з визначення ризиків як для національної безпеки, так і для національних інтересів в середині країни і розробити механізми захисту від того, щоб внутрішні проблеми не підточили державний механізм функціонування із середини, розвалюючи цілісність всієї економічної системи.

Об'єднання всіх сфер національної безпеки дає консолідований ефект задоволення інтересів і позитивно впливає на стан у економіці. Отже, впливає необхідність класифікації сфер національної безпеки (але не градація їх значущості) для того, щоб мати змогу в подальшому виділити пріоритетність національних інтересів і сприяти ефективному їх задоволенню. Класифікація економічної безпеки в залежності від масштабу та джерела загроз подана на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Класифікація економічної безпеки

Всі рівні в загальній системі політики національної безпеки впливають один на одного завдяки зовнішнім і внутрішнім факторам. На нашу думку, забезпечення миру є відправною точкою загальної стабільності в кожній окремій країні та головною передумовою сталого економічного та соціально орієнтованого розвитку. Разом з тим, загальноприйнятим є твердження, що економічна безпека впливає на політичну, оборонну і соціальну безпеку. Такий процес також є оборотним. Іншими словами, взаємно не узгоджена суспільством точка зору щодо пріоритетності національних інтересів у всіх функціональних сферах державної безпеки і неусвідомленість загроз може призвести до втрати позицій безпечного стану у будь-якій зі сфер.

На рис. 1.2 представлені деякі види державної безпеки, що тією чи іншою мірою мають вплив на підтримання, розвиток та стає функціонування економіки в фінансовій, політичній, правовій, військовій, ресурсній, продовольчій, ядерній, технічній, демографічній та інших сферах.

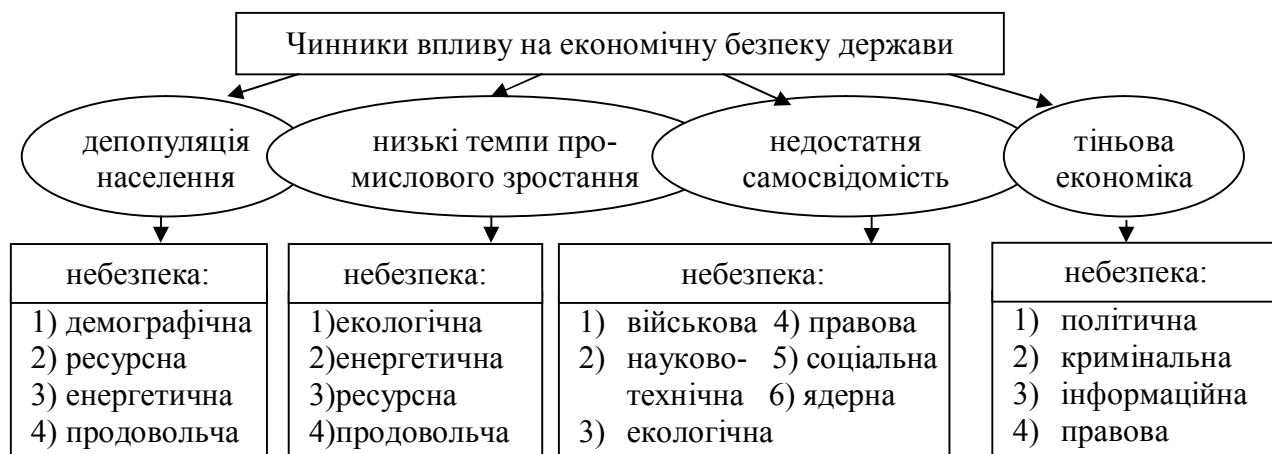

Рис. 1.2. Загрозливі чинники для системи національної економічної безпеки України

Серед основних негативних факторів, що впливають на економічну безпеку держави, створюючи загрози, можна віднести: депопуляцію населення (від'ємний демографічний приріст), низькі темпи промислового зростання, недостатню самосвідомість населення, тіньову економіку та інші. Згрупувавши їх у чотири напрямки, можна визначити, на який із видів безпеки впливає кожний фактор.

Отже, вищеперелічені на рис. 1.2 складові небезпеки стимулюють країну підвищувати рівень фінансово-економічної безпеки, яка є складовою національної безпеки, що, в свою чергу, залежить від грамотного гарантування міжнародної безпеки.

В теорії нещодавно з'явився такий термін як “комбінована безпека” [16]. Він включає широко вживане поняття глобальної екологічної безпеки, яке характеризує стан захисту людства від екологічної загрози. Національна безпека також розглядається як комбінована безпека. Вона характеризує ступінь захисту держави і включає в якості основних елементів вище перераховані сфери безпеки (економічну, політичну, соціальну тощо). По аналогії з поняттям національної безпеки вводиться поняття глобальної безпеки як об'єднання окремих сфер безпеки і ступеня інтегрованої протидії у випадку появи спільних загроз. Слід зазначити, що нація (державна) знаходиться в стані безпеки, коли їй не доводиться приносити в жертву свої національні інтереси, щоб уникнути гіршого, і коли вона в змозі, керуючись національними цілями, захистити ці інтереси за допомогою політичних, економічних, соціально-психологічних, військових і інших дій.

Для більшості держав ключовою передумовою поступального розвитку виступає їх національна сила (міць), або адекватна їй національна безпека. Концепція “сили держави” відіграє найважливішу роль в теорії міжнародної політики і надає не лише опосередкований – через характер і форми взаємин держав, але і прямий вплив на політичне й економічне життя в глобальному масштабі [16].

Стратегія соціально-економічного розвитку держави має базуватися на інноваційному характері її економічного розвитку. Серед національних пріоритетів, на які спрямована державна інноваційна сфера, виділяють наступні: 1) підвищення якості життя населення; 2) досягнення економічного зростання; 3) розвиток фундаментальної науки, освіти і культури; 4) забезпечення оборони і безпеки країни; 5) широкомасштабне застосування науково-технічних розробок у виробництві продукції, товарів і послуг.

Для розуміння суті економічної безпеки важливо з'ясувати її зв'язок з поняттями “розвиток”, “стійкість” і “стабільність”. Якщо економіка не розвивається, то у неї різко скорочуються можливість виживання, опірність і пристосованість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Стійкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних і інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні навантаження [13, С. 11-12]. Стабільність – це нормальне функціонування політико-економічної системи, усіх її структур та інститутів, відсутність вагомих збоїв у механізмах державної влади та економічному регулюванні, їх достатня авторитетність та ефективність. Стабільність проявляється також і в суворому дотриманні і виконанні законів та інших регулюючих нормативних актів в сфері національної безпеки. Чим стійкіша економічна система, співвідношення виробничого і фінансово-банківського капіталу, тим життєздатніша економіка; отже, і оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами системи веде до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Стабільність в системі макроекономічної безпеки досягається правильним функціонуванням і сталим розвитком держави, що, у свою чергу, потребує достатньої кількості матеріальних, фінансових, трудових і часових ресурсів. Економічно розвинені країни Західної Європи та багато інших країн світу, що розвиваються, розглядають економічну безпеку не тільки з позиції її регулювання з боку держави, але й з позиції задоволення своїх потреб у стратегічно важливих ресурсах

Зрозуміло, що головним завданням будь-якої структури, яка має в розпорядженні ресурси, є не тільки забезпечення доступу до них, але і раціональне використання, яке:

- безпосередньо впливає на рівень витрат (а отже, і на прибутковість заходів по захисту економічної безпеки);
- сприяє економії;

– створює і виконує соціальну відповідальність підприємств і держави перед головним власником ресурсів – громадянами країни.

В значній мірі безпека в позаекономічних сферах залежить від використання різних економічних засобів (наприклад, залучення грошових ресурсів). Використовуючи економічні інструменти при оцінці наслідків загроз безпеці в будь-якій сфері діяльності, можна кількісно виміряти збиток і відповідно виділити пріоритетні напрями розподілу ресурсів у державі.

Належне фінансове і матеріально-технічне забезпечення виконання заходів, передбачених Стратегією національної безпеки України, має спиратися на сталий і динамічний розвиток національної економіки, розширення фінансових можливостей держави [18]. Один із пріоритетних напрямів фінансування заходів політики національної безпеки полягає у підтримці інвестиційних проектів, що спрямовані на підвищення ефективності використання будь-яких матеріальних ресурсів (без шкоди кінцевому результату при впровадженні таких проектів). Ресурсне забезпечення заходів на виконання Стратегії національної безпеки України реалізується шляхом обов'язкового врахування щорічних належних видатків у Державному бюджеті, а бюджетне фінансування – шляхом приведення у відповідність із функціями та завданнями держави та з її економічними можливостями. Зараз, в період другого етапу економічної кризи, яку фахівці визнали системною, але яку ще можна пом'якшити певними запобіжними заходами, Україна ще має можливість використати такі заходи для позитивного впливу на стан своєї економічної безпеки.

Виходячи з предметно-об'єктної спрямованості цієї дипломної роботи, можна зробити висновок, що сутність економічної безпеки визначається як стан підтримання стабільної синтетично створеної економічної системи держави, що працює безперешкодно, не має схильності до ураження під впливом дестабілізуючих чинників антропогенного характеру і залежить від інтересів ієрархії суб'єктів забезпечення цього стану: держава, суспільство, підприємство, особистість.

1.2. Основні організаційно-правові підходи забезпечення стратегії економічної безпеки національного господарства

Першим і основним завданням будь-якого дослідження є визначення цілей. Однією з цілей в цій дипломній роботі є формування життєздатного механізму, який був би в змозі забезпечити найбільш оптимальний варіант функціонування економічної безпеки. Друга ціль – це вибір інструментів державної політики, що має бути використана для реалізації поставлених завдань. Цей вибір заснований на сукупності наявних заходів.

Конструктивна праця щодо забезпечення економічної безпеки як макроекономічної категорії перш за все повинна базуватися на власній стратегії, яка постійно переглядається і удосконалюється залежно від вирішених питань, що підлягають уточненню і деталізації. Вважається, що першочерговим заходом щодо гарантії безпеки є виживання економіки країни (якщо виникнення загроз є історичною передумовою), потім – в стабілізації економічних відносин і в налагодженні здорового функціонування державного управління, і лише в перспективі – в забезпеченні сталого розвитку економіки. Кожна держава по-своєму забезпечує своє функціонування, досягаючи власного рівня економічного розвитку, здійснюючи управління ризиками, створюючи національну культуру і укріплюючи позиції на міжнародній арені. Таким чином, кожна держава будує свою економічну безпеку по-різному. Для країн, що розвиваються, таких як Україна, економічну безпеку краще за все визначати як здатність забезпечити стійке зростання рівня життя для всіх верств населення шляхом національного економічного розвитку і одночасної підтримки економічної незалежності. Іншими словами, термін економічної безпеки характеризують два аспекти: конкурентоспроможність і економічний суверенітет. Конкурентоспроможність сприяє здоровому розвитку, тоді як певний ступінь автономії захищає від надмірного зовнішнього впливу на економіку [38, С. 76-79]. Конкурентоспроможність в економіці необхідна не лише для того, щоб стимулювати національне економічне зростання, але також

і для проникнення на міжнародний ринок (теорія порівняльних переваг). В епоху глобалізації ці два чинники нерозривно пов'язані, оскільки жодна країна не може “замкнути” кордон і не піддаватися економічному, політичному або інформаційному впливу ззовні. Крім того, ці чинники взаємно підсилюють один одного, оскільки конкурентоспроможність, яка досягається шляхом порівняльних переваг на світовому ринку, – це основа для внутрішнього економічного зростання, а економічне зростання, в свою чергу, дає країні переваги в глобальній економіці. Без економічного зростання і конкурентоспроможності немає економічної безпеки.

Інший аспект економічної безпеки – це економічний суверенітет, який може розглядатися як контрольний ліміт, який країна цінує вище за свій економічний розвиток (тобто те порогове значення незалежності в політичних і соціальних вимірниках, з яким уряд не може не рахуватися, які б темпи економічного розвитку не прогнозувалися у кожному конкретному випадку). Економічний суверенітет – це сукупність двох складових:

1) економічної влади, яку можна назвати “нероздільною”, вона є невід’ємною умовою існування самостійної держави і не може бути розділена з іншими державами;

2) економічної влади, що іменується “розділеною”, на яку може впливати політика інших держав.

Суверенність як така, як і своєрідність кожної конкретної країни, не може бути передана у володіння і є унікальною. У економіці суверенітет виявляється в контролі держави над внутрішнім ринком і в урядовому контролі над стратегічно важливою продукцією і підприємствами. “Нероздільна” економічна влада має зв’язок з такими поняттями як “стратегічна національна влада в ухваленні рішень в економічній системі” та “володіння національними ресурсами”. “Розділена” економічна влада включає економічну і виробничу політику і розробку державних інститутів.

Інтенсивність прояву цих двох видів влади різниться в кожній окремій країні і залежить від національної економічної сили та економічного розвитку.

За існуючої міжнародної ситуації, сформованої розвиненими країнами і створеної для підтримки їх економічних позицій, конкурентна боротьба на політичному, економічному або соціальному підґрунті веде їх до посягання на суверенітет інших держав.

Відповідальність за функціонування економічного механізму у наш час прийнято покладати на державу. Економічна стратегія пов'язана із засобами досягнення певної економічної мети. Відповідь на питання як люди вважають за краще використовувати економічні і природні ресурси для задоволення своїх потреб – це завдання економічної політики. Навіть якщо дії урядів відрізняються в способах досягнення цілей і в розставленні акцентів з основних аспектів функціонування господарського механізму, їхні дії будуть узгоджені і спрямовані в один бік. Серед основних своїх цілей уряди виділяють наступні:

- 1) високий і стабільний рівень зайнятості;
- 2) запобігання інфляції;
- 3) справедливий розподіл бюджетних видатків, зокрема погашення зовнішнього та внутрішнього боргів, а також не накопичення їх у майбутньому;
- 4) залучення іноземних інвестицій та внутрішнє інвестування;
- 5) забезпечення прийняттого рівня економічного зростання;
- 6) справедливий розподіл доходу і власності та створення середнього класу як міцної бази державних засад [15].

З точки зору держави, економічне зростання є для неї бажаним, оскільки приносить збільшення доходу від існуючого механізму оподаткування. Це означає, що держава може створювати і брати під протекцію більше освітніх, медичних установ і інших соціальних інститутів, підвищувати їх якість, не удаючись до таких політично непопулярних заходів як підвищення податкової ставки. Економічне зростання дозволяє спрямувати більше ресурсів на соціальне забезпечення без урізання індивідуального споживання. Воно також робить можливим фінансування багаточисельних соціальних програм. Зростаючі доходи дозволяють більшій кількості людей мати побутову техніку і автомобілі, хоча це також може загострити проблеми забруднення і заторів вуличного руху.

Традиційно охоплюючи вільний ринок, економіка вважалася універсальним шляхом до економічного зростання, а отже, розвитку всього людства. Все ж, тривалі конфлікти в суспільстві і порушення людських прав, а також той факт, що дві третини населення землі не отримують належної вигоди від економічного зростання і пов'язаної з ним глобалізації, примушують задуматися про те яким шляхом слід розвивати економіку [43, С. 16-18] і яким чином побудувати економічні стосунки в середині держав і між ними, щоб розподілити позитивний ефект від економічної діяльності між всіма суб'єктами виробничих стосунків і забезпечити якнайкращий стан економічної безпеки в державі, незалежно від рівня її економічного розвитку.

Нагальні задачі також мають бути вирішені в області управління економікою. Якщо розглядати державну систему у вигляді складної функціонуючої організації, то основною її властивістю буде управління, яке спрямоване на забезпечення національної та економічної безпеки і стабільності на основі функцій, прав та обов'язків, що на нього покладені. Будь-якому управлінню як на мікро-, так і на макрорівні, властиві чотири основні функції управління: планування; організація; контроль; керування.

Планування полягає у визначенні цілей і виборі рішення щодо найбільш прийняттого способу їх досягнення. Воно включає в себе також оцінку того, що необхідно зробити для впровадження змін і інновацій щодо укріплення економічної безпеки. Організація є функцією управління, на яку в системі економічної безпеки покладена роль розподілу і упорядкування всіх видів ресурсів таким чином, щоб досягти максимально можливого рівня порядку і безпеки. Саме завдяки цій функції можна визначити, які завдання повинні бути виконані, як об'єднати ці завдання в цілеспрямовану роботу і як згрупувати їх для формування структури функціонування безпеки. Контроль націлений на регулювання організаційних стандартів: для того, щоб підтримувати рівень економічної безпеки, держава повинна контролювати поточну роботу, порівнювати результати з раніше впровадженими планами і за необхідності вносити поправки.

Рівень урегульованості системи економічної безпеки та підходи до формування стратегії по її забезпеченню залежать від дотримання наступних принципів організації захисту з боку державного управління.

1) Принцип системності передбачає упорядковану певним чином цілісну структуру цієї сфери.

2) Принцип достатності передбачає, що задіяна достатня кількість елементів та заходів для захисту суб'єктів економічної діяльності.

3) Принцип обґрунтованості потребує раціональної постановки задач, виваженого підходу до їх опрацювання і науково-технічного обґрунтування організаційних рішень в управлінні і реалізації захисту безпеки.

4) Принцип гнучкості спирається на синхронну дію низки законів, які сприяють і пришвидшують систематизацію і інтеграцію економіко-правового простору, а оперативна робота уряду запобігає впливу загрозливих факторів для економічної безпеки.

5) Принцип своєчасності диктується необхідністю швидкого опрацювання заходів захисту, контролю, розробки системних рішень і належної їх імплементації.

Державне регулювання, поєднуючись з ринковими механізмами, повинно дотримуватися вимог економічних законів, серед яких найвідомішими і найочевиднішими є закон рівноваги попиту і пропозиції, закон вартості, закон грошового обігу та ін. Регулюючи товарне виробництво, всі вони певним чином встановлюють і підтримують рівновагу і пропорційність в ринковій економіці і таким чином зберігають безпеку ринкового функціонування. Окрім економічних законів, на які спирається принцип досягнення економічної рівноваги в державі, існує ряд законів організації, основні з яких подано в табл. 1.2.

Механізму використання вищеописаних принципів і законів властиві не лише заходи для подолання антагоністичних форм розвитку суперечностей [54]; головною їх спрямованістю є як стабілізація економічної ситуації, так і адекватність цих принципів загрозам та зниженню рівня небезпеки.

Закони організації для забезпечення економічної та національної безпеки

Найменування закону	Визначення закону
<i>Закони організації, що проявляються в статичі (структурах)</i>	
Закон композиції	Закон відображає необхідність узгодження цілей державного регулювання, які повинні бути направлені на підтримку основної цілі забезпечення економічної безпеки.
Закон пропорційності	Закон відображає необхідність співвідношення між складовими національної небезпеки, а також їхню пропорційність, відповідність або залежність.
Закон найменших (ланок у ланцюзі)	Структурна стійкість державної політики визначається її найменшою частковою стійкістю (наприклад, міцність всього ланцюга визначається найменш міцною ланкою або найвразливішою сферою економічного регулювання).
<i>Закони організації, що проявляються в динаміці (процесах)</i>	
Закон синергії	Сума результатів забезпечення економічної безпеки не дорівнює арифметичній сумі макроекономічних заходів щодо покращення стану кожної із її складових.
Закон інформованості (упорядкованості)	Закон стверджує, що в організаційному цілому не може бути більшого порядку, ніж в упорядкованій інформації. Таким чином, якісне забезпечення економічної безпеки повинно мати чітке інформаційне підґрунтя.
Закон єдності аналізу та синтезу	Процеси аналізу стану економічної безпеки доповнюються синтезом (тобто протилежними процесами з'єднання, інтеграції і т.п.); для ефективної роботи механізму державного регулювання економічної безпеки спочатку проводиться аналіз, а потім синтез.
Закон самозбереження	Будь-яка добре функціонуюча державна система прагне зберегти свою незалежність і стабільність, а отже, більш економічно витратити свій ресурс.

Таким чином, економічна безпека в розрізі державного управління – це вироблення курсу на досягнення таких умов, які необхідні для підтримки довгострокового покращення у сфері праці і репродуктивності капіталу, а отже, зростаючого рівня життя громадян країни, включаючи підтримку справедливих та динамічних умов ведення бізнесу, які призводять до нововведень, внутрішнє та іноземне інвестування і стабільне економічне зростання. Це є поширеною метою, до якої прагнуть всі держави, і українська держава не є виключенням. Для її досягнення треба постійно корегувати підходи до формування такого вкрай актуального стратегічного курсу.

Для підтримки економічної безпеки необхідно активізувати дії у всіх напрямках економічних реформ, включаючи: створення нормативно-правового простору, нових інститутів управління і здійснення інституційних перетворень; розробку механізму вирішення спірних питань і конфліктних ситуацій, що виникають у сфері економічних стосунків між різними органами влади; гармонійний розвиток економічних і політичних стосунків з країнами ближнього і далекого зарубіжжя із врахуванням взаємних інтересів та забезпечення економічної безпеки країни; зміцнення державної влади, підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізацію механізмів вироблення і формування економічної політики [13].

Для вирішення таких завдань потрібна розробка відповідного механізму їх реалізації. Він включає наступні елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і суспільства з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці; розробку порогових, гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких веде до нестабільності і соціальних конфліктів; діяльність держави по виявленню і попередженню внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки.

Найважливішим елементом механізму забезпечення економічної безпеки суспільства є діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці економіки, особливо в умовах нестійкого соціально-політичного становища [21, С. 30]. Один з напрямів дотримання стратегічних інтересів безпеки полягає в створенні системи гнучкого регулювання ринкової економіки. Зрозуміло, само по собі регулювання не гарантує безпеки. Воно може виявитися не лише корисним, але й шкідливим, якщо намагатися відновити форми регулювання, що не виправдали себе. Перш за все, мова йде про регулювання не просто економіки, а її ринкової моделі. Важливо не лише не порушити механізми саморегуляції, але й створювати умови для найбільш ефективної роботи цих механізмів. Для цього суб'єкти ринку повинні мати в своєму розпорядженні досить повну інформацію про розвиток економіки в

цілому; задачі структурної політики, пріоритети державної підтримки; насиченість і дефіцити ринку; прогнозовані макроекономічні показники і т.п. У найзагальнішому вигляді роль держави полягає в виявленні причинно-наслідкових та інших залежностей в ринковій економіці, в попередженні таких стихійних моментів розвитку, які загрожують національній безпеці, у визначенні сфер, здатних принести в перспективі найбільший прибуток. У систему гнучкого державного регулювання доцільно включити наступні підсистеми:

- макроекономічне регулювання, що встановлює спільні правила і параметри господарювання для всіх типів організацій;
- індикативне планування, на основі якого здійснюється орієнтація інвестиційних процесів на обрані пріоритети структурної політики, а також інші типи налаштування механізму господарювання економічними методами для всіх типів організацій;
- жорсткіше планування діяльності державних підприємств, держзамовлень, а також розробка і здійснення методів управління державним майном [22, С. 20-21].

Дисбаланс на внутрішньому ринку, періодичне виникнення валютних криз, загострення платіжної кризи проявляється останніми роками внаслідок неналежного підтримання економічної безпеки на державному рівні.

На рис. 1.3 розглянуто основні підсистеми державного стратегічного регулювання національної економіки.

Про суттєве звуження внутрішнього ринку свідчить зростання кредиторської заборгованості підприємств і зменшення внутрішнього попиту. Однією з найголовніших загроз внутрішньому ринку є засилля на ньому низькосортних імпорتنих товарів. Серед інших загроз експерти виділяють:

- відсутність належно функціонуючої платіжної системи;
- недостатній кредитний потенціал суб'єктів господарювання;
- недостатній обсяг грошової маси для обслуговування обороту сукупного продукту;

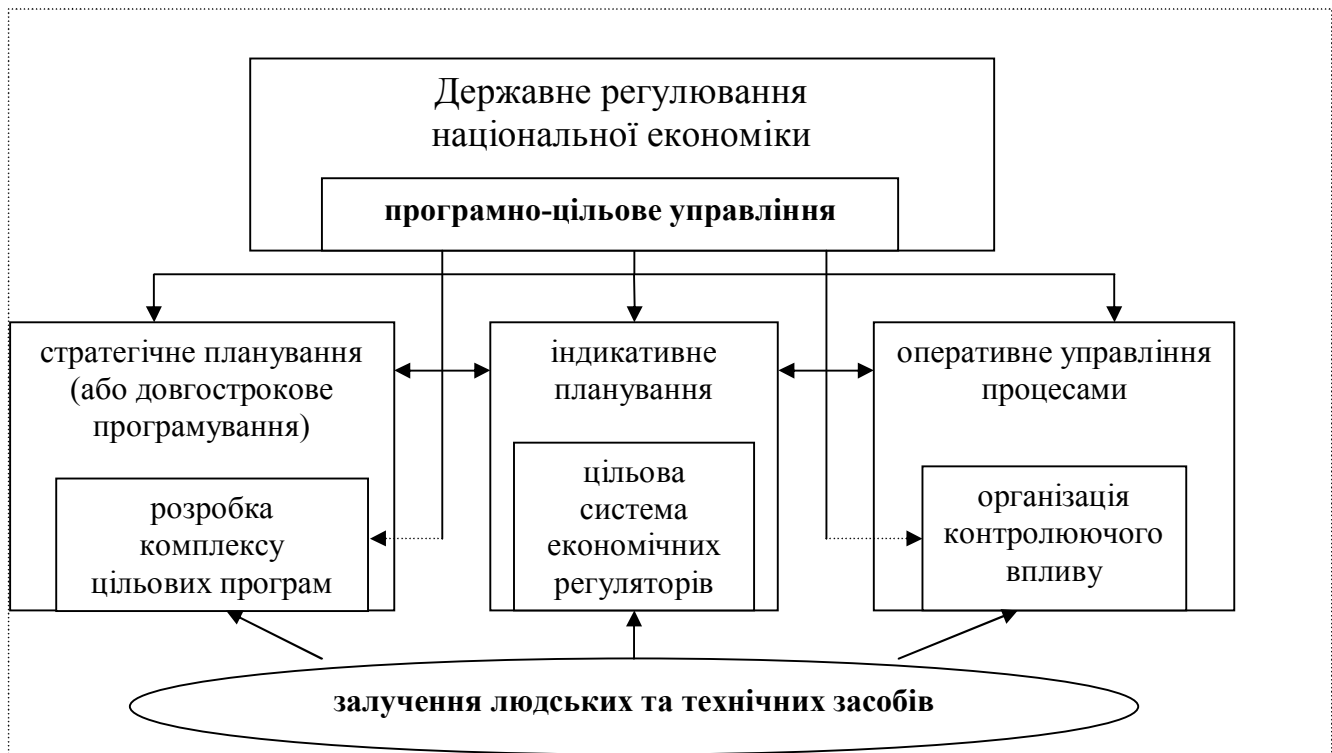

Рис. 1.3. Методи гнучкого державного регулювання національної економіки

- перешкоджання розвитку конкурентоспроможних підприємств;
- збереження монополізації ринків і як наслідок – необґрунтоване завищення цін на окремі товари.

Результатом таких зрушень є не тільки загрозливий вплив на цінову та економічну безпеку, але й викривлене функціонування ринку, що гальмує економічне зростання на мікро- та макрорівні. Система захисту внутрішнього ринку з боку держави може знайти застосування в наступних заходах, поданих на рис. 1.4.

Проте, сутність і стратегія економічної безпеки не вичерпуються проблемами внутрішнього ринку, відновленням економічного зростання на основі нової структурної політики, задоволенням споживчого та інвестиційного попиту, розвитком ринку цінних паперів, створенням конкурентної середовища, оптимізацією стосунків власності і менеджменту, створенням гнучкої системи державного регулювання ринкового типу.

Рис. 1.4. Заходи забезпечення функціонування внутрішнього ринку

Стратегія не стане дієвим інструментом політики, якщо не будуть конкретизовані задачі безпеки в окремих сферах економіки: у галузях матеріального виробництва; у науково-технічній, соціальній і зовнішньоекономічній сферах; у регіонах [33, С. 21].

На рис. 1.5 представлено загальні проблеми економіки і визначено розподіл суб'єктів (ринкових та державних механізмів) для найоптимальнішого вирішення цих проблем.

Важливий чинник тверезої оцінки в підтриманні економічної безпеки – необхідність ретельного обліку розвитку виробництв і господарства в цілому з прогнозуванням розповсюдження й впровадження наукових, дослідних та інженерних розробок, що стосуються створення і реалізації нових технологій і ресурсозберігаючих матеріалів, особливо альтернативних джерел енергії.

В умовах інституціональних перетворень і, відповідно, зміни фінансування науково-дослідних установ і робіт, виникає новий інтерес та нові принципи співробітництва науки і промислових підприємств.

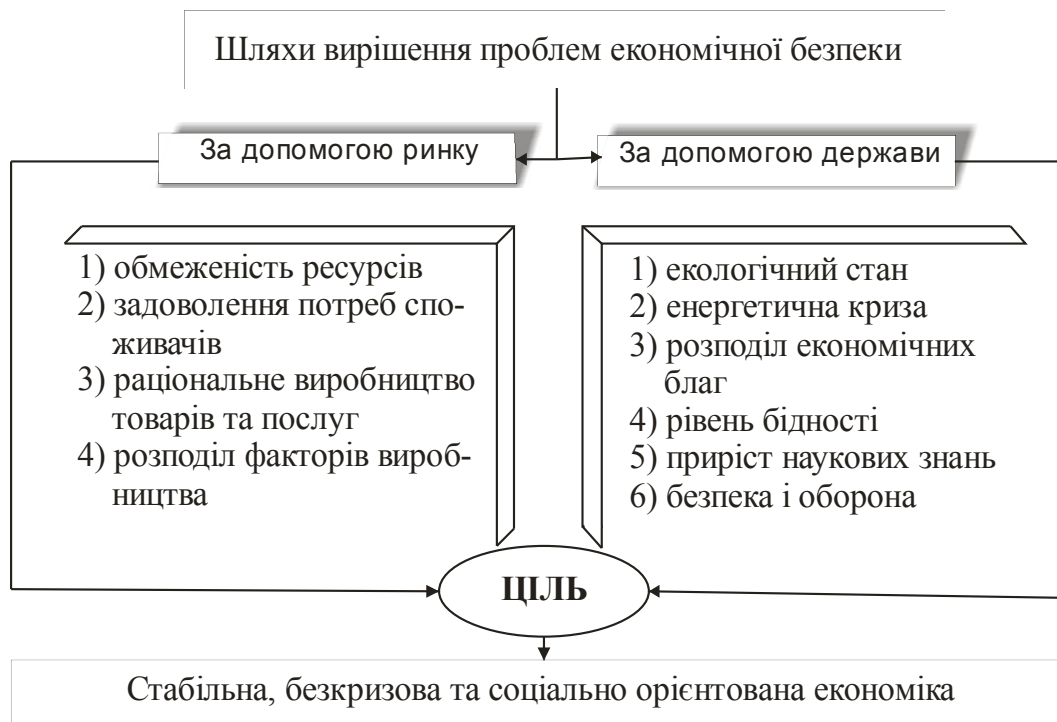

Рис. 1.5. Шляхи вирішення проблем ринкового та державного регулювання економічної безпеки

Створюється ситуація, коли для збереження конкурентоспроможності промислового підприємства особливо важливою стає інформація про досягнення та використання як прикладних, так і фундаментальних досліджень, і для цього їм потрібні більш тісні зв'язки з первинними джерелами фундаментальної науки, які у нас представлені, в першу чергу, науково-дослідними установами академічного сектору науки. В свою чергу науково-дослідні установи академічного і вузівського секторів науки мають інтереси безпосереднього співробітництва з промисловими підприємствами, які базуються на необхідності пошуку джерел фінансування фундаментальних робіт і можливостей одержання прибутків від комерціалізації результатів наукових досліджень. Для вузівської науки це ще і шлях для створення сприятливих умов для працевлаштування молодих спеціалістів, яких вони готують [20].

Для молодій українській державі створення адекватної системи національної безпеки і входження повноправним суб'єктом в існуючі системи міжнародної безпеки було і є одним з найголовніших пріоритетів, що

гарантують її виживання і розвиток. Створення і розвиток української держави співпали в часі з драматичними змінами біполярного світу, що утворився після закінчення Другої світової війни і розвивався в часи Холодної війни, процесами формування принципово нових підходів і структур глобальної і євроатлантичної безпеки, процесів, які ще далекі від свого завершення. Пріоритетним завданням України є органічне входження в європейську та світову спільноти, вихід у багатовимірний світ складних міжнародних відносин і нових структур безпеки глобального і регіонального рівня. В сучасних умовах зовнішньополітичний курс української держави визначається як багатовекторний, що в практичній площині часто розуміють спрощено, а орієнтація політичної думки лише на два вектори віддзеркалює стереотип біполярності світу, обтяжений уявленнями про його конфронтаційну побудову. Відносини стратегічного партнерства передбачають високий ступінь взаємозацікавленості як у геоекономічному, так і в геостратегічному ракурсах. У напрямку налагодження відносин саме такого типу Україна працює, виходячи з власних інтересів і спираючись на набутий досвід взаємодії з різними країнами світу.

На основі проведених теоретичних досліджень встановлено, що одним з основних аспектів економічної безпеки є стійкість національної валюти. Зниження курсу національної валюти по відношенню до курсу світової валюти нерідко спричинює підвищення цін. Валютний курс повинен встановлюватися на основі визначення середньозваженого курсу по всіх сегментах валютного ринку, включаючи міжбанківський оборот валюти. Необхідним є поповнення золотовалютних резервів, що упирається в стан платіжного балансу і його залежність від експорту, надмірно великі об'єми вивозу капіталу з країни, в т.ч. у вигляді витоку капіталу [42, С. 22].

Вкрай важливою є також налагоджена система інвестування в державі. Основним напрямом тут має стати створення середовища, що сприяє пожвавленню інвестиційної активності, залученню на справедливих засадах

приватних вітчизняних та іноземних інвестицій для модернізації всіх сфер економіки.

Проте, існує низка виробництв, які не підлягають інвестуванню з-за кордону (наприклад, стратегічно важливі для безпеки країни галузі економіки, оборонна промисловість). Гарантом безпеки в цьому випадку виступає держава, якій належить двоєдина функція щодо прийняття інвестиційних рішень. Від рівня державної участі в інвестуванні, необхідності ухвалення законів і актів залежить створення економічного підґрунтя. Інвестиційна діяльність має регламентуватися державою шляхом включення відповідних пунктів до Стратегії національної безпеки України [18], а домінуючим інструментом регулювання мають стати програми, проекти та стандарти, що покликані розвивати пріоритетні сфери економіки.

1.3. Змістовно-типологічна характеристика загроз економічній безпеці держави

Завдання економічної безпеки – зрівноважити позитивний і негативний вплив всіх економічних чинників в житті суспільства і держави таким чином, щоб досягти стабільності і запобігти згубному впливу загроз.

З відновленням незалежності Україна отримала шанс досить швидко перетворитися в одну з найрозвиненіших країн Центральної та Східної Європи. Водночас ризики швидкої втрати своїх переваг (достатньо розвинена промисловість, зокрема такі сучасні виробництва як авіа- і ракетобудування, системи космічного управління, високий рівень освіченості населення, високий науково-технічний потенціал, можливості для динамічного розвитку сільського господарства тощо) були значними. Багато десятиріч частина української економіки працювала на військово-промисловий потенціал, а основні фонди мали великий ступінь зносу, деякі з них були двічі чи навіть тричі амортизованими. Тому створення збалансованого господарського комплексу на ринкових засадах передбачало не тільки зміну функціональних

зв'язків, а й кардинальну реструктуризацію економіки, інше розміщення продуктивних сил. Це вимагало чітко окресленої стратегії перетворень, реалістичного плану дій, тривалого часу та значних ресурсів [15, С. 5]. Для більш наглядного висвітлення соціально-економічного становища України ми використали графічний метод переваг і недоліків національної економіки у розрізі SWOT-аналізу (рис. 1.6).

<p>S</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) вигідне економічне положення; 2) велика територія і земельні та інші природні ресурси; 3) кваліфікована і недорога робоча сила; 4) членство в міжнародних організаціях і участь у конференціях та саммітах високого рівня 	<p>W</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) нестабільність податкового та бюджетного законодавства; 2) непрозоре функціонування бюрократичного апарату (корупція); 3) неконкурентоспроможна система освіти (в особливості вищої); 4) нездатність випускати конкурентоспроможну продукцію на міжнародний ринок
<p>O</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) розвиток вітчизняної науки і підвищення інноваційних тенденцій; 2) формування ринкового середовища функціонування економіки; 3) можливості широкого інвестування в економіку і промисловість із-за кордону; 4) підбір професійних кадрів і вирішення проблем зайнятості 	<p>T</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) низькі доходи населення (у порівнянні з промислово розвинутими країнами); 2) піддатливість економіки кризовим явищам; 3) низький рівень розвитку малого підприємництва; 4) неузгодженість дій з урядами інших (особливо сусідніх) країн; 5) занадто велика кількість неконтрольованого імпорту

Рис. 1.6. Переваги та недоліки національної економіки

Виникненню структурованої низки загроз в економіці сприяв ряд історичних умов і помилок державного управління макроекономічної сфери. Як відомо, економіка Заходу до сучасної її структури рухалася від дрібної приватної власності до великої, від вільної конкуренції і вільного ціноутворення до монополії та запровадження механізмів державного регулювання. Економіка ж України, максимально удержавлена й зарегульована, мала рухатись у протилежному напрямі. Відповідно ключовим елементом ринкових трансформацій в Україні мусило стати розуміння їх інверсійного характеру порівняно з класичним процесом. Цю особливість не було враховано в рекомендаціях західних фахівців та в реальних

перетвореннях, тому наслідки вжитих заходів часто були протилежними очікуванням [11, С. 5].

Розширення використання власних мінеральних ресурсів, особливо надмірне експортування сировини і продукції з неї з низьким рівнем доданої вартості викликають для України не тільки негативні економічні наслідки, а й екологічні, зокрема забруднюється навколишнє середовище, посилюється деградація земель, зростають техногенні загрози. У сукупності з кліматичними змінами і загрозами вони суттєво впливають на вибір державних рішень стосовно ефективного сталого економічного розвитку країни [10, С. 17].

Динамічний розвиток української держави, а також геополітичні зміни, потребують постійного корегування безпекової політики та оновлення методів її провадження за допомогою реформування політико-економічної сфери діяльності. Для цього використовуються два види засобів, здатних запобігти загальнодержавним загрозам: 1) матеріальні засоби (в економічній системі) – це господарські цінності, що є національною власністю і використовуються для розвитку економіки і підтримання стабільності: економічні блага, військові об'єкти та об'єкти техніки; 2) нематеріальні засоби – це сукупність цінностей, що не завжди підлягають кількісному вимірюванню.

В світлі вищеописаних подій і помилок зміст поняття “економічна безпека” дедалі більше розглядають, оцінюючи і аналізуючи загрози, які впливають на її рівень. Отже, безпеку можна розцінювати, описуючи стан об'єктів безпеки в системі народного господарства, що характерний для спроможності виживання економіки і її розвитку в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, а також під дією непередбачуваних або важкопрогнозованих факторів впливу.

Загрози економічній безпеці поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх загроз належать:

1) стрімка депопуляція чисельності населення і його старіння, що є сучасною тенденцією в більшості європейських країн, і в Україні також. Це веде до скорочення трудового потенціалу держави;

2) деградація установ соціальної сфери, нечітка соціальна політика, наслідком якої здебільшого стає обмеження доступу до системи охорони здоров'я, освіти і культури і погіршення внаслідок цього фізичного здоров'я населення, соціальної культури, колективних цінностей, норм і принципів;

3) несприятлива соціальна кон'юнктура – низька якість житлових, екологічних умов життя, забруднене середовище існування;

4) невідрегульованість законодавчо-правової бази, договірної дисципліни, неналагодженість дій владних структур щодо реалізації економічної політики, а також небажання інститутів влади сприяти процесам відновлення економіки трансформаційного та посткризового періодів;

5) посилення криміналізації економічної сфери у вищезазначених органах влади, поширення тіньової економіки у підприємницьких колах національного господарства, укриття податків, всебічна корумпованість на вищих щаблях управління, в т.ч. в судочинстві, недостатність державного контролю;

6) майнове розшарування різних прошарків населення і його поглиблення, а отже, збільшення кількості людей, які живуть за порогом бідності, що впливає на соціальну стійкість і безпеку та на платоспроможний попит;

7) низька ефективність економіки у створенні валового суспільного продукту, про що свідчить збереження впродовж декількох десятиліть паливно-енергетичної спрямованості України в експортноорієнтованих галузях, а також неспроможність інтенсивно розвивати високотехнологічні виробництва і недостатність належної інвестиційної бази для прискорення їх розвитку;

8) низька конкурентоспроможність національного господарства, на що впливає технологічне відставання виробництва, погіршення науково-технічного потенціалу за рахунок нестачі фінансових та якісних кадрових ресурсів, а також збереження високої собівартості експортноорієнтованої продукції;

9) незадовільний стан екологічної сфери, що є наслідком інтенсифікації шкідливих викидів в біосферу із-за недотримання промисловістю вимог користування навколишнім середовищем, зокрема, із-за старіння механізмів і

передавальних пристроїв, недостатності коштів для вчасного усунення неполадок;

10) нестійкий стан фінансово-грошового обігу і кредитно-банківської системи, на що впливають такі чинники як: звуження функцій і сфери обігу національної валюти; порушення міжгалузевого балансу народного господарства; високий рівень недовіри до національної валюти; нарощування кредиторської і дебіторської заборгованості підприємств;

11) проблеми економіки бюрократії та недосконалість механізмів формування конституційної економіки, з якими пов'язаний розвиток негативних сторін управління в державі: високий ступінь дії галузевого лобізму в ухваленні державних рішень, залучення системи логролінгу та пошук урядом політичної ренти за рахунок суспільства, що підриває контроль над економічними процесами зсередини та веде до нездатності контролювати наслідки прийнятих урядом рішень;

12) інфляційно орієнтована економіка, негативний вплив якої позначається в сфері соціальної безпеки, а також у фінансово-економічній сфері, зокрема у виробництві, торгівлі, грошово-кредитній системі, валютних відносинах, фінансах; інфляція посилює хаотичність та диспропорційність в системі суспільного виробництва, впливає на структуру споживчого попиту;

13) високозатратна, високомонополізована економіка України з неринковою структурою неспроможна у багатьох випадках до самофінансування, потребує таким чином бюджетного дотування, що призводить до накопичення бюджетного дефіциту в країні;

14) високий рівень внутрішнього державного боргу, його подальше нарощування, залучення у значних обсягах кредитів міжнародних фінансових організацій і неконтрольоване надання державних гарантій [64], що підвищує загрозу неплатоспроможності держави й виникнення кризи платіжного балансу на час погашення накопичених боргів;

15) поширення структурної деформації економіки країни, зокрема внутрішньогалузевої структури виробництва, структури ВВП, інвестиційних

процесів та інших аспектів економічної діяльності, що гальмує розвиток суспільного виробництва та виробничих сил, а отже, і структурні зрушення, призводить до галузевих структурних дисбалансів, посилює диспропорційність економіки, загострює кризові явища та дезінтегрує національне господарство.

До джерел зовнішніх загроз належать:

1) висока залежність національної економіки від політичної спрямованості сусідніх країн, політико-економічних інтересів тих країн, що мають економічні відносини з Україною, інтеграційних угруповань зарубіжних країн, міжнародних фінансових і торгівельних організацій, залежність паливно-сировинного напрямку експортно-імпортних відносин, втрата цільових ринків збуту, непередбачено слабка державна підтримка експорту;

2) надвисокий рівень зовнішнього державного боргу, що продовжує зростати, у т.ч. за рахунок траншів МВФ, і пов'язані з цим витрати на його обслуговування і погашення;

3) придбання зарубіжними транснаціональними компаніями або іншими великими підприємствами стратегічно важливих для України підприємств і витіснення таким чином української продукції із зовнішніх ринків, а також часткове завоювання ними внутрішніх ринків;

4) недостатній експортний і валютний контроль і неналагодженість митного кордону [16, С. 14];

5) велика відкритість економіки – надто значна частка іноземних інвестицій в економіку;

6) відсталість країни у виробництві високих технологій;

7) недостовірність, не аргументованість та упередженість інформації про Україну та її соціально-політичне становище у світовій спільноті.

До істотних загроз економічній безпеці країни слід віднести надмірну відкритість економіки (або надмірну вбудованість української економіки в світову) (рис. 1.7).

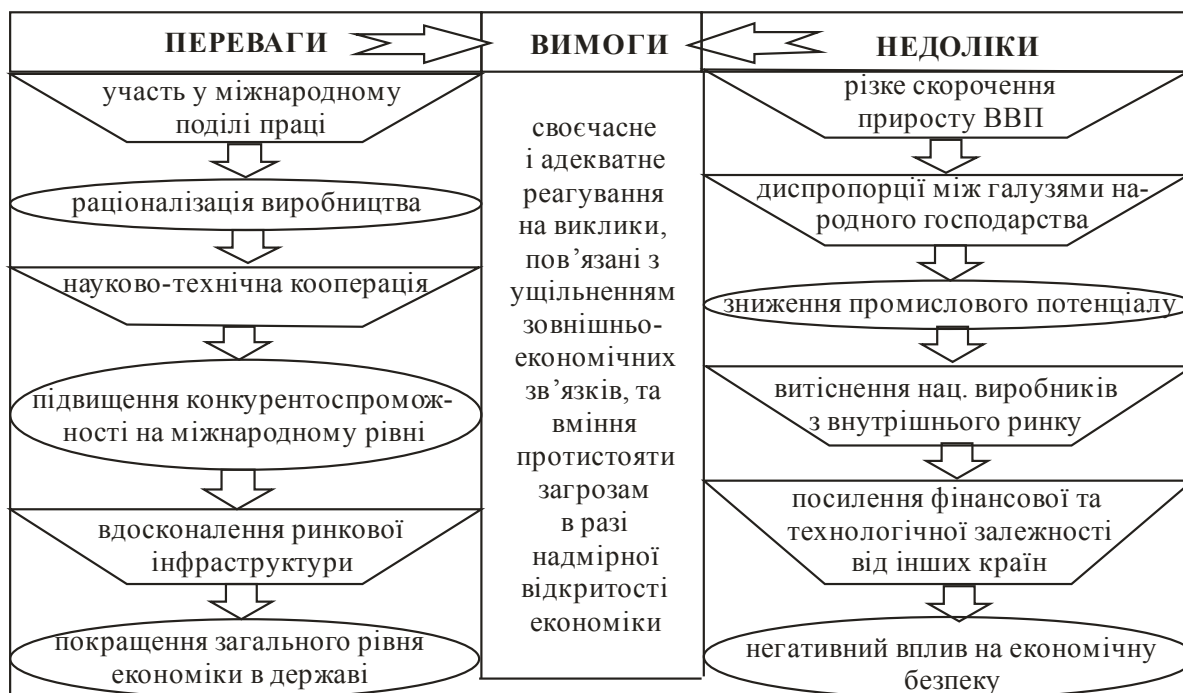

Рис. 1.7. Переваги та недоліки відкритості економіки

Відкритість економіки в стратегічному плані – курс вірний, і світовий досвід країн з розвиненою ринковою економікою підтвердив це. Розумна відкритість економіки сприяє підвищенню її ефективності, конкурентоспроможності, мобільності. Проте, відкриваючи економіку, необхідно враховувати стан захищеності вітчизняного виробництва, фінансів і банківської системи, грошового обігу, стратегічних галузей і сфер виробництва. Неприпустимими є поспішність або пасивність держави в регулюванні процесів, пов'язаних з відкритістю економіки [2].

Співіснування помірної відкритості економіки і критеріїв щодо гарантії безпеки країни ефективно, якщо: налагоджені і добре функціонують зв'язки між всіма галузями національної економіки; існують всі передумови політичного, правового, економічного та соціального характеру для підтримання міжнародних економічних відносин; присутні стійкі зв'язки з країнами – економічними партнерами в рамках міжнародного поділу праці.

У соціальній сфері до стану високої небезпеки для прогресивного розвитку особи, суспільства і держави відносяться: 1) втрата здібності до “відтворення” якісного і раціонального кількісного рівня населення в результаті

критичного погіршення якості життя; 2) погіршення психофізичного і генетичного здоров'я населення; 3) втрата моральності і захищеності особи і суспільства; 4) деградація культурного, освітнього і професійного рівня населення; 5) інтенсивна дестабілізація суспільства і втрата соціальних перспектив для його значної частки; 6) зростання соціальних конфліктів і недостатня ефективність роботи органів влади.

Окрема загроза соціальній сфері економічної безпеки – її надзвичайне обтяження соціальними виплатами. Ще за трансформаційної кризи стрімке падіння доходів і рівня життя переважної частини українського населення спровокувало розширення гарантій соціального захисту і збільшення кола реципієнтів соціальних трансфертів. Саме тому частка соціальних витрат у сукупних видатках держави та у ВВП невпинно збільшувалася.

В економічному житті держави загрози виникають у випадках:

1) наслідків структурної кризи виробничої системи після різкого падіння промислового, науково-технічного, експортного та фінансового потенціалу української економіки та небажання державних органів вдаватися до радикальних заходів для подолання цих наслідків;

2) ресурсної нестачі внаслідок необдуманого використання ресурсів або не вигідно дешевого їх продажу за кордон через політичні, боргові або інші причини, а також неготовність економічної системи адаптуватися до різкого скорочення або зникнення певних видів ресурсів;

3) непрогнозовано швидкої втрати здатності системи національного господарства вийти з системної економічної кризи під впливом таких несприятливих чинників як, наприклад, всеохоплююча економічна злочинність, яка не тільки гальмує економіку і перешкоджає розвитку вільного підприємництва, але й створює відповідно негативний імідж держави, що не справляється із проблемами економічної етики та моралі;

4) нерозвиненості інформаційної інфраструктури в державі, про що свідчить відсутність юридичних та фактичних гарантій інформаційної безпеки

особистості і всього суспільства, відсутність побудови демократично орієнтованої масової свідомості, національного інформаційного простору;

5) щорічного розгортання інфляційних процесів та пов'язаного з цим росту витрат виробництва, а отже, і собівартості товарів та послуг;

б) розвалу фінансової системи держави, що посилюється із прискоренням інтеграції держави в світове співтовариство, супроводжується ростом зовнішньої заборгованості, вивозом за кордон валютних ресурсів та послабленням фінансової самостійності у вирішенні питань економічного розвитку.

У військовій сфері найбільшу небезпеку становить втрата здатності держави забезпечувати адекватну протидію військовим загрозам і динамічно нарощувати свій військовий потенціал пропорційно інтенсивності і рівню зміни цих загроз внаслідок розвитку військових криз [16, С. 146].

В інформаційній сфері найбільшу небезпеку становить втрата здатності держави забезпечувати ефективну протидію використанню засобів масової інформації для навмисної дестабілізації соціально-політичної системи, дезінформації, цілеспрямованої дії на інформаційні ресурси держави, а також для отримання інформації, що являє собою державну і військову таємницю, з метою підірвати національну безпеку.

Проблеми екологічної безпеки набувають нині глобальних масштабів, і найбільшою мірою вони загострюються при кризових явищах в економічній системі держави, оскільки тоді скорочуються можливості для широкого комплексу заходів щодо охорони довкілля, впровадження екологічно чистих технологій і тощо.

Запобігання і подолання вищезазначених загроз і небезпек економічної безпеки країни має бути предметом постійної турботи органів законодавчої й виконавчої влади. Результат проведеного вище аналізу загроз економічній та національній безпеці показано в додатку А.

Вищевикладене дозволяє з'ясувати, що забезпечення економічної безпеки – це, перш за все, функція держави зі всією покладеною на неї

відповідальністю. Підприємці, як мікроекономічні суб'єкти господарювання, повинні захищати інтереси своєї фірми, а не національні інтереси країни в області економіки. Як правило, економічні інтереси фірми збігаються з інтересами країни, проте мають суперечності. Наприклад, ринкові механізми роблять вигідним розвиток певних виробництв, які є екологічно шкідливими, а держава зацікавлена стримувати їх розвиток і отримувати таку продукцію завдяки імпорту. І навпаки, виходячи з вимог ринку, продукцію іншого спрямування явно вигідно імпортувати, проте стратегічні міркування вимагають розвитку її виробництва в країні.

Правильне прогнозування часу, місця та спрямування тієї чи іншої загрози має вплив на ефективність запобігання цій загоді, а також визначає розмір фінансових ресурсів, що витрачаються. Зараз основа глобальної безпеки визначається успіхом протидії початку і розвитку глобальної екологічної кризи і глобальним змінам в світі, які тісно пов'язані одна з одною, але в той же час мають різні причини своєї появи, що визначені масштабністю і механізмами їх прояву.

Виявлення взаємозв'язків глобальної безпеки і планетарних змін або створених ними загроз дозволяє:

- 1) визначати ймовірність, масштабність і приблизний час появи загроз внаслідок глобальних змін;
- 2) розробляти економічні і технічні заходи попередження катастрофічних наслідків;
- 3) визначати можливість і своєчасну реалізацію попереджень людства про розвиток глобальних екологічних катастроф;
- 4) вживати екстренні та енергійні заходи з боротьби з негативними глобальними змінами;
- 5) створювати умови і напрями для саморозвитку глобальних змін в безпечному для людства напрямі;
- 6) інтегрувати економічні зусилля країн світу для спільного протистояння глобальним змінам [16, С. 81-82].

Аналізуючи взаємодію економічної безпеки з глобальними загрозами з системних позицій, можна виділити наступні основні напрямки, за якими реалізуються економічна політика протидії загрозам:

- економічне забезпечення протидії глобальним змінам (створення екологічно чистих виробництв, розвиток індустрії переробки й утилізації відходів);
- економічне забезпечення інформаційної діяльності щодо попередження глобальних загроз;
- реалізація науково-технічної політики захисту навколишнього середовища, створення системи раціонального природокористування у всіх галузях економіки, що сприяє екологічній чистоті промислових технологій;
- створення системи освіти, що надає професійну підготовку і етичне виховання громадян таким чином, щоб активно формувалися і виконувалися правові і соціально-економічні механізми для безпеки людини, суспільства, країни від глобальних змін.

Проведений аналіз поняття глобальної безпеки показує наявність глибокого зв'язку між економічною і глобальною безпекою та планетарними загрозами. Стосовно до реалій економіки України 2008-2015 років для стабілізації розвитку реального сектору економіки виділимо наступні фактори, що зумовлюють ризики та створюватимуть загрози в найближчій перспективі:

- погіршення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування, що обумовлює ризик фінансування дефіциту поточного рахунку платіжного балансу;
- збереження не вигідних для нашої країни умов торгівлі та загострення конкуренції на зовнішніх ринках;
- технологічно відстала структура промислового виробництва: переважають види діяльності з низьким і середнім технологічним рівнем виробництва, які дають майже 4/5 загального обсягу реалізованої продукції; низька продуктивність праці та зростаючі затрати праці на одиницю продукції;

- нестійкість темпів промислової динаміки та міжгалузева нерівність, неефективна структура та висока енергоємність промислового виробництва;
- домінуючі в економіці девальваційні очікування, що є стримуючим чинником для ввезення товарів як кінцевого, так і проміжного споживання, а також інвестиційного імпорту, що за наявної структури реального сектору спричинятиме загострення дисбалансів на внутрішньому ринку;
- значний, враховуючи високий рівень залежності української економіки від імпорту, вплив зростання цін імпортованих товарів на посилення інфляційних процесів. Негативний ефект посилюватиметься зниженням якості та скороченням асортименту продукції, що пропонується на внутрішньому ринку, а також погіршенням загального рівня конкуренції на ньому [17, С. 32-33].

У світі з'явилися цілі країни, що стали класифікуватися як країни з загрозливими тенденціями в економіці. Тому для посилення економічних можливостей держави, сучасних європейських стандартів, якості їх впровадження, а також для ефективної протидії реальним і потенційним загрозам безпеці національного господарства необхідно поглиблювати знання та знаходити нові можливості для вирішення нагальних проблем безпекового розвитку суспільства.

Висновки до розділу 1

Виходячи з вищевикладеного аналізу домінуючих цілей та завдань науки безпекознавства, можна зробити висновок, що для удосконалення організаційно-правових аспектів економічної безпеки держави є формування ефективної стратегії забезпечення системи економічної безпеки будь-якої країни найважливішим є вибір нагальних завдань та здійснення на їх основі заходів з детальною розробкою способів досягнення тактичних цілей. Для цього була визначена сутність та складові економічної безпеки держави у діахронії та синхронії з позицій системного підходу до такої складної категорії.

У розділі розглянуто основні підсистеми державного стратегічного регулювання національної економіки: макроекономічне регулювання, індикативне планування та управління діяльністю державних підприємств. Оскільки рівень урегульованості системи економічної безпеки залежить від дотримання урядом низки принципів організації захисту країни, було важливо описати принципи системності, достатності, обґрунтованості, гнучкості, своєчасності, а також аналогічні закони, на які спирається принцип досягнення економічної рівноваги в державі. Були визначені закони організації економічної безпеки, що проявляються в статиці та динаміці, оскільки головною їх спрямованістю є як стабілізація економічної ситуації, так і адекватність цих принципів загрозам та зниженню рівня небезпеки.

Для формування ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки держави також визначено поняття економічного суверенітету держави, а для порогового значення незалежності – описано та класифіковано загрози економічній безпеці. Основними внутрішніми загрозами є: слабка законодавча база, неефективна соціальна політика, депопуляція населення, криміналізація економіки в органах влади, низька конкурентоспроможність економіки країни на світовій арені, низький приріст і незадовільний розподіл ВВП, неурегульованість механізмів формування конституційної економіки та екологічної сфери. До головних зовнішніх загроз належать: залежність національної економічної політики від економічної політики сусідніх держав, надвисокий рівень зовнішнього державного боргу, слабкий експортний, валютний та митний контроль, надмірна відкритість економіки, відсталість у науково-технічному прогресі, який у багатьох сферах не досягає четвертого та п'ятого укладів, хитке соціально-політичне становище країни у світовій спільності.

Зрозуміло, що механізм забезпечення економічної безпеки держави – це система економічних і правових заходів для запобігання загрозам її економічній стабільності. Аналіз загроз національним інтересам та національній безпеці за джерелами виникнення надав змогу розмежувати й чітко окреслити зовнішньо-та внутрішньоекономічні задачі України в сфері безпеки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналітична характеристика сучасного стану розвитку економіки України

Проблеми національної безпеки та загрози, які до них спонукають, є результатом довготривалого застою соціально-економічних, політико-правових, енергетичних та інших суспільних процесів в незалежній Україні. В питаннях ефективного регулювання соціально-економічних відносин на державному рівні наш уряд разом із Радою національної безпеки і оборони України називають фактори, які найбільш чітко характеризують причини соціально-економічних негараздів в державі та нагальні проблеми, що зумовлюють відставання вітчизняної економіки в світі.

1) По-перше, жодна із сучасних програм оздоровлення економіки України не може якнайповніше надати державну підтримку конституційно і законодавчо закріплених зобов'язань у соціальній сфері. Наприклад, хронічно не виконуються зобов'язання держави щодо фінансування системи охорони здоров'я, освітньо-культурного розвитку та наукових досліджень. Моніторинг соціального стану українського суспільства демонструє той факт, що основні соціальні ризики – бідність, зростаюча майнова диференціація населення, індиферентність значної кількості громадян щодо перебігу суспільного життя, звуження їх доступу до якісної та звільненої від корупції освіти і медицини досягли такого рівня, за якого державна система перестає бути цілісною, а її народ поступово втрачає властивості єдиного суспільства. Серед даних багатьох світових форумів та досліджень, за результатами, поширеними у світових звітах найбільш впливових агенцій [40], показники соціально-економічного розвитку України продовжують перебувати на найнижчих щаблях оцінки.

2) По друге, українська економіка має потужніший, ніж велика кількість розвинених країн, потенціал, який не використовується в повному обсязі. У 2011 році, за оцінкою Міжнародного валютного фонду [40], ВВП на душу населення становив всього 2540 дол. США у поточному доларовому еквіваленті, а у 2015 році – 2400 дол. США. З-поміж 185 країн світу у 2011 році Україна посідала за цим показником 110 місце, а у 2015 році – 103-тє. Лише трохи краща ситуація за показником паритету купівельної спроможності, який відображає реальний рівень життя: 6460 дол. США або 99 місце в світі. За паритетом купівельної спроможності ВВП України у 2015 році становив 23% від рівня Європейського Союзу і 40% від рівня Російської Федерації та світу відповідно.

Наша держава кілька років поспіль займає приблизно однакові місця у цих рейтингах, в той час як країни, які мають цілком реальні цілі щодо росту своєї економіки за рахунок впровадження нових технологій, підвищення вимог щодо якості своєї експортної продукції, грамотної інтеграції і розширення ринків збуту, демонструють значні успіхи, фактично доводячи можливість великих та швидких змін. Чотири роки назад, проводячи законодавчі реформи щодо вступу до СОТ, Україна продемонструвала свої намагання вийти на новий рівень економічної кооперації, але для досягнення помітного результату світового рівня потрібна більш потужна співпраця з Євросоюзом та країнами СНД. Зарекомендувати себе країна може, показавши на практиці надійну роботу інституціональних структур, якісний ріст показників ведення національного господарства. Аналіз основних макроекономічних показників доповнює детальна структура народного господарства по галузях (табл. 2.1).

Розглядаючи такий показник як валовий внутрішній продукт, потрібно відзначити, що він є, на нашу думку, найзначнішим важелем в системі економічної безпеки, завдяки якій є урівноваженими інші її компоненти. Це пов'язано із створеним механізмом розрахунку складної сукупності індикаторів та визначенням їх характеристичних значень.

Таблиця 2.1

Галузева структура господарства України (у фактичних цінах)

Галузі господарства (випуск, млн.грн.)	2011 р.	Масова частка, %	2012 р.	Масова частка, %	2013 р.	Масова частка, %	2014 р.	Масова частка, %	2015 р.	Масова частка, %
сільське господарство, лісове господарство	98410	8,32	113149	7,23	65148	6,87	65758	7,20	78963	7,21
добувна промисловість	46125	3,90	57563	3,68	54337	5,73	40676	4,45	63831	5,83
переробна промисловість	456729	38,63	588203	37,58	164735	17,38	141878	15,53	167150	15,27
виробництво газу, електроенергії, води	47318	4,00	60898	3,89	28800	3,04	31804	3,48	35656	3,26
будівництво	64152	5,43	94307	6,03	29185	3,08	21528	2,36	32466	2,97
торгівля	122365	10,35	173149	11,06	131261	13,85	129997	14,23	152596	13,94
транспорт та зв'язок	107638	9,11	135074	8,63	87078	9,18	97050	10,63	122468	11,19
освіта	36161	2,21	46083	2,94	43520	4,59	49239	5,39	57649	5,27
охорона здоров'я, соціальна допомога	28305	2,39	35947	2,30	29209	3,08	34573	3,79	42090	3,85
інші види діяльності	174976	14,80	260682	16,66	314783	33,20	300842	32,94	341738	31,22
всього	1182179	100	1565055	100	948056	100	913345	100	1094607	100

Тому ми вважаємо за необхідне детально розглянути сучасний стан ВВП за останній десятирічний період та підбити підсумок щодо його стану.

Економіка України – 39-та економіка в світі за значенням ВВП у 2014 році по паритету купівельної спроможності. ВВП на душу населення склало 6,4 тис. дол. США. Гарантований державний борг (з урахуванням погашень) в березні 2015 року збільшився порівняно із 2014 роком та склав 39,5% від ВВП, а зміни ВВП характеризуються додатніми значеннями (на відміну від аналогічного періоду попереднього року) та у 2015 перевищили 3%. Порівняльна характеристика загального ВВП та ВВП на душу населення у різних роках в абсолютних та відносних значеннях подана в табл. 2.2.

Зміна абсолютних та відносних значень ВВП
у 2005-2015 роках (у фактичних цінах)

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ВВП, млрд. грн.	170,0	204,2	225,8	267,3	345,1	441,4	544,1	720,7	948,1	914,7	1094,6
ВВП на 1 особу, грн/рік	3436	4195	4685	5591	7273	9372	11630	15496	20495	19832	23815
Приріст реального ВВП, % до попереднього року	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,2
Середній приріст ВВП в 2005-2015 роках	6,91%									—	
Середній приріст ВВП в 2005-2015 роках	4,7%										
Приріст ВВП на 1 особу, % до попереднього року	6,7	11,1	6,3	10,5	13,0	3,5	8,1	8,6	2,9	-14,4	немає даних

Згідно із Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України [26], відношення обсягу ВВП України до середнього значення по країнах ЄС не повинно сягати позначки менше 75%. Претендуючи на те, щоб бути гідним та рівноправним членом, виробником та господарюючою одиницею у світовій спільноті, рівень ВВП нашої країни має точно відповідати середньосвітовим стандартам, не поступаючись багатьом промислово розвиненим державам. В Україні невідповідність нормативам та рівню економіки інших країн кількісно відображена в табл. 2.3.

Згідно наведеної таблиці та розрахованих у ній показників, зростання ВВП у найближчі п'ять років у країнах світу та Європейського Союзу прогнозується на 20-25 млрд. дол. щорічно. В Україні зростання прогнозується лише на 5-13 млрд. дол. у рік (рис. 2.1).

Оцінка сучасного стану ВВП, млн. дол. США (за ПКС),
на 2011-2015 роки

Роки	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Світ (182 країни)	65417340	69125034	73111569	77405039	81962902
Середнє значення в світі	359435,9	379807,9	401711,9	425302,4	450345,6
Європейський Союз-27	16452058	17023729	17653694	18319875	18997165
Середнє значення по країнах ЄС-27	609335,5	630508,5	653840,5	678513,9	703598,7
Україна	157659	170300	174891	179454	192392
Відношення обсягу ВВП України до середньосвітового значення, %	43,86	44,84	43,54	42,19	42,72
	або в 2,3 р.	або в 2,2 р.	або в 2,3 р.	або в 2,4 р.	або в 2,3 р.
Відношення обсягу ВВП України до середнього значення по ЄС, %	25,87	27,01	26,75	26,45	27,34
	або в 3,9 р.	або в 3,7 р.	або в 3,7 р.	або в 3,8 р.	або в 3,7 р.

Такий розвиток подій цілком відповідає безпековому стану розвинених країн, але не задовольняє потреби економіки, що розвивається, зокрема для перерозподілу коштів на інвестиції, інноваційну діяльність та соціальну сферу.

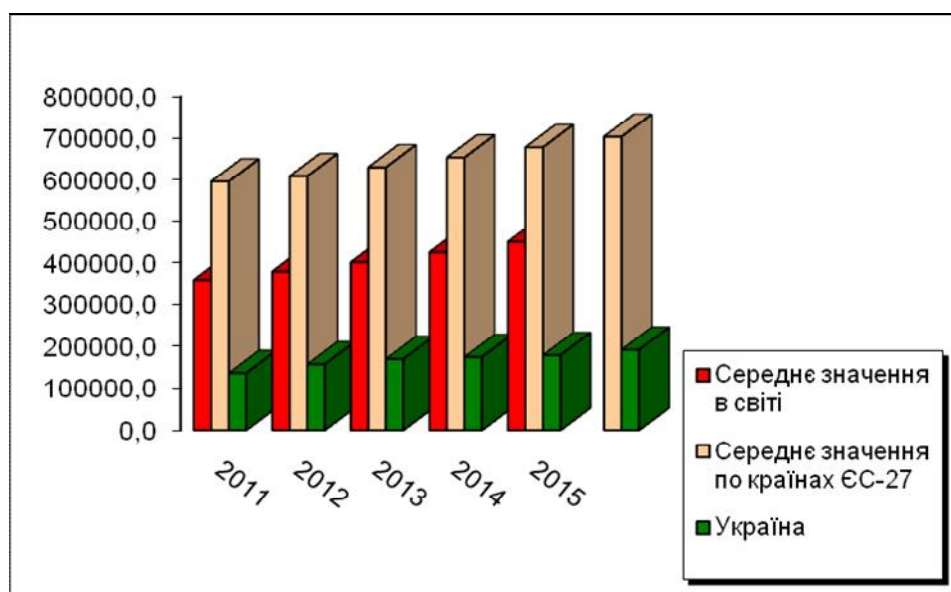

Рис. 2.1. Оцінка сучасного стану ВВП в Україні та світі в 2011-2015 роках (у вартісних показниках)

Очевидним є той факт, що протягом 2014-2015 років показник є сталим із помірним коливанням у 1-3%. Для досягнення стабільності по відношенню до світової кон'юнктури така ситуація була б цілком сприйнятною, однак за умов, коли для досягнення рівня економічної безпеки відношення обсягу ВВП України до середньосвітового значення має бути не нижчим за 100%, а реально ледь перевищує 40%, так само як відношення обсягу ВВП України до середньоєвропейського значення повинно складати принаймні половину, а на сьогодні і в прогнозі складає лише чверть, неможливо говорити про стабільне зростання або стабільні показники розвитку національної економіки. За даної ситуації державі потрібен прорив на кшталт “економічного дива”, залучення інвестицій та перегляд існуючих законів та методів їх регулювання та контролю, грамотна організація державотворчих процесів для того, щоб утримати зайняту позицію.

Наступний рис. 2.2 показує процентне відношення обсягу номінального ВВП України до показників середньосвітового та середньоєвропейського рівня.

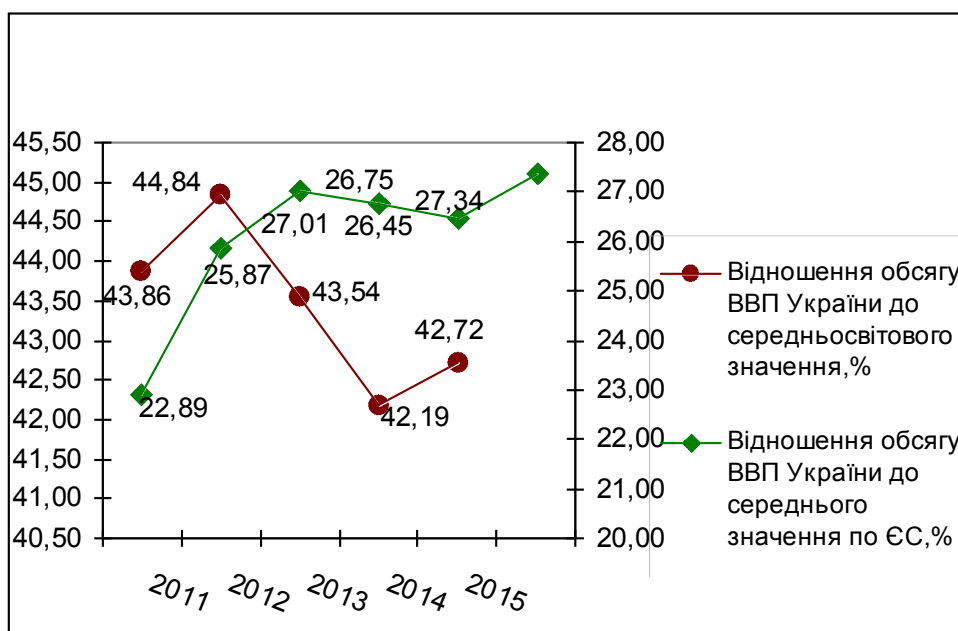

Рис. 2.2. Оцінка відношення обсягу номінального ВВП України до аналогічних середньосвітових та європейських значень

В умовах нестабільності у способах ведення макроекономічної політики та на тлі макроекономічних диспропорцій боргова політика держави залишається наріжним каменем всього економічного курсу країни. Стрімке зростання обсягів зовнішнього та внутрішнього боргу призводить, з одного боку, до зростання споживання, а з іншого – хронічний дефіцит бюджету і платіжного балансу, ризик виникнення післякризової стагфляції, зростаючі потреби у капіталі та інвестиціях для технологічного оновлення призведуть до подальшого зростання державного боргу. Але, незважаючи на швидкі темпи акумуляції державного боргу в Україні, його обсяги є незначними за світовими стандартами, а макроекономічна позиція державного боргу вважається відносно врівноваженою. Разом з тим, борговий фактор є визначальним у процесі структуризації видатків бюджету та врівноваження платіжного балансу України [17], а подальша розробка стратегії в управлінні державним боргом та його обслуговуванні є однією з гострих проблем, що потребує нагального вирішення.

Як свідчить офіційна статистика Державного Казначейства України [19], погашення державного боргу та сплата відсотків по ньому як зовнішнім, так і внутрішнім кредиторам, у 2015 році здійснювались вчасно згідно з графіком. На видатки з обслуговування державного боргу розписом асигнувань на 2015 рік було передбачено асигнувань у сумі 15569,2 млн. грн., а фактично видатки склали 15539,0 млн грн, що на 30,2 млн. грн. менше та становить 99,8% до розпису. У порівнянні з 2015 роком видатки по обслуговуванню державного боргу збільшились на 6500,2 млн. гривень [23]. На погашення державного боргу розписом фінансування загального фонду Державного бюджету України на 2015 рік було передбачено 26 078,8 млн. грн., фактично витрати склали 25 894,5 млн. грн., що на 184,3 млн. грн. менше та становить 99,3% до розпису. У порівнянні з 2015 роком витрати з погашення державного боргу зменшились на 4 657,5 млн. гривень.

Бюджетним кодексом України [31] визначено, що гарантований державою борг – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів

господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями. Законодавчо регламентовано, що сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання (виключно резидентів України), за якими надано державні гарантії, які отримані, але непогашені на звітну дату, підпадає під поняття “гарантований державний борг”. У разі, якщо суб'єкт господарювання не в змозі погасити таку суму боргу, фінансова відповідальність за його погашення переходить на державний бюджет. Тому важливість цього показника підкреслимо окремо в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Структура державного та гарантованого державою боргу
з 2011 по 2015 роки

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Державний та гарантований державою внутрішній борг, %	20,6	21,2	24,6	33,2	36,0
Державний та гарантований державою зовнішній борг, %	79,4	78,8	75,4	66,8	64,0
Усього, %	100	100	100	100	100

На рис. 2.3 розмежований державний внутрішній і зовнішній борг та чітко визначена лєвова частка останнього, яка, маючи тенденцію до зниження, все ж у 2015 році складає 64%. Така ситуація демонструє погану здатність української економіки незалежно або принаймні автономно розпоряджатися власними фінансовими ресурсами, а внутрішні кошти витрачаються менше за запозичені. Структура державного боргу України за останні п'ять років свідчить про напрям боргової політики в країні. Кожного року спостерігається тенденція до зниження частки зовнішнього боргу, але його рівень все ще залишається високим і становить більш як 3/5 всього обсягу.

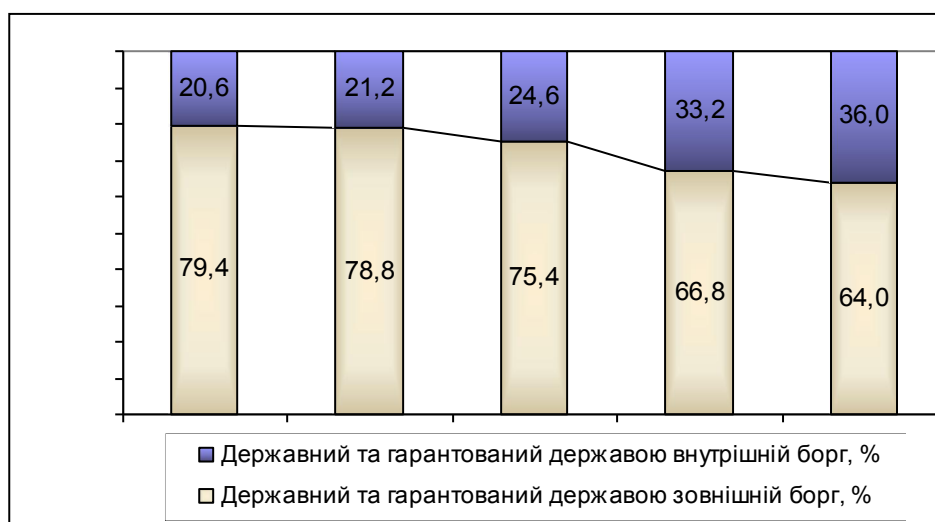

Рис. 2.3. Структура державного боргу України за 2011-2015 рр.

Неурегульованістю також відрізняється експортно-імпортна політика України та відсутність відповідно зкоординованого законодавства в цій сфері. В загальних рисах держава повинна:

- контролювати імпортні потоки;
- розвивати експортний потенціал;
- підтримувати розвиток вітчизняних експортерів (незважаючи на можливу неприбутковість цих заходів для держави у короткостроковому періоді);
- вживати заходи щодо стабілізації курсу валют (шляхом стабілізації руху капіталів, маси грошей в обігу та швидкості їх обертання).

Розглянемо стан міжнародної економічної безпеки України на прикладі індикаторів експортної та імпорتنної політики у табл. 2.5, яка показує щорічний приріст експортно-імпортних операцій за останні п'ять років, а також середній приріст експорту та імпорту за проаналізований період. Незважаючи на аргументовану думку професійного світу про те, що сальдо експортних операцій в країні повинно перевищувати, в Україні в жодному із аналізованих років такої тенденції не спостерігається, хоча зростання відносних показників імпорту у 2015 році було на 6,2% меншим за показники експорту.

Структура та темпи зростання зовнішньої торгівлі в Україні
в 2011-2015 роках (у фактичних цінах)

Роки	2011	2012	2013	2014	2015	різниця, разів
	вартісні показники					
Експорт, млн. дол.	38 367,7	49 248,1	66 967,3	39 695,7	51 430,5	1,34
Імпорт, млн. дол.	45 034,5	60 669,9	85 535,3	45 433,1	60 739,9	1,35
Сальдо, млн. дол.	-6 666,8	-11 421,8	-18 568,0	-5 737,4	-9 309,4	-
	відношення темпів зростання					
	2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2011
Експорт, %	112,1	128,4	135,8	59,3	129,6	134,0
Імпорт, %	124,6	134,7	141,1	53,1	133,7	134,9
середній приріст	Експорт			Імпорт		
	113,0			117,4		

Занепокоєння викликає закріплення структури товарного експорту України в останні роки. Незважаючи на те, що національні стратегічні пріоритети направлені на стимулювання інноваційної моделі розвитку, в дійсності, економіка та її зовнішньоекономічна складова мають характерні ознаки сировинного ведення господарчого механізму, а державна підтримка концентрується на базових галузях. З іншого боку, аналіз підсумків зовнішньої торгівлі України дає підстави для висновків також про позитивні процеси, а саме:

– стійкість основних галузей промисловості стосовно негативного впливу підвищення цін на енергоносії, що свідчить про наявність певних ресурсів їх конкурентоспроможності;

– суттєва активізація експортоорієнтованих підприємств України, які використовують наявні можливості для доступу на ринки інших країн світу (за межами СНД) – надмірна політизованість торговельно-економічних відносин у межах СНД, а також надмірна забюрократизованість, внутрішні суперечності в межах Європейського союзу, спонукали українські підприємства до пошуку інших ринків збуту, передусім, країн Азії, які динамічно розвиваються, а також країн Америки;

– певне зростання частки високотехнологічної продукції в структурі імпорту України; внаслідок стрімкого економічного зростання в країнах СНД

пожвавилась робота підприємств машинобудівної галузі, які почали відновлювати кооперацію з колишніми партнерами України, таким чином, стимулюючи зростання експорту продукції вітчизняного машинобудування.

Таблиця 2.6

Динаміка основних показників економічного розвитку України
за 2011-2015 роки (у фактичних цінах)

№	Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	441452	544153	720731	948056	914720	1094607
2	Темпи економічного зростання (приріст ВВП), %	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,2
3	Державний та гарантований державою борг, млн. дол.	15,47	15,95	17,57	24,60	39,81	54,29
4	Валовий зовнішній борг, млрд. дол. США	39,6	54,5	80,0	101,7	104,0	117,3
5	Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (границя 25-30%)	17,7	12,1	9,9	13,8	23,2	39,5
6	Відношення зовнішнього боргу до ВВП, % (границя 25-30%)	45,3	51,2	60,2	56,7	88,9	85,8
7	Доходи Зведеного бюджету, млрд. грн.	134,2	171,8	219,9	297,9	273,0	314,4
8	Видатки Зведеного бюджету, млрд. грн.	142,0	175,3	226,0	309,2	307,4	377,9
9	Дефіцит бюджету, % до ВВП	-1,80	-0,69	-1,37	-1,32	-3,40	-5,30
10	Індекс інфляції, % до попереднього року (допустима границя $\leq 105-107\%$)	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1
11	Прямі іноземні інвестиції до України (ПІІ), млн. дол. США	16375,2	21186,0	29489,4	35723,4	40026,8	44708,0
12	Приток ПІІ, % до ВВП (норма $\geq 6\%$)	7,8	4,7	7,9	6,1	4,4	7,7
13	Річний обсяг ПІІ на 1 особу, дол. США (≥ 500)	870	512	867	853	867,4	972,7
14	Ступінь розвитку тіньової економіки, % від офіційного ВВП (норма $\leq 30\%$)	28,0	31,0	28,8	31,1	36,0	44,2
15	Енергоємність ВВП (при нормі 0,2-0,5 кг./грн.)	0,52	0,57	0,51	0,64	0,65	0,64
16	Наукоємність ВВП, % до ВВП (норма $\geq 1,7\%$)	1,09	0,98	0,93	0,90	0,95	0,90
17	Рівень безробіття за методологією МОП (границя $\leq 10\%$)	6,8	6,4	6,4	8,6	8,8	8,1

З вищевикладеного можна стверджувати, що реалії підтримання економічної безпеки сьогодення висувають вимогу розробки і введення у дію системи проектів і програм перспективного характеру, серед яких найбільш поширеними є і мають залишатися наукові, інноваційні, виробничі й інвестиційні.

2.2. Дослідження організаційно-правових засад розвитку економічних відносин в Україні

Економічна безпека країни підтримується на належному рівні за умов правильної розробки та здійснення стратегії надання безпеки в галузі економічних відносин як в середині України, так і в її діяльності на міжнародній арені. Така стратегія визначає основні напрямки, підходи у відносинах органів влади щодо вирішення проблем країни і пошуку шляхів для її стабільного розвитку. Саме це обумовлює нагальну необхідність дослідити рівень стійкого розвитку економічних відносин в Україні, щоб якомога точніше запропонувати методику розрахунку індикаторів економічної безпеки у сфері економічних відносин держави.

1. Розглянемо стан національної концентрації виробництва. Концентрація економіки виступає як узагальнююче поняття для відображення різноманітності економічних відносин з приводу можливості впливу на економічну ситуацію певного суб'єкта господарювання або групи суб'єктів господарювання, є однією з найважливіших характеристик структури ринку, що визначає поведінку його учасників і, відповідно, ефективність використання ними наявних економічних ресурсів [20]. Проблема концентрації на сучасному етапі розглядається також під іншим кутом, не ототожнюючи монополізм лише з великими розмірами підприємства і високою часткою виробництва або реалізації продукції на ринку. Тому концентрація не розглядається як загроза економічному розвитку і економічній безпеці, оскільки в умовах інтеграції ринків і укрупнення виробництва товарів концентрація є одним із дієвих

засобів для досягнення ефекту “економії від масштабу”. Загроза низької конкурентоспроможності національних виробників криється в тому, що останні не в змозі досягти оптимальних потужностей для досягнення цього ефекту у порівнянні з іншими державами, яким на базі злиття підприємств чи створення ТНК вдається конкурувати на світовому ринку. З іншого боку, концентрація веде за собою монополізацію у випадках, коли цінове законодавство не врегульоване, встановлюються бар’єри входу на ринок нових підприємств і стримується науково-технічний розвиток з технологіями і нововведеннями. Така ситуація позначається на національній економіці, і тому правильне визначення меж і рівня концентрації ринків забезпечить оптимальний економічний результат і не загрожуватиме економічній безпеці.

Дані офіційної статистики в Україні дозволяють провести аналіз лише на рівні юридично відокремлених суб’єктів господарювання, що надають фінансові звіти, а не на рівні деталізованої інформації про діяльність підприємств. Ми пропонуємо запровадження постійної системи відстеження рівня концентрації національного виробництва і товарних ринків в країні. Такий захід сприятиме формуванню ефективного конкурентного середовища і створенню оптимальної конкурентної політики. Існування контрольної групи підприємств дозволило б координувати окремі суб’єкти господарювання щодо їх економічних взаємозв’язків і використання ними ресурсів, а отже, і адекватно оцінювати рівень економічної концентрації в країні. Про високу ефективність таких заходів свідчить позитивний досвід країн ЄС, зокрема Німеччини та Франції.

2. Розглянемо неконтрольовану монополізацію ринків. Серед найбільш негативних рис впливу монополізму на економічну безпеку можна виділити наступні: 1) позитивні властивості вільної конкуренції, які не повністю мають можливість проявитися; 2) деформація конкурентних відносин (змінюється гнучкість, пристосованість до ринку); 3) не маючи турбот про підтримання сильного конкурентного тону, монополія, яка неминуче породжує високий прибуток шляхом завищених цін на свої товари чи послуги, не підтримуючи

конкурентного тону; 4) зниження стійкості механізму відтворення, що може призвести до розриву господарських зв'язків; 5) недостатнє засвоєння нових технологій, використання принципу зниження витрат та розширення збуту; гальмуючи стимули до використання досягнень НТП, монополія робить економіку надзвичайно марнотратною, стримує її інтенсифікацію; 6) зникнення ринкової гнучкості, їх недостатня реакція на коливання попиту і пропозиції; 7) монополія заглушає імпульси, які йдуть від попиту до виробництва, що дезорієнтує інвестиційні потоки, а потреби споживачів залишаються незадоволеними.

Деформація конкурентних відносин, а також видозміна умов ведення монополій полягає в тому, що в минулому кожний суб'єкт господарювання прагнув до повного знищення своїх конкурентів. У сучасних умовах глобалізації, тотального міжнародного партнерства та розширення транснаціональних корпорацій монопольні посягання здійснюються в основному через юридичне приєднання суперників, так звану "дифузію інтересів". Відбувається це шляхом скуповування акцій, кредитних відносин, а також укладання договорів про злиття фірм (т.зв. горизонтальна інтеграція).

За результатами проведеної Антимонопольним комітетом України [10] у 2009 році роботи, Комітетом було підготовлено проект Концепції реформування системи державної допомоги суб'єктам господарювання. На Концепцію було покладено декілька найважливіших завдань в умовах, що склалися: створити систему моніторингу показників стану конкурентного середовища, реєстру державної допомоги на національному рівні, мапи держдопомоги з метою збалансованого регіонального розвитку; складати щорічні звіти про обсяги та форми державної допомоги згідно із міжнародними стандартами.

Результатами, що мають бути одержані при виконанні цієї Концепції, стануть: по-перше, прозорість функціонування системи державної допомоги; по-друге, мінімізація негативного впливу державної допомоги на конкуренцію та міжнародну торгівлю; по-третє, виконання міжнародних зобов'язань України

згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між європейськими співтовариствами і Україною; по-четверте, прогрес у переговорному процесі щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Розширення монополій шляхом злиття компаній та збільшення міжнародного партнерства в Україні та в світі де-юре і де-факто свідчить про появу в економічному житті нових тенденцій, які, з одного боку, позитивно впливають на ряд таких факторів як об'єми та швидкість продажу товарів та отримання послуг завдяки збільшенню швидкості інформаційних потоків та зменшенню трансакційних витрат, а, з іншого боку, такі тенденції крок за кроком зменшують шанси малого та середнього бізнесу стабільно функціонувати на конкурентному ринку. Безпека конкурентних відносин таким чином буде залежати переважно від здійснення в Україні реформ, спрямованих на справжнє становлення ринкової економіки. Переваги конкуренції за таких умов будуть безперечними, і їх необхідно буде враховувати підприємцям у практичній господарській діяльності.

Державне індикативне втручання є засобом стимулювання економічного розвитку і спрямоване на досягнення певної економічної та соціально-політичної користі, як-от: підвищення конкурентної спроможності економіки чи окремих її галузей, вирішення соціальних проблем, виправлення регіонального дисбалансу. Головним принципом поставлених перед державою завдань має залишатися контроль, оскільки без належних заходів втручання держави у роботу ринку викривлюється механізм конкуренції на товарних ринках та неефективно використовуються державні кошти.

3. Розглянемо ступінь участі України в міжнародному поділі праці. У перспективі на міжнародний поділ праці чекають структурні зрушення, пов'язані як зі зростанням цін на ряд сировинних ресурсів, появою на ринку нових лідерів, так і з загальноекономічними змінами. На світовий ринок дедалі впевненіше виходять країни Східної Європи, зокрема Україна. При цьому транснаціональні корпорації зацікавлені у найшвидшому опануванні ринку цих країн. Частка України у світовій торгівлі досі не надто висока. Недостатньо

використовуються можливості для міжнародної кооперації, зовнішніх інвестицій, тощо. Незважаючи на це, українська продукція добре відома у багатьох країнах: для деяких країн та регіонів Україна є важливим партнером в економічній співпраці. Експортність має стати основним критерієм та стимулом промислового прогресу.

Економіка вважається відкритою, якщо бере участь у міжнародній торгівлі. З-поміж можливих варіантів визначення, ступінь відкритості економіки може визначатися відношенням експорту або імпорту країни до її ВВП. Країни, що мають широку ресурсну базу та місткий внутрішній ринок, менш імпортозалежні в рамках міжнародної торгівлі. Принципово нові аспекти у розвитку міжнародного поділу праці з'явилися і у зв'язку з процесом інтеграції в структуру світової економіки СНД, а також Китаю, Близького Сходу та Європи [15].

4. Розглянемо входження України в рівноправні економічні союзи. Процеси глобалізації змушують рухатися механізм роботи зовнішньої політики. Для того, щоб надати Україні міцний статус рівноправного суб'єкта в системі міжнародних відносин, на порядку денному має стояти створення ефективних гарантій для недопущення впливу загроз на систему національних цінностей та інтересів. Стійку безпеку держави може гарантувати приєднання України до складу мирних міжнародних організацій, що мають на меті економічний розвиток і покращення зовнішньополітичних умов для подальшого зростання економіки. Міжнародне суспільство занепокоєне питаннями запобігання нагальних загроз тероризму, організованої злочинності, нелегального ведення бізнесу, тінізації економіки, отже, організація колективної безпеки на тлі міжнародного співробітництва сприятиме поліпшенню сучасного становища військово-політичної безпеки суспільства.

Україна бере участь в різноманітних міжнародних проектах і має формальну можливість бути активною у роботі міжнародних відкритих програм. Необхідно провести аналіз існуючих програм і співвіднести їх зі здатністю держави надавати їм фінансову підтримку. Пріоритети повинні

надаватися перш за все міжнародним програмам під егідою Європейського Союзу та країн СНД. Стосовно співробітництва з ЄС завдання полягає в ініціюванні нових програм на умовах, що існували й існують у ЄС для країн Центральної та Східної Європи. Це дозволить не тільки залучати більш значні кошти до виконання НДДКР та інноваційних проектів, але і розширити спектр співробітництва між українськими та зарубіжними організаціями. Податкова політика держави стосовно участі в міжнародних проектах також має відповідати міжнародним стандартам, тобто відповідні трансферти не повинні обкладатися податками як виробнича діяльність [13, С. 20].

5. Розглянемо рівень розвитку економічної та соціальної інфраструктури. Інфраструктура економіки – це комплекс галузей і сфер діяльності, що надають умови для функціонування економіки та життєзабезпеченості держави. Окрім розглянутих вище енергетичного потенціалу, природних ресурсів, кваліфікації кадрів, а також транспорту і зв'язку, економічна інфраструктура містить фінансові інституції, систему матеріального постачання, маркетингові, консалтингові служби, систему підготовки та підвищення кваліфікації кадрів тощо. Що стосується фінансових інституцій, важливим є те, що фінансово-економічний механізм ринку фінансових послуг передбачає наявність об'єкта управління – інфраструктури фінансового ринку. У сучасних умовах до інститутів інфраструктури фінансового ринку належать наступні структурні утворення: фондові та валютні біржі, комерційні банки, брокерські компанії, інвестиційні лідери та андеррайтери, системи міжбіржових і міжброкерських (міждилерських) зв'язків, інвестиційні компанії та фонди, трастові компанії, фінансово-промислові групи або фінансові холдингові компанії, фінансові будинки або фінансові супермаркети, страхові компанії, пенсійні фонди, національна депозитарна система, реєстратори цінних паперів, інформаційно-консультативні центри, розрахунково-клірингові установи та інші кредитно-фінансові та інвестиційні інститути.

6. Розглянемо конкурентоспроможність національної економіки як здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за

будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Дослідження конкурентоспроможності має передбачати аналіз чинників, які впливають на формування конкурентоспроможності всіх рівнів за суб'єктами конкуренції: товару, підприємства, галузі, економіки держави. Конкурентоспроможність національної економіки критичним чином залежить від того, наскільки інтегрованими є орієнтири підвищення ефективності використання суспільних ресурсів на цих основних рівнях [43, С. 13-16]. Національна конкурентоспроможність передбачає підтримання усього комплексу параметрів розвитку макроекономічної системи країни:

- грошово-кредитної системи (валютний курс, фактор інфляції);
- фіскальних показників;
- співвідношення попиту та пропозиції;
- розвитку фізичного та людського капіталу;
- науково-технологічного розвитку тощо.

Рівень такої підтримки має результувати у стабільне становище держави на міжнародній економічній арені, зокрема в товарних відносинах, ресурсах капіталу, інформації та ін. В рамках подальшої інтеграції країни у світове господарство чітко поставлені завдання, їх реалізація і контроль потребують наступних заходів:

- заходи внутрішньої політики держави, що мають на меті полегшення умов для функціонування підприємств в середині національного господарства за допомогою реструктуризації податкової сфери, пом'якшення регулювання грошового обігу, лібералізації сфери банківських послуг, стимулювання доходів та заощаджень громадян і підприємств України;

- заходи політики щодо підвищення зовнішньої зацікавленості і попиту на продукцію конкурентоспроможних галузей української промисловості;

- гарантування економічної безпеки іноземному приватному інвестиційному капіталу шляхом створення економічних умов для його функціонування в середині національної економіки;

- заходи щодо інтегрування України у європейське господарство у найближче десятиріччя.

7. Розглянемо рівень впровадження нових форм організації виробництва і структурної перебудови функціонування економіки. Незважаючи на те що за роки незалежності економіка України зазнала величезних змін, в структурному плані вона залишилася технологічно низько-укладною, в якій домінують галузі, що виробляють продукцію з низьким рівнем доданої вартості. За умов збільшення товарного експорту такої продукції це означає, що Україна зростаючими темпами розпродас свої природні ресурси і використовує свою робочу силу вкрай неефективно, особливо, якщо враховувати, що імпорт в країну складається в основному з високовартісної наукоємної продукції.

8. Розглянемо пріоритетність країни в певних напрямках розвитку світової науки і матеріального виробництва. Низка матеріальних галузей української економіки потребує підвищення ефективності у виробництві їх продукції, а також переміщення акцентів на високі технології для нарощування експортного потенціалу. Серед таких галузей пріоритетними є авіабудування; аерокосмічна галузь, транспортне машинобудування, переробка сільськогосподарської продукції, енергоощадні технології.

9. Розглянемо науково-технічний потенціал країни. Найголовнішими складовими національного науково-технічного потенціалу вважаються наявність висококваліфікованих науковців та інженерно-технічних працівників і розгалужена мережа науково-технічних організацій та установ з відповідним матеріально-технічним рівнем. До останнього часу Україна мала потенціал для вироблення конкурентної продукції, що користується попитом на світових ринках: авіація, ракетно-космічна техніка, металургія якісних сплавів, газові турбіни – особливо їх нові конструкції так званого парогазового циклу, електротехнічні вироби, програмна продукція, вироби порошкової металургії, нової кераміки, зварювальні матеріали, композиційні матеріали, тощо. Однією з причин, що призвели до критичного стану в науково-технічній сфері поряд з факторами системної економічної кризи, є різке зменшення фінансування науки, високий податковий тиск, недоліки в організації наукової діяльності, що погіршили як стан академічної науки, так і діяльність галузевої науки.

10. Розглянемо ресурсозберігаючі технології, які забезпечують виробництво продукції з мінімально можливим споживанням палива і інших джерел енергії, а також сировини, матеріалів, повітря, води і інших ресурсів для технологічних цілей. Ресурсозберігаючі технології включають використання вторинних ресурсів, утилізацію відходів, а також рекуперацію енергії, замкнуту систему водозабезпечення і т. п. Вони дозволяють заощаджувати природні ресурси і уникати забруднення навколишнього середовища. Збільшення частки ресурсозберігаючого виробництва до 35-40%, а частки наукоємної продукції – до 25-30% забезпечило б умови для економічного зростання України. Зростання внеску інновацій у цій сфері в 1,5-2 рази призвело б до зростання ВВП до 12-15 тис. дол. на душу населення [10]. А це означатиме появу економічних умов вирішення проблем, пов'язаних з нарощуванням власних інвестицій в подальший розвиток економіки, зі створенням нових робочих місць, а також підвищення рівня і якості життя людей, в тому числі для подолання кризового економічного дисбалансу населення, що склався в Україні.

Рівень впровадження нових ресурсо- та енергозберігаючих технологій має визначатися на державному рівні з огляду на план по забезпеченню промисловості та невиробничої сфери технологічними нововведеннями. Незважаючи на те, що в країні не існує сталого порогового значення питомої ваги програмно-цільового фінансування наукових досліджень, а також не існує офіційної статистики щодо таких даних, в Україні сфера впровадження та використання ноу-хау нерозвинена: у 2009 році, за даними Держкомстату [68], і було впроваджено 1893 технології.

11. Розглянемо інформаційну безпеку в державі. Серед актуальних напрямків удосконалення відносин у національному інформаційному просторі, ефективної інформатизації суспільства в сучасних умовах першочергового значення набуває сфера виробництва і розповсюдження інформації. Розвиток українського ринку інформаційних продуктів характеризується відсутністю стабільності, домінуванням на ньому зарубіжного виробника, неоднорідністю регіонів України, обмеженням доступу до територіально віддалених

інформаційних ресурсів, малопомітною активністю держави та слабозвинутим сектором особистого споживання [16, С. 69]. Також нестача всеосяжних, своєчасних і придатних для порівняння даних залишається головним бар'єром під час аналізу статусу і прогресу інформаційного суспільства для визначення цілей і ухвалення політичних рішень. Для того, щоб проаналізувати реальне використання і потенціал ІКТ, необхідно зобов'язати країни проводити репрезентативні обстеження з використання ІКТ домогосподарствами і населенням.

Існує більше двадцяти інформаційних індексів, але найбільш вживаними є такі: індекс цифрових можливостей або цифрової перспективи; індекс мережевої готовності; індекс інформаційного суспільства; індекс цифрового доступу; індекс поширеності ІКТ.

Ми вважаємо за потрібне виділити додаткові показники-рівні інформаційної безпеки, які є простішими у визначенні і користуванні споживачем інформаційної статистики, а саме: рівень розвитку інформаційних технологій; рівень забезпеченості достовірною інформацією суб'єктами економічної діяльності; рівень захисту державних інформаційних ресурсів; рівень розробки програмного забезпечення. Вибір і якісне визначення рівня цих індикаторів залежить, перш за все, від стану української ІТ-інфраструктури, тенденцій її розвитку, а також необхідності порівняння отриманих даних із статистичними, які збираються Євростатом, МСЕ, ВЕФ та іншими міжнародними організаціями [54, С. 98].

12. Розглянемо загальноосвітній, професійний та культурний рівні людського ресурсу в державі. Стосовно накопичення людського капіталу як фактора зростання, основне питання полягає в тому як його вимірювати. Говорячи про роль цього фактора в економічному розвитку, теорія зростання має на увазі знання і практичний досвід, що необхідні для виробництва і промоції на ринок продукції. Ці навички є здебільшого наслідком практичного вивчення і лише опосередковано залежать від рівня освіти. Однак, більша

частина емпіричних досліджень росту базується на вимірюваннях саме рівня освіти, який реально взаємопов'язаний з рівнем розвитку країни.

Звичайно, освітній рівень позитивно впливає на ефективність виробництва і процесів навчання, підвищуючи сприйнятливість працівників до нових технологій, ноу-хау і т.п. Але сам по собі він не є прямим гарантом високих темпів зростання, особливо якщо в економіці відсутні механізми його генерації. Інституційними рамками існування дієвої системи розподілу та перерозподілу матеріальних ресурсів є розвинені структури громадянського суспільства. Логічним висновком цих питань є правильна постановка задач щодо забезпечення економічного розвитку всіх економічних ланок в країні, а також оптимального розподілу фінансових ресурсів між складовими сегментами забезпечення безпеки.

2.3. Комплексна оцінка формування стратегії безпекового стану країни та основні індикатори

Один із варіантів представлення сутності економічної безпеки полягає у її синхронізації в системі критеріїв та чисельно розрахованих показників. Недоцільно та майже неможливо виділяти єдиний показник, за змінами якого відстежують оцінку рівня економічної безпеки в країні. Для глибинного аналізу потрібна систематизація ряду складних та різних за своїм характером показників економіки національного господарства. Критерії економічної безпеки – це оцінки стану економіки з точки зору низки процесів, що відображають сутність економічної безпеки. До таких оцінок належать: 1) макроекономічна сфера; 2) показники фінансової стійкості, зокрема валютна, боргова, бюджетна безпека; 3) індикатори стану науково-технологічної безпеки; 4) енергетика, ресурсний потенціал та можливості його раціонального використання; 5) показники ефективності та захищеності праці; 6) соціальні пріоритети для безпеки та демографічна ситуація в країні; 7) показники

конкурентоспроможності національного господарства; 8) продовольче забезпечення населення, продовольча незалежність; 9) виробничий потенціал, стан промисловості та її внеску у розвиток економічної безпеки; 10) співставлення ряду показників із аналогічними даними в розвинених країнах світу, а також із рівнем, за якого загрози внутрішнього й зовнішнього характеру зводяться до мінімуму.

Оцінюючи кількісні та якісні параметри стану економіки, потрібно чітко скорегувати їх порогові значення, які визначатимуть рівень, нижчий від критичного, і не матимуть негативного впливу на такі складові державного функціонування як: 1) рівень життя населення (показники зайнятості і диференціації доходів); 2) стан фінансово-кредитної та валютної системи держави; 3) рівень науково-технічного та виробничого потенціалу України; 4) динаміка валового внутрішнього продукту, об'ємів і темпів промислового виробництва; 5) порівняння динаміки ВВП (в т.ч. на душу населення) з основними європейськими та світовими показниками; 6) здатність швидкого реагування держави на підвищення інфляції, збільшення дефіциту бюджету, нарощування зовнішніх та внутрішніх боргів.

Критеріями економічної безпеки є реальні статистичні показники, за якими здійснюється оцінка стану господарства країни з точки зору забезпечення його сталого розвитку [26]. Таким чином, кожний з наведених у табл. 2.7 індикаторів має своє математично розраховане значення, але це значення має вагу завдяки його співставленню із пороговим значенням (допустимою межею).

Порогові величини мають своє унікальне значення в кожній країні або розраховуються шляхом процентного порівняння найважливіших економічних та фінансових категорій з однойменними категоріями країн, які мають вищий економічний розвиток. Розроблена нижче система із 40 взаємопов'язаних порогових та існуючих значень індикаторів економічної безпеки з ймовірністю відображає стан економіки України в поточний період (табл. 2.7). У випадку, якщо розраховані існуючі значення відхиляються від допустимої межі

(знаходяться на вищому або нижчому за неї рівні), за цим показником країна знаходиться в небезпечній зоні і протекція держави є необхідною.

Таблиця 2.7

Індикатори економічної безпеки в державі

Показники	Допустима межа	Існуюче значення 2014 року	Існуюче значення 2015 року
1	2	3	
1. Темпи економічного зростання (приріст ВВП)	0 – 17%	-14,8%	4,2%
2. Відношення обсягу ВВП до середнього значення в країнах ЄС	≥ 75%	17,60%	23,01%
3. Відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення в країнах ЄС	≥ 50%	7,76%	8,87%
4. Відношення обсягу ВВП до середньосвітового значення	≥ 100%	37,44%	39,97%
5. Якість життя (індекс)	0 → 1	0,476	0,463
6. Ступінь розвитку тіньової економіки	≤ 30% до ВВП	36,0%	44,2%
7. Критерії відкритості економіки: - імпортна квота (% до ВВП) - експортна квота (% до ВВП)	≤ 50% ≤ 50%	39,8% 34,8%	44,4% 37,6%
8. Зовнішньоторговельна квота	100%	74,5%	82,0%
9. Державний (внутрішній) борг	≤ 30% до ВВП	34,8%	39,5%
10. Зовнішній борг	≤ 25% до ВВП	90,8%	85,7%
11. Дефіцит (профіцит) бюджету	≤ 3% до ВВП	3,4%	5,3%
12. Покриття дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень	≤ 30%	48,95%	немає даних
13. Сальдо зовнішньої торгівлі (або коефіцієнт покриття імпорту експортом)	>1	0,87	0,85
14. Сальдо платіжного балансу (поточного рахунку), млрд. дол. США	0	-1,7	-2,9
15. Приток прямих іноземних інвестицій	≥ 6% до ВВП	4%	7,7%
16. Прямі іноземні інвестиції в Україну на одну особу	≥ 500 дол.США	867,4грн.	978,5грн.
17. Індекс споживчих цін (до попереднього року)	1,5-20% норма ≤ 5%-7%	12,3%	9,1%
18. Валютний курс (темп зміни курсу гривні до дол. США у співставленні з показниками попереднього року)	≤ 6%	47,8%	1,93%
19. Рівень енергетичної безпеки (власна забезпеченість паливно-енергетичними ресурсами)	100%	2001-2013 роки 47%	
20. Залежність від єдиного джерела постачання сировини та енергетичних ресурсів	≤ 30% імпорту з однієї країни	2001-2013 роки 48% (газ);	

		61% (нафта)	
21. Використання нетрадиційних джерел енергії (частка відновлюваних джерел енергії в загальному енергопостачанні)	12-14% в світі та країнах Євросоюзу	2012 рік 3,4%	
22. Доходи населення (середньомісячна номінальна заробітна плата на одну особу)	≥ 800 дол.США	1906 грн.	2239 грн.
23. Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму	1,5-2 рази	3	2,65
24. Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення	≤ 1:10 разів	1:30	1:30
25. Рівень безробіття (за методологією МОП)	7,6-10%	8,8%	8,1%
26. Рівень екологічної безпеки (процент перевищення гранично допустимої концентрації забруднення повітря)	значення ГДК 100%	2013 рік 20,6-32,6%	
27. Рівень (коефіцієнт) продовольчої безпеки	≥ 1,0	1,0015	0,8561
28. Добова калорійність харчування людини	≥ 2,5 тис. ккал	2,94 тис.	немає даних
29. Індекс економічної свободи	60-100 балів	48,8	46,4
30. Стабільність політ. середовища	6,5 – сер. бал	6,3	6,3
31. Показник енергоємності ВВП (кг.у.п. на 1 грн. ВВП)	0,2-0,5кг/грн.	0,65	0,64
32. Наукоємність ВВП	≥ 1,7%	0,95%	0,90%
33. Співвідношення частки фундаментальних, прикладних досліджень та науково-технічних розробок і послуг	15% : 25%: 60%	22,2: 16,3: 61,5	22,2: 16,4: 61,4
34. Кількість спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи	≥ 9 осіб на 1000 чол.	2,5	2,5
35. Обсяг витрат на розвиток науки у розрахунку на одного працівника	немає даних	68,6 тис. грн. в рік	81 тис. грн. в рік
36. Кількість венчурних підприємств та фірм, що впроваджують інноваційну продукцію	≥ 50%	10,7%	11,5%
37. Ступінь фізичного та морального зношення основних засобів (в т.ч. промисловості)	≤ 35%	56-65%-фізичний; 90%- моральний (2010-2013 роки)	
38. Коефіцієнт природного приросту населення	2,8-5 осіб на 1 тис.	-4,21 чол.	-4,36 чол.
39. Очікувана тривалість життя при народженні	≥ 70 років	69,3 років	70,4 років
40. Коефіцієнт дитячої (малюкової) смертності на 1000 народжених живими	1-2 осіб	9,4 осіб	9,1 осіб

Розглянемо всі 40 індикаторів із табл. 2.7 детальніше.

Індикатор 1 – темпи економічного зростання. Існує велика кількість факторів, що впливають на економічне зростання в країні, але ключових всього два. По-перше, накопичення капіталу – фізичного або людського – у розрахунку на одного зайнятого чи на душу населення. По-друге, зміни технологічного рівня економіки, що виражені у показнику загальної факторної продуктивності (ЗФП). Ці зміни відображають темпи технічного прогресу і структурних зрушень в економіці [19]. Дедуктивним методом встановлено нижню та верхню межу темпів приросту ВВП України, що коливається від 0 до 17%, а також нижню та верхню норму цього показника, значення яких є 4,5% і 8% відповідно.

Індикатор 2 – відношення обсягу ВВП до середнього значення в країнах ЄС. Стратегічним пріоритетом для української держави останніми роками є прагнення до вступу в Європейський Союз. Останній висуває Україні низку вимог, які є обов'язковими для виконання. Порівнюючи кількість населення України та ЄС, а також об'єми та приріст ВВП цих країн, можна простежити разючу невідповідність ключових показників економічного розвитку. Населення України дорівнює 1/11 (10,87%) населення ЄС-25 (45,963 млн. чол. до 462,611 млн. чол.), а відношення ВВП у 2015 році складає 1/142 від сумарного ВВП країн ЄС-25 (84,167 млрд. € до 11977,076 млрд. €). За умов вступу України до Європейського простору сукупний внесок в бюджет ЄС за спрощеним розрахунком складе 0,7% їхнього ВВП – 12061,243 млрд. € (11977,076 млрд. € від ЄС-25 та 84,167 млрд. € від України). При цьому за рахунок 1/11 чисельності населення Україна претендуватиме на 1/11 витрат бюджету ЄС або на 1109,59 млрд. €, а країни ЄС – на решту 10951,65 млрд. €. Такий розвиток подій є вигідним для нашої держави, але вкрай незадовільним для Європейського Союзу.

Індикатор 3. Відношення обсягу ВВП на одну особу до середнього значення в країнах ЄС є різновидом попереднього індикатора, але глибше відображає поточний стан кон'юнктурного стратегічного планування у розвитку держави. Оцінюючи динаміку змін відсоткового співвідношення ВВП

України та ЄС загалом, можна підкреслити, що станом на 2014 рік це співвідношення склало 24,7% до 100% (замість мінімальних 75% до 100%), а в 2015 році цей показник знизився з 24,7% до 17,6%.

Індикатор 4 – відношення обсягу ВВП до середньосвітового значення. Для співставлення рівня ВВП країн Європи та світу використовується метод паритетної купівельної спроможності (ПКС), оскільки наявні валютні курси не дають змогу точно відобразити співвідношення в цінах, в яких використовується ВВП. Розрахунок за ПКС дозволяє більш об'єктивно порівняти потенціал країн та наглядно демонструє всі можливості економіки будь-якої країни по відношенню до інших. Отже, порівняння країн шляхом співставлення їх ВВП дозволяє аналізувати відносні розміри їх економік, а співставлення такого компонента як фактичне споживання домогосподарствами є важливим для порівняльного аналізу рівня та якості життя.

Індикатор 5 – індекс якості життя. Вважається, що критерії оцінки якості життя різняться у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються (це пов'язано з пріоритетами і потребами людей та розвитком регіонів, в яких вони проживають). Серед багатьох компонентів, з яких складається поняття якості життя, одним з головних є політико-економічна та соціальна стабільність в суспільстві, яку ще називають державною безпекою. Проте, досі не існує об'єктивних (статистичних) критеріїв визначення останньої. При розрахунку індексу якості життя (Quality of Life) доцільно використовувати критерії, що є першочерговими на перехідному етапі економічного розвитку українського суспільства. При цьому індекс здоров'я дорівнює середньому показнику суми показників очікуваної тривалості життя та дитячої смертності:

$$Ind_{QL} = \frac{\frac{Inc}{CL} + PAI + ER + \frac{LE + IM}{2}}{4} \quad (2.1)$$

де Ind_{QL} - індекс якості життя; Inc - наявний дохід на одну особу; CL - прожитковий мінімум; PAI - доля населення з доходами вище прожиткового мінімуму; ER - рівень зайнятості; LE - очікувана тривалість життя при народженні; IM - дитяча смертність (немовлят до 1 року) на 1000 осіб.

Суттєвий вплив на підвищення або зниження індексу мають зміни долі населення з доходами вище прожиткового мінімуму. Так, зменшення цього показника на 6,3% у 2015 році порівняно із попереднім, а також незначні зменшення самого прожиткового мінімуму призвели до падіння індексу якості життя на одну соту відсотка в проаналізованих роках.

Індикатор 6 – ступінь розвитку тіньової економіки. Збільшення рівня тіньової економіки у кризовому 2008 році пов'язано з посиленням негативних очікувань населення стосовно подальшого розвитку економічної сфери. Особливий вплив мають: нестабільність на валютному сегменті ринку, внаслідок чого відбулися девальваційні процеси національної валюти у 2008 році; дестабілізація банківської системи; кризові явища на вітчизняному ринку праці. Проблема неплатежів та негрошова економіка – це також поживне середовище для тіньових доходів.

Індикатор 7 – імпортна та експортна квота. Критерієм відкритого характеру економіки вважається коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту стосовно ВВП. Коефіцієнт еластичності попиту на імпорт за доходами свідчить, наскільки зростає імпорт у разі збільшення ВВП на 1%. Коефіцієнт еластичності попиту на експорт показує залежність між темпами зростання експорту цієї країни і ВВП держав, що імпортують її продукцію. Якщо коефіцієнт еластичності експорту або імпорту перевищує одиницю, це свідчить про збільшення відкритого характеру економіки, а якщо він є меншим за одиницю – то про його зменшення. Експортна квота – співвідношення обсягу експорту товарів та послуг до обсягу ВВП країни на рік. Відповідно, імпортна квота – співвідношення обсягу імпорту товарів та послуг до обсягу ВВП країни на рік. Однак, ці категорії відображають лише зовнішньоторговельну відкритість економіки [15, С. 46-47]. Для більш повного аналізу відкритості економіки потрібно розраховувати ті ж самі показники для капіталу.

Індикатор 8. Зовнішньоторговельна квота розраховується шляхом ділення обсягу зовнішньоторговельного обороту на ВВП. Якщо вона становить більше

25%, то економіка вважається відкритою [27]. Між рівнем зовнішньоторговельної інтенсивності країн та рівнем їх економічного розвитку існує тісний зв'язок. За рівнем зовнішньоторговельної інтенсивності країни можна визначити характер та функції зовнішньоторговельного обміну: він низький, якщо має місце мінімальний рівень імпорту, необхідний для функціонування економіки, а експорт може покрити тільки критичний імпорт від стану світового ринку та цін на ньому; він середній, якщо імпорт покриває не лише основні потреби, а й дозволяє закуповувати вироби з досить високим технічним рівнем, однак, без налагодження широкого міжнародного виробничого співробітництва; він високий, якщо в країні розвинена виробнича кооперація, а зовнішня торгівля впливає на економіку, формуючи її структуру та підвищуючи ефективність.

Індикатор 9. Покращення показника відношення державного боргу до ВВП відбувалося як за рахунок росту економіки країни, так і за рахунок проведення виваженої боргової політики. Значення цього показника свідчило про економічно безпечний розмір державного боргу і відповідало критеріям, визначеним Бюджетним кодексом України [31] (критичний рівень внутрішнього і зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 55%).

Індикатор 10 – показник співвідношення зовнішнього боргу і ВВП. Зовнішній державний борг України – це зовнішні боргові зобов'язання уряду, Національного банку, інших державних органів та державних підприємств і організацій, а також підприємств і організацій змішаної форми власності в частині, пропорційній власності держави у їхньому статутному фонді. В свою чергу, зовнішній державний борг доцільно поділити на гарантований державою і негарантований державою. Згідно із дослідженнями, проведеними МВФ, максимально допустимою сумою зовнішнього боргу для країн із низьким та середнім рівнем доходів є сума на рівні 49,7% ВВП; при перевищенні цього рівня ймовірність розгортання фінансових криз становить близько 70%.

Індикатор 11 – дефіцит або профіцит бюджету. Державні бюджети більшості розвинутих країн і країн, що розвиваються, хронічно дефіцитні.

Сучасна економічна теорія не вважає це загрозою, особливо коли йдеться про дефіцит, що покривається внутрішніми позиками [6]. З іншого боку, варто наголосити на тому, що видатки бюджету на погашення і обслуговування державного боргу України суттєво збільшаться у 2014-2015 рр. Лише за кредитами у МВФ протягом цього періоду необхідно буде сплачувати суми еквівалентні 12-25% валових міжнародних резервів України.

Індикатор 12 – покриття дефіциту бюджету за рахунок зовнішніх запозичень. За типом кредитора розрізняють внутрішнє та зовнішнє фінансування дефіциту бюджету; останнє може здійснюватися за рахунок міжнародних інститутів розвитку, іноземних урядів, інших запозичень за кордоном, змін готівки, депозитів та цінних паперів, які утримуються з метою управління ліквідністю. Між дефіцитом бюджету та його фінансуванням має бути рівновага.

Індикатор 13 – сальдо зовнішньої торгівлі. Вихід продукції українських виробників на якісно новий рівень пов'язується з очікуваннями вітчизняних економістів на зміни після вступу України до СОТ і проведення політики експортно-орієнтованого росту. Така політика обумовлюється тим, що, за статистикою, країни, відкриті для світового ринку, мають відносно вищі показники довготривалого росту [10]. Однак, можна навести й іншу точку зору. Українська економіка, перебуваючи в стадії розвитку і розширення, все ще має значний потенціал власних ринків, а просування національної продукції за кордон потребує величезного обсягу інвестицій, які, безумовно, на теперішньому етапі є невиправданими, оскільки якість товарів і послуг за кордоном має багато конкурентних переваг.

Індикатор 14 – сальдо платіжного балансу. В системі індикаторів безпекової політики платіжний баланс відіграє роль макроекономічної моделі, яка систематично відображає економічні операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу. Така модель складається з метою розробки та впровадження обґрунтованої курсової та зовнішньоекономічної політики країни, аналізу і прогнозу стану товарного та

фінансового ринків, двосторонніх та багатосторонніх зіставлень, наукових досліджень, тощо [27].

Індикатор 15 – приток прямих іноземних інвестицій. Обсяг чистого притоку ПІІ у 2015 році становив 4816 млн. дол. США і був на 30% меншим, ніж у 2014 році (4,% від ВВП порівняно з 6,1%). Скорочення притоку було обумовлено, перш за все, несприятливими умовами інвестування, а саме: високою політичною та економічною невизначеністю; зростанням недовіри іноземних інвесторів; зниженням доходності вітчизняного виробництва.

Індикатор 16 – прямі іноземні інвестиції в Україну на одну особу. В цілому станом на початок 2015 року накопичений обсяг інвестицій в економіку України склав 52 млрд. дол. США, що в розрахунку на одну особу становить 1132 дол., збільшившись за рік на 11,1%. Однак цей рівень залишається все ще на порядок нижчим, ніж у сусідніх країнах (в Польщі – 4,2 тис. дол., в Чехії – 11,1 тис. дол.). Найбільшим реципієнтом ПІІ залишається фінансовий сектор, в якому сконцентровано 31% іноземного капіталу [12].

Індикатор 17. Індекс споживчих цін дозволяє кількісно оцінити рівень інфляції на споживчому ринку. Тобто метою розрахунків індексу споживчих цін є вимірювання в часі загального рівня цін на товари і послуги, які придбаються і використовуються населенням для власного споживання [53]. Темп інфляції визначається як відношення різниці індексу цін поточного періоду та індексу цін попереднього періоду до індексу цін попереднього періоду:

$$T = \left(\frac{I_{it} - I_{it-1}}{I_{it-1}} \right) \times 100\% \quad (2.2)$$

де T - темп інфляції; I_{it} - індекс цін поточного періоду; I_{it-1} - індекс цін попереднього періоду.

Індикатор 18. Валютний курс посідає центральне місце серед інструментів корегування рівня конкурентоспроможності виробництва та фінансової безпеки. Це обумовлюється формулою його обчислення [13, С. 133].

Індекс оберненої величини реального обмінного курсу у світовій практиці вважається одним із найбільш адекватних індикаторів цінової конкурентоспроможності товарів. Це випливає із методики його розрахунку МВФ за середньою питомою вагою країни у взаємній торгівлі продукцією промисловості за попередній період із врахуванням індексу заробітної плати в певному секторі. Загальна формула обчислення реального обмінного курсу валют має наступний вигляд:

$$RER = E \frac{P_{ic}}{P_{ab}} \quad (2.3)$$

де RER - реальний обмінний валютний курс; E - номінальний курс національної валюти (обернене котирування: кількість національної валюти за одиницю іноземної); P_{ic} - індекс цін у середині країни; P_{ab} - індекс за кордоном (в певній країні).

В 2015 році індикатор валютного курсу склав 1,93% і знаходився в межах норми. Однак, на тлі світової фінансової кризи зростання курсу гривні щодо долара США в 2012 році порівняно з 2013 роком склало 47,8% внаслідок різкого стрибку фактичного курсу гривні щодо долара США. Таким чином, за підсумком 2014-2015 рр. середнє значення цього показника склало 24,9% і перевищило гранично допустиму межу у 4,1 рази. Така флюктуація курсу української валюти не дозволяє говорити про його стабільність.

Індикатор 19 – рівень енергетичної безпеки. З паливно-енергетичними ресурсами пов'язана політична і економічна незалежність. Однією з основних задач у розвитку економіки є зменшення енергоємності при споживанні ресурсів і матеріалоємності при виробництві продукції. Активізацію ролі держави в господарському житті суспільства тут слід розглядати як додаткову потужну силу, що надає ринковій системі напрямок і допомагає ефективно функціонувати.

Ступінь забезпеченості сировинними запасами, їх видобуток та використання неоднакові і в сумі вони не дають необхідний рівень енергетичної безпеки (власними ресурсами газу Україна забезпечена на 20-25%,

нафти – на 10-12%, вугілля – на 100%, також присутні запаси торфу та урану). Частка газу у первинному споживанні енергії складає 43%, що у два рази перевищує європейський (21%) та світовий (25%) рівні [196]. В Україні є резерви для збільшення видобутку нафти і газу шляхом освоєння і залучення нових родовищ, а також інтенсифікації геологорозвідувальних робіт. За рахунок впровадження в життя цих заходів планується в найближчі 4-5 років забезпечити щорічний приріст видобутку нафти на 0,4-0,6 млн.т. і газу на 2-3 млрд. куб.м. Такі заходи передбачені відповідними державними програмами на період до 2015 року і більш далеку перспективу [24].

Індикатор 20 – залежність від єдиного джерела постачання сировини та енергетичних ресурсів. Енергетична безпека передбачає раціональну структуру споживання паливно-енергетичних ресурсів, забезпечення їх потреби за прийнятною ціною та якістю при відсутності надмірної залежності від однієї країни [18]. Під відсутністю залежності від єдиного джерела постачання сировини мається на увазі питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі.

Індикатор 21 – використання нетрадиційних джерел енергії. На цей час на відновлювані джерела енергії (ВДЕ) припадає близько 12-14% світового споживання первинної енергії, з яких на спалювані види і відходи біомаси припадає 11%, гідроенергію – 2,3%, енергію вітру – 0,026%, сонячну енергію – 0,039%, геотермальну енергію 0,442%. Частка відновлюваної енергії у виробництві електроенергії досягає 18%, тепла – майже 26%. Тобто ВДЕ у світовому забезпеченні електроенергією і теплом вийшли на той рівень, який дозволяє сподіватись на ефективне вирішення енергетичних проблем у майбутньому [43].

Індикатор 22 – середньомісячна номінальна заробітна плата на одну особу. Рівень життя населення та його сукупні доходи і витрати, так само як і якість життя, є важливим показником державної соціальної безпеки. Держкомстат України визначає середньомісячну (номінальну) заробітну плату працівників шляхом ділення нарахованого фонду оплати праці за відповідний

період на середньооблікову кількість працівників та на кількість місяців у періоді. Цей індикатор визначається на підставі даних державного статистичного спостереження, в якому задіяні суб'єкти підприємницької діяльності, громадські організації, фінансові й бюджетні установи, які використовують найману працю.

Індикатор 23 – відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму. Враховуючи сучасний стан інфляційних процесів на тлі зростання зовнішнього і внутрішнього боргу України і хиткої економіко-політичної ситуації, цей показник, знаходячись в межах встановленої норми, не є достатнім для підтримки гідного рівня життя та витрат середньостатистичного господарства.

Індикатор 24 – децильний коефіцієнт диференціації доходів населення. Несправедливе, надмірне розмежування людей за рівнем життя підточує основи демократизації суспільства, стимулює зростання соціальної нестабільності, активізує еміграцію населення, негативні зміни в духовності, у відношенні людей до держави і влади. Значна соціальна поляризація сприяє маргіналізації суспільства, соціальній нестабільності. Необхідно законодавчо унормувати значення таких найважливіших для забезпечення достойної оплати праці і стимулювання росту продуктивності та якості праці показників як частина оплати праці у ВВП; частина заробітної плати в одиниці собівартості продукції; розмір гарантованої погодинної оплати праці. Вирішальне значення має досягнення розриву між мінімальними і максимальними доходами громадян не більше 1:5 (у 20% вимірі) [11, С. 180].

Індикатор 25 – рівень безробіття населення. У порівнянні з Євросоюзом рівень безробіття в Україні всього на 0,3% більший (у ЄС – 8,5%), а в шести країнах ЄС ситуація на ринку праці ще гірша, ніж в Україні [34]. Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані, оскільки його зростання створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростають ризики соціального напруження, додаткові витрати на

підтримку безробітних. Хоча безробіття може вважатися важливим стимулятором активності працюючого населення, в макроекономічному плані воно виступає гальмом суспільної і державної безпеки.

Індикатор 26 – рівень екологічної безпеки. Зважаючи на стан безпеки навколишнього середовища, економічна і національна безпека держави дедалі більше залежатиме від екологічної сфери та ефективного державного управління нею, прогнозу, пом'якшення або недопущення наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [65, С. 191]. Дотепер немає інтегральної оцінки стану основних об'єктів навколишнього середовища (повітряний басейн, питна вода, ґрунт, продукти харчування) в масштабі усієї України. Найголовнішим і найбільшим за обсягом показником є стан забрудненості повітря.

Індикатор 27 – рівень продовольчої безпеки. Стан міжнародної продовольчої безпеки вважається задовільним, якщо рівень перехідних запасів зерна (тих, що зберігають до збору нового врожаю) відповідає 60 дням світового споживання або 17% від усього споживання. Відповідно до світових стандартів, продовольча безпека країни забезпечується за умови, коли в країні виробляється близько 80% споживчих продуктів харчування та коли країна спеціалізується на виробництві того чи іншого виду продовольства, експорт якого дозволяє отримувати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу за продуктами харчування. Продовольча загроза може вважатися відсутньою, коли, крім виробництва необхідного обсягу продовольства, здійснюється додатковий його випуск в обсязі страхового запасу на рівні економічно розвинених країн світу (20%).

Індикатор 28 – добова калорійність харчування людини. Найбільш універсальними індикаторами стану продовольчої безпеки є індикатори рівня та дефіциту продовольчого споживання. Індикатор рівня продовольчого споживання визначається співвідношенням відповідного продовольчого продукту на душу населення до раціональної норми харчування (у процентах). В Україні використовуються раціональні норми харчування, розроблені

Українським НДІ харчування [51]. В Україні існують значні регіональні відмінності у середньому споживанні продуктів харчування на одну особу. Також спостерігається значне коливання вартості окремих продуктів у різних регіонах України. Відповідно до даних статистики [68], середньодобова поживність раціону людини у 2014 році становила 2998 ккал, що на 19,9% перевищує граничний критерій (2500 ккал), тобто калорійний коефіцієнт достатності дорівнює 1,2, а в 2015 році цей показник був перевищений на 17,8%, що на 2% менше попереднього року. При встановленому пороговому критерії середньодобового раціону – 55% лише у 2014 році 27% (або 796 ккал) забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринного походження.

Індикатор 29. Індекс економічної свободи складається американським дослідницьким центром “The Heritage Foundation” [40]. Жодна із проаналізованих у табл. 2.8 країн не увійшла в десятку найвільніших в економічному плані держав. Однак, вісім із одинадцяти країн перетнули середньосвітову межу у 59,7 балів. Серед аналізованих країн Україна посідає останнє місце.

Таблиця 2.8

Оцінка компонентів економічної свободи деяких країн світу у 2015 році

	Україна	Польща	Аргентина	Білорусь	Південна Корея	Південна Африка	Франція	Малайзія	Іспанія	Румунія	Фінляндія
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Економічна свобода (Economic Freedom)	46,4	63,2	51,2	48,7	69,0	62,8	64,2	64,8	69,6	64,2	73,8
Складові (Component Scores):											
Ступінь організованості ринку (Business Freedom)	38,7	62,2	62,1	72,1	91,9	73,0	86,3	69,9	75,8	72,5	95,0

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Торговельна політика (Trade Freedom)	82,6	87,5	69,5	80,3	70,8	76,0	82,5	78,7	87,5	87,5	87,5
Податкове навантаження (Fiscal Freedom)	77,9	74,9	69,5	85,2	71,1	69,1	51,9	84,3	58,1	85,8	65,4
Ступінь втручання держави в економіку (Government Spending)	41,1	46,8	75,6	32,0	74,9	76,8	17,9	81,3	54,8	59,8	32,9
Монетарна політика (Monetary Freedom)	61,2	78,1	61,2	62,6	77,4	70,2	79,7	76,7	77,7	73,3	78,9
Інвестиційний клімат (Investment Freedom)	20,0	60,0	45,0	20,0	70,0	45,0	50,0	30,0	80,0	75,0	75,0
Стан банківського і фінансового ринків (Financial Freedom)	30,0	60,0	30,0	10,0	70,0	60,0	70,0	50,0	80,0	50,0	80,0
Захист власності (Property Rights)	30,0	55,0	20,0	20,0	70,0	50,0	80,0	55,0	70,0	40,0	90,0
Законодавство (Freedom from Corruption)	25,0	46,0	29,0	20,0	56,0	49,0	69,0	51,0	65,0	38,0	90,0
Зарплати і ціни (Labor Freedom)	57,7	61,5	50,1	84,8	47,1	59,0	54,7	71,4	47,3	60,4	43,8

Індикатор 30 – стабільність політичного середовища. За результатами оцінки політичної нестабільності, що здійснюється раз на два роки аналітичним центром Economist Intelligence Unit [22], Україна у 2015 році посіла 16 місце зі 165 країн світу (отримавши 6,3 бали) і увійшла до числа країн з надто високим ризиком політичної нестабільності.

Індикатор 31 – показники енергоємності ВВП, фондомісткості та матеріаломісткості промислового виробництва. Одним з основних показників рівня розвитку економіки держави є енергоємність валового внутрішнього продукту. Енергоємність ВВП в Україні досить висока і становить, за даними Міжнародного енергетичного агентства [19] та органів державної статистики, 0,5 кілограма умовного палива (нафтового еквівалента) на 1 дол. США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності.

Індикатор 32 – наукоємність ВВП. Визначальним критерієм оцінки ефективності інноваційно-трансформаційного зростання безпеки в економіці є

зростання наукоємності ВВП [18, С. 310]. Наукоємність ВВП означає питому вагу витрат на розвиток науки у ВВП. Останнім часом спостерігається скорочення фінансування науково-технічної та інноваційної сфери. Механізм регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності передбачає: правове забезпечення науково-технічної діяльності; створення економічно сприятливих умов для ефективного здійснення науково-технічної діяльності шляхом застосування податкових та фінансово-кредитних важелів; забезпечення базовим та програмно-цільовим фінансуванням; базове надається для проведення фундаментальних досліджень, розвитку пріоритетних галузей науки, забезпечення наукових установ, підготовки наукових кадрів; програмно-цільове здійснюється на конкурсній основі і забезпечує реалізацію науково-технічних програм, розробок за державним замовленням і програмами міжнародного співробітництва [20].

Індикатор 33 – співвідношення частки фундаментальних, прикладних досліджень та науково-технічних розробок і послуг в загальному обсязі. За рахунок державних коштів в Україні фінансуються переважно фундаментальні та довгострокові прикладні дослідження, що мають загальнонаціональне значення, а також міждержавні, загальнодержавні науково-технічні програми і проекти. Держава фінансує науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи із різних джерел. У галузі прикладних досліджень і розробок головним має стати контрактний метод фінансування на базі проектної (програмно-цільової) організації [16].

Індикатор 34 – кількість спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи. Потреби в спеціалістах на розвиток галузей народного господарства визначаються виходячи з даних про: введення в дію нових підприємств і підприємств, що діють розширено, а також цехів, дільниць, лабораторій, НДІ; проектні та інші установи і заклади; впровадження нової технології і техніки у виробництво; модернізацію продукції; організаційну структуру підприємств і організацій та систему їх управління; застосування засобів обчислювальної техніки, запровадження автоматизованої системи управління; використання

спеціалістів у народному господарстві; перспективи розвитку галузей невиробничого споживання; перегляд нормативів обслуговування населення [21].

Індикатор 35 – обсяг витрат на розвиток науки у розрахунку на одного працівника. Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах сьогодення кожна країна має розвивати свою експортну базу, але при цьому жорстко контролювати таку статтю експорту як експорт кадрів. Кожного року зростають процентні показники “відтоку інтелекту” і падає науково-освітній потенціал. Вже давно поза межею актуальності стоїть збереження умов для підготовки нових кваліфікаційних наукових кадрів, оскільки такі умови є вже багато років першочерговим завданням для перетворення вітчизняної науки на двигун євроінтеграції, натомість необхідна більш інтенсивна розробка нанотехнологій, інформаційно-комунікаційних технологій, а також таких нововведень, які матимуть змогу здобути слушне визнання споживачів внутрішнього ринку, ринків СНД, а згодом і інших світових ринків збуту (зокрема, за рахунок країн, що розвиваються).

Індикатор 36 – кількість венчурних підприємств та фірм, що впроваджують інноваційну продукцію. Під кількістю венчурних підприємств мається на увазі співвідношення частки підприємств, що впроваджують інновації, до загальної кількості підприємств в промисловості [68]. Однією з основних причин гальмування процесу формування та реалізації інноваційної моделі економічного розвитку в Україні є нерозвиненість системного функціонування наукової та інноваційної сфери на регіональному рівні.

Індикатор 37 – ступінь фізичного та морального зношення основних засобів. В багатьох галузях народного господарства (таких як машинобудування, оборонна промисловість, транспорт та сільське господарство) знос та вибуття основних фондів випереджають їх оновлення. На початку 2015 року фізичний знос основних виробничих фондів в базових галузях економіки України склав 60%, а моральний – 90%; цей відрив буде наростати і надалі [4, С. 5]. Досвід більшості країн свідчить, що понад 80%

зростання ВВП забезпечується технологічними нововведеннями, які здійснюються через технічне переозброєння виробництва. В провідних галузях машинобудування активна частина основних виробничих фондів на 70-80% оновлюється кожні 5-7 років.

Індикатор 38 – коефіцієнт природного приросту населення. Тривале зберігання від’ємного приросту призводить до депопуляції населення країни або її окремого регіону. Депопуляція є процесом систематичного скорочення чисельності населення. Коефіцієнт природного приросту визначається наступним чином:

$$K_{ni} = \left(\frac{B - D}{\bar{P}} \right) \times 1000 \quad (2.4)$$

де K_{ni} – коефіцієнт природного приросту населення; B , D – відповідно число народжених і померлих протягом року; $\bar{P}$ – середньорічна чисельність населення.

Індикатор 39 – очікувана тривалість життя при народженні. Україна є однією з країн, що мають найвищий у світі ступінь депопуляції, зниження багатьох якісних характеристик населення (насамперед його здоров’я і тривалості життя). Сьогодні середня очікувана тривалість життя є нижчою, ніж було 45 років тому. В країні склався один з найнижчих в Європі рівень народжуваності та високий рівень смертності, що показує масштабність та сталість депопуляції [13, С. 174].

Індикатор 40 – коефіцієнт дитячої смертності. За прогнозами фахівців [49], з новими критеріями в Україні істотно зростуть статистичні показники дитячої смертності. Перехід на європейські критерії щодо недоношених дітей і включення їх у медичні звіти збільшить статистику дитячої смертності в Україні, оскільки зараз виживає лише третина малят, що народилися з вагою близько 1 кілограма. А серед тих, чия вага не перевищувала півкілограма, вдається врятувати тільки 10 дітей з 1000. У Міністерстві охорони здоров’я України підраховано, що для втілення нових критеріїв реєстрації грудних дітей у життя Україні потрібно 24 млн. € тільки на обладнання і ліки.

Висновки до розділу 2

Описати напрями, які треба скорегувати у механізмі формування стратегії економічної безпеки держави, можливо за допомогою кількісних показників – складових безпеки, використовуючи Методику розрахунку рівня економічної безпеки. Але складність пошуку інформації про ці складові та їх розрізненість результувались у нагальну потребу розробити систему взаємопов'язаних індикаторів економічної безпеки для вивчення кількісної оцінки безпекового стану в нашій країні. Ця система представлена сукупністю різноманітних за своєю сутністю, призначенням та методикою обчислення показників, що характеризують окремі ланки економічної сфери. Нормовані та порогові значення всіх макроекономічних індикаторів повинні враховуватися відповідними економічним інститутами при формуванні стратегії економічного розвитку, структуризації та реформування окремих сфер господарства України.

Для досягнення поставленої мети було проведено аналіз, по-перше, сучасного стану розвитку економіки України, а по-друге, рівня розвитку економічних внутрішніх та зовнішніх відносин держави. У розділі проаналізовано ключові показники соціально-економічного розвитку для визначення небезпечного навантаження у сфері соціального захисту населення, а саме – зобов'язань держави щодо фінансування різних напрямів діяльності, різних пільгових груп населення, що веде до посилення майнової диференціації, а отже, і до соціальних ризиків.

Аналіз показників загальноекономічної, фінансово-економічної, кредитно-банківської, соціально-правової та зовнішньоекономічної сфер життя України, а також економічні тенденції в країнах Євросоюзу та окремих країнах світу надали підстави для відбору тих індикаторів економічної безпеки країни, які необхідно враховувати при здійсненні державної регуляторної політики. Ефективно функціонуюча ринкова економіка має регулюватись державою, яка залучає для цього закордонні інвестиції. На основі проведеного аналізу галузевої структури господарства України, зміни абсолютних та відносних значень її ВВП у 2014-2015 роках, стану соціальної інфраструктури та на основі

сучасних тенденцій в тих самих сферах у країнах з розвинутою ринковою економікою було сформульовано принципи відбору індикаторів для ефективного регулювання економіки з урахуванням ролі зовнішніх факторів, що впливають на розробку механізму забезпечення економічної безпеки України. У розділі проведено рейтинговий аналіз відношення обсягу номінального ВВП України до аналогічних середньосвітових та середньоєвропейських значень, проаналізовані значення відносних показників державного боргу до ВВП.

Результати другого розділу підтвердили доцільність вибору системи індикаторів стану економічної безпеки держави для удосконалення механізму формування стратегії забезпечення її безпеки, оскільки саме таке групування показників сигналізує про ймовірність виникнення загроз нормальному стану ведення українського господарства.

Представлена у другому розділі динаміка основних показників економічного розвитку України показала, що на вибір методів створення та регулювання механізму забезпечення економічної безпеки держави мають впливати і впливають багато чинників – індикаторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Прагнення зміцнити їх кількісні значення веде до впливу на незалежність нашої країни від негативних світових тенденцій.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ЗАХОДІВ МЕХАНІЗМУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

3.1. Проблемні аспекти формування стратегії економічної безпеки держави

Економічна безпека країни – це такий стан її економічної системи, за якого забезпечується постійний гармонічний розвиток суспільства, вітчизняної економіки і держави та їх здатність стійко протистояти наявним чи передбачуваним загрозам, які провокуються негативним впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Економічна безпека країни підтримується на належному рівні шляхом розробки та здійснення Стратегії забезпечення національної безпеки України [11], що визначає основні напрями, підходи та пріоритети діяльності органів державної влади відносно вирішення проблем, що пов'язані із подоланням кризових явищ в економіці і пошуком шляхів для її стабільного розвитку.

Стратегія забезпечення економічної безпеки України є складовою загальнополітичного курсу держави, основні орієнтири якої – це побудова ефективної соціально спрямованої ринкової економіки, забезпечення її постійного розвитку, досягнення високих стандартів життя народу України, інтеграція в європейську та світову спільноту на основі рівноправного партнерства. Стратегія розроблена на основах нормативно-правових актів й директивних документів Президента України, Верховної Ради і Кабінету Міністрів і слугує основою для розробки державних програм і створення механізмів забезпечення економічної безпеки в Україні.

Розглянемо сучасну соціально-економічну ситуацію країни, яку відображають поточні показники економічної безпеки. Відсутність сприятливих передумов для укріплення економічної системи, її крайню вразливість щодо впливу зовнішніх та внутрішніх чинників та незадовільний

стан економічної безпеки в Україні підтверджують, зокрема, наступні тенденції та факти:

– відсутні позитивні зрушення в сучасному економічному положенні, триває спад виробництва або спостерігається його циклічний характер, порушення чи зупинка виробничого циклу в деяких галузях економіки, зберігаються негативні тенденції в формуванні ВВП;

– хронічно не виконуються показники Державного та Зведеного бюджетів, зокрема, у формуванні їх доходної частини, що виконується в середньому на 95-97%;

– наростають регіональні диспропорції, зростає нерівність регіонів стосовно виробничої активності та рівня доходів населення, які відрізняються між регіонами більш як в 2 рази і ускладнюють формування господарського комплексу та збалансованого внутрішнього ринку;

– погіршується структура господарського комплексу країни, відбувається зміщення виробництва в сторону сировинних галузей та виробництв, що випускають продукцію з низьким ступенем обробки; це супроводжується негативною динамікою змін в галузевій структурі економіки;

– не спостерігається помітного покращення ситуації із впровадженням новітніх та ресурсозберігаючих технологій, що все більше послаблює конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках внаслідок постійного зростання її собівартості у порівнянні із аналогічною продукцією в розвинених країнах, зокрема, внаслідок енергоємності ВВП, а також ресурсо- та матеріаломісткості ВВП;

– триває нелегальний відтік капіталу за кордони України;

– залишається низьким кредитний потенціал комерційних банків, а рівень процентних ставок по банківських кредитах часто виключає можливість довготривалого кредитування реального сектору економіки; в умовах криз останніх років скорочуються капітальні вкладення;

– внаслідок негативного впливу вищезазначених криз на світових фінансових ринках, значних обсягів виплат на погашення і обслуговування зовнішнього боргу;

– зростає присутність української продукції на західних ринках, що не компенсує у грошовому вимірюванні зменшення обсягів традиційного експорту в країни СНД та призводить до втрати ринкової ніші для української продукції для цих країн;

– звужується платоспроможний попит населення і підприємств, втрачається значна частина внутрішнього ринку для вітчизняних виробників, відбувається перенасичення імпортною продукцією, подекуди сумнівної якості, а це, як відомо, є суттєвою загрозою для безпеки країни як на мікро-, так і на макрорівні;

– триває зростання заборгованості по виплатах заробітної плати, пенсій та триває зростання заборгованості по виплатах заробітної плати, пенсій та соціальних платежів;

– в геометричній прогресії із року в рік зростає зовнішній борг в країнах світу;

– зростає залежність внутрішнього споживання в стратегічно важливих галузях економіки від поставок сировини, окремих життєво необхідних ресурсів та продукції, надання технічної допомоги з інших країн і т.п.

– наявність лише одного постачальника за деякими видами продукції чи сировини (в особливості – енергоносіїв) являє собою високу залежність економіки країни від впливу зовнішніх країн та їх економічної політики;

– монополізація внутрішніх ринків на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях створює перешкоди для формування в Україні конкурентного середовища та стає додатковим тягарем для споживача.

Різке наростання явно негативних явищ свідчить про вразливість економіки країни від впливу різноманітних факторів. Критична обмеженість життєво важливих ресурсів та неможливість забезпечити стабільний відтворювальний процес, в ході якого мають здійснюватися раціональне

використання та розширення виробничо-ресурсного потенціалу, зумовлюють подальшу дестабілізацію процесів забезпечення національної безпеки на державному рівні. Деструктивна дія вищеописаних факторів має наступні причини:

1) низька ефективність державного регулювання економічних процесів у всіх ланках народногосподарського комплексу, що обумовлює занадто високу витратність процесу їх формування;

2) недосконалість податкової системи, яка, з одного боку, не забезпечує достатнього рівня надходжень до бюджету, а з другого – стримує розвиток реального сектору економіки і сприяє відтоку доходів з легальної сфери економіки, що призводить до скорочення можливостей держави забезпечити належне виконання покладених на неї зобов'язань перед суспільством;

3) відсутність збалансованої системи бюджетних взаємовідносин, перерозподілу та витрачання загальнодержавних коштів, фінансових ресурсів і т.п., що ускладнює економічні взаємозв'язки між центром та регіонами, посилює центробіжні тенденції;

4) низька ефективність і повільність темпів структурної перебудови економічного комплексу, яка не сприяє зупинці розвалу основних фондів, відновленню науково-технічного потенціалу та відродженню вітчизняного високотехнологічного виробництва;

5) недостатня ефективність існуючих бар'єрів для запобігання відмиванню із України фінансових коштів (зокрема за допомогою стійко функціонуючих офшорних зон), гостродефіцитних стратегічних матеріалів, сировини, об'єктів інтелектуальної власності (ноу-хау, патентів, ліцензій, які не знаходять підтримки та застосування у вітчизняній промисловості та вимушені подорожувати до інших країн) та висококваліфікованих кадрів; все це призводить до декапіталізації вітчизняної економіки та посилює залежність України від допомоги ззовні;

6) втрата товаровиробниками внутрішнього ринку внаслідок проведення непродуманої імпортової політики (відсутність необхідних протекціоністських та антидемпінгових заходів, недосконалість сучасної нормативно-правової бази, недостатня облаштованість митних та державних кордонів і т.п.);

7) відсутність сприятливих умов для розвитку коопераційних зв'язків на рівні суб'єктів господарювання та регіонів, не облаштованість взаємовідносин між ними, що призводить до втрати позицій української продукції на зовнішніх ринках збуту, ускладнює доступ до стратегічно важливих ринків сировини та ресурсів;

8) послаблення позицій в країнах СНД та політична хисткість України в цьому альянсі, в'яле використання переваг вступу України до СОТ та недоступність багатьох секторів світового ринку;

9) недостатня диверсифікованість зовнішніх ринків та критична залежність української економіки від імпорту продукції чи сировини стратегічного характеру (окрім вищеназваних нафти та природного газу, такими сировинними ресурсами є кольорові метали, фосфати, комплектуючі вироби та ін.);

10) намагання іноземних держав заволодіти українськими ринками збуту (це пов'язано, наряду з іншими причинами, з високою прийнятністю вітчизняного споживача до новітніх або модифікованих видів товарів, технологій); спроби підкорити фінансовий, в т.ч. валютний ринки, активна участь іноземних інвесторів в приватизаційних процесах (особливо цей інтерес стосується стратегічних об'єктів колишньої державної власності), що розгойдує стійкість вітчизняної економічної безпеки;

11) збереження чи встановлення важливих бар'єрів вступу суб'єктів господарювання до існуючих ринків; неправомірні обмеження конкуренції;

12) недосконалість державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та контролю за ними; відкрита та закрита монополізація українських товарних ринків транснаціональним капіталом; недостатня

конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на світових товарних ринках в умовах посиленої конкуренції;

13) необлаштованість умов отримання зовнішніх позик під гарантії уряду, низька відповідальність за їх цільове використання, що загострює загрозу неповернення зовнішніх позичених коштів та може призвести до втрати економічного суверенітету, який є одним з головних аспектів економічної безпеки;

14) змушена обумовленість впровадження економічних реформ в Україні на сучасному етапі, подекуди жорсткого характеру, з частковим залученням іноземної допомоги з причини глобалізації економічних відносин із світовим суспільством, відсутністю необхідних внутрішніх фінансових ресурсів і практики для стабілізації фінансово-економічного стану;

15) відсутність мотивів для залучення внутрішніх ресурсів підприємств і заощаджень населення у виробничу сферу, відсутність стимулів та наявність законодавчих бар'єрів для відновлення інвестиційного потенціалу підприємств, що робить більш жорсткою залежність внутрішнього споживання та відтворювальних циклів в стратегічних галузях національної економіки від імпорту деяких необхідних видів сировини та продукції;

16) невизначеність державної науково-технічної політики (гальмування процесу впровадження перспективних вітчизняних технологій, відтік інтелектуального та науково-технічного потенціалу, різке падіння технологічного та освітнього рівня у порівнянні з надбаннями вітчизняної системи освіти і науки, які мала Україна із встановленням незалежності);

17) вагома технологічна залежність від інших держав, особливо таких, що пріоритетом своєї національної стратегії ставлять розвиток науки а бюджетне фінансування науки в них становить більше 3,5% до ВВП (Японія, Швейцарія, Південна Корея, Швеція та ін.);

18) слабкий державний контроль над переходом прав власності та діяльністю стратегічно важливих об'єктів та галузей економіки, відірваність процесів приватизації від стратегії реструктуризації економіки, що може

результувати у некерований процес дестабілізації національно важливих секторів економіки;

19) недосконалість системи регулювання трудових відносин і порядку перерозподілу результатів економічної діяльності у суб'єктів господарювання, низька економічна та адміністративна відповідальність за порушення норм трудового законодавства;

20) корупційні процеси високого рівня, економічна криміналізація та перетворення економіки на об'єкт протиборства політичних сил;

21) розповсюдження “тіньової економіки”, яке є економічною базою організованої злочинності та корупції; недосконалість діючого нормативно-правового регулювання призводить до накопичення значних тіньових капіталів, що дає можливість певним структурам монополізувати окремі види діяльності у сфері підприємництва, впливати на регіональні або навіть державні владні механізми, політичні партії, ЗМІ, чи лобіювати їх; тіннізація економіки веде до збільшення загальної та латентної злочинності в державі, ціллю якої є розподіл сфер впливу, встановлення контролю над джерелами незаконного збагачення.

Розглянемо пріоритети та першочергові задачі державної політики в сфері забезпечення економічної безпеки.

Першим заходом повинно стати вдосконалення напрямів економічної теорії – кейнсіанства та інституціоналізму. Національне господарство та його безпека стверджується саме в ході становлення економічних інститутів. Державна стратегія економічної безпеки повинна мати на меті системне дослідження питань, що пов'язані з безпекою, яка досягається шляхом комплексного аналізу інституційних засад державотворення.

Другий захід ґрунтується на оперативному та ефективному налагодженні вад та недоліків у проведенні податкової, амортизаційної й кредитної політики як запоруки підтримання безпекового стану в економіці навіть за умов кризи.

Третій захід має на меті покращення інвестиційних умов на державному рівні та формування здорового інвестиційного клімату.

Четвертий захід має соціальну мету та направлений на стимулювання платоспроможного попиту населення і підвищення заробітної плати в бюджетній сфері. Соціальна направленість економіки має велику вагу на сучасному етапі її становлення, оскільки розвиваючи споживчий ринок, можна дійти до економічної стабільності суспільства в цілому.

П'ятий захід – це перебудова господарського комплексу, створення дієвої промислової політики, а також формування сучасної прогресивної структури національного господарства та ліквідація диспропорцій між галузевими комплексами. Такі заходи необхідні для збалансування економічної системи, що дозволило б зменшити хиткість економічної безпеки та її вразливість до кризових явищ.

Для досягнення вищеописаних цілей необхідна комплексна характеристика загальноекономічної кон'юнктури, оцінка системи показників динаміки і загального стану промисловості і окремо для кожної із сфер національної безпеки, їх співставлення в часі (з минулими періодами та майбутніми прогнозами) і просторі (на національному, регіональному та глобальному рівнях).

Головна мета та задачі шостого заходу полягає у підвищенні науково-технічного потенціалу (як важливої стратегічної галузі економіки, що перебуває у занепаді), обороноздатності, енергетичного комплексу і т.д. Використання в промисловості нової техніки, технології та інформаційних систем стає ключовим фактором росту продуктивності економічних ресурсів. Нові технології мають кращі виробничі показники, показники потужності та енергоємності, відбувається зниження витрат на одиницю виробленої продукції, що не може не позначитися позитивно на загальному стані виробничої та економічної безпеки в державі.

В сучасних умовах все більшого розповсюдження набувають інтеграційні процеси. Прагнення до участі кожної країни в таких процесах вже давно стало не модною тенденцією, а запорукою сталого функціонування економіки країни та необхідністю впровадити курс на інтеграцію й здорові взаємовідносини з

міжнародним суспільством. Разом з тим, обмеженість природних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів, різний ступінь їх забезпеченості в окремих країнах створюють не потенціальну, а вже реальну загрозу посилення економічної та політичної боротьби між державами або їх союзами за право нероздільного користування цими ресурсами. Недопущення таких розбіжностей та виникаючих на їх підґрунті конфліктів потребує створення нової світової мережі безпеки. За сучасних умов прагнення кожної держави реалізувати та захистити свою самобутність та власні національні інтереси здійснюється на фоні переходу від конкуренції на світових ринках товарів до конкуренції умов, які створюються державами чи їхніми угрупованнями для функціонування національних економік. Отже, створення конкурентоспроможної національної економіки з конкурентним середовищем для інвесторів має розглядатися як один з пріоритетів, що визначає та забезпечує реалізацію економічної безпеки держави.

Сучасні реалії державотворчих процесів потребують постійного уточнення ролі держави в процесі національного економічного зростання та досягнення стабілізації у вищевказаних сферах господарської діяльності, пошуку балансу між жорстким державним втручанням та рекомендаційним характером державного регулювання. В якості стратегічного курсу для вирішення цієї дилеми ми бачимо перехід до цільового довготривалого планування з оперативним регулюванням процесів впровадження економічних та соціальних реформ, а також удосконалення регулюючих механізмів та інструментів, адекватних реальним умовам ринкової економіки й орієнтованих на поступове розповсюдження самостійності найнижчих ланок економічної системи. Основною загрозою для економічного суверенітету та безпеки серед наведених вище ризиків і проблем є подальше навмисне затягування з прийняттям комплексних та змістовних їх рішень.

Враховуючи взяття Україною курсу на розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки, вищевказані умови мають формуватися здебільшого за рахунок вагомого удосконалення й розповсюдження використання економічних

важелів, які використовуються органами державної виконавчої влади при виконанні регулюючої, захисної та контрольної-примусової функцій держави.

Низька ефективність державного регулювання економічних процесів обумовлюється підміною економічних механізмів державного впливу на економічні суб'єкти адміністративно-фіскальними заходами. Вагомого поліпшення потребують методи і механізми регулювання міжбюджетних фінансових взаємовідносин і процесів ціноутворення; стимулювання виробничої та підприємницької, особливо інвестиційної активності та розвитку торговельно-економічних зв'язків; підвищення конкурентоспроможної продукції за рахунок підвищення непродуктивних та непотрібних витрат виробництва; підвищення паритетності та соціального партнерства у розподілу доходів в ході здійснення суспільної діяльності. Необхідно в правовому порядку забезпечити чіткий розподіл повноважень і обов'язків на рівні законодавчої та виконавчої влади в сфері отримання державних позик та надання державних гарантій.

Пріоритет в ході вдосконалення державного регулювання економічними процесами має бути наданий важелям, які поліпшують ключові показники соціально-економічного розвитку, який, в свою чергу, характеризується економічним зростанням, суттєвим підвищенням реальних доходів населення, позитивними і всеохоплюючими зрушеннями в економічній системі країни. Удосконалення важелів державного регулювання соціально-економічних процесів має забезпечити: оптимізацію частини ВВП, яка перерозподіляється через Державний бюджет, за рахунок підвищення ефективності витрат державного сектору; зниження податкового тиску та перехід від фіскальних до фіскально-регулюючих методів впливу; доступність кредитів для виробничого сектору економіки; стимулювання скорочення непродуктивних витрат; забезпечення випереджального росту заробітної плати (особливо в бюджетному секторі) у порівнянні із споживчими цінами.

Удосконалення потребує існуюча база внутрішніх і міжнародних актів і механізмів, які використовуються державою для забезпечення власних

інтересів і економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання в зовнішньоекономічних відносинах, а також для попередження виникнення можливих ускладнень. Особливої уваги потребують механізми захисту інтересів вітчизняного виробництва при залученні іноземних інвестицій, в конкуренції вітчизняних та імпортованих товарів на внутрішньому ринку, при просуванні українських товарів на зовнішні ринки і отриманні доступу до стратегічно важливих сировинних джерел, при виникненні спірних ситуацій вітчизняних суб'єктів господарювання з органами державної влади в країнах здійснення їхньої економічної діяльності, у випадках застосування проти вітчизняних фізичних та юридичних осіб дій, які суперечать загальноприйнятим міжнародним нормам, а також тих, які носять протиправний характер.

Для недопущення виникнення загроз такого характеру відповідні державні органи повинні посилити свою роботу у напрямках:

- створення сприятливих умов та надання допомоги всім підприємствам (у вигляді інформаційної підтримки, консультацій, рекомендацій і т.п.) для розвитку на підприємствах взаємовигідних міжнародних коопераційних зв'язків;

- розповсюдження співробітництва з органами виконавчої влади іноземних держав, які виконують схожі з ними функції, в т.ч. функції захисту та забезпечення національної та економічної безпеки;

- підготовка відповідних рекомендаційних документів щодо розробки та укладання типових економічних договорів із іноземними суб'єктами забезпечення безпеки, проведення пояснювальної та просвітньої роботи широким верствам населення щодо доцільності укладення таких договорів та визначення ефекту користі від них в короткотерміновому та довготривалому періоді;

- удосконалення системи державної експертизи інвестиційних проектів, особливо таких, в яких держава має свою частку інвестиційних вкладень.

При входженні держави в існуючі та участі в створенні нових міжнародних організацій, альянсів чи систем безпеки треба проводити:

1) оцінку, з точки зору національних інтересів України, перспектив розвитку, реальних можливостей їх досягнення, потреб в отриманні зовнішньої допомоги, регламентацій політичного, економічного, соціального, екологічного, інформаційного характеру, які накладаються на отримання іноземної допомоги, визначення тих міжнародних організацій або систем безпеки, які існують чи створюються, і учасницею яких Україна могла би стати з метою отримання додаткової економічної вигоди;

2) планомірне удосконалення вітчизняних політичних, економічних, науково-технологічних, інформаційних і спеціальних структур і розширення їх можливостей з метою досягнення сумісності перших із стандартами міжнародних організацій, альянсів, систем безпеки, учасницею яких Україна планує стати;

3) аналіз існуючої міжнародної нормативно-правової бази, тенденцій її змін, можливостей застосування в Україні;

4) удосконалення власної нормативно-правової бази з метою досягнення її сумісності з міжнародною;

5) розробку нормативно-правової бази у сфері економічної безпеки;

6) розвиток партнерства, загальних підготовчих заходів, переговорів, які підвищують престиж України та довіру до неї з боку інших учасників міжнародних організацій, альянсів, систем безпеки, які існують або створюються;

7) взаємовигідну співпрацю або вступ до міжнародних організацій, альянсів, систем безпеки.

Забезпечення економічної безпеки в рамках виконання двосторонніх та багатосторонніх домовленостей потребує, окрім оцінки доцільності укладення двосторонніх договорів, також виявлення можливих негативних наслідків для України. Результатами в цій сфері може стати підвищення рівня захищеності внутрішнього ринку від негативного впливу ряду чинників, підвищення

активності суб'єктів господарювання за кордонами України (наслідком чого може бути збільшення потоку інвестиції із України), а також захищеності інтересів держави у зовнішньоекономічних взаєминах.

Критичного розгляду потребують існуючий порядок організації контролю та залучення до відповідальності порушників, встановлених державними правилами та законами здійснення економічної діяльності й виконання пов'язаних з цим обов'язків. Ретельна увага потрібна, насамперед, до правових механізмів контролю за діяльністю органів виконавчої влади, посадових осіб у сфері економіки, у тому числі і за рахунок впровадження суспільного контролю в системі забезпечення економічної безпеки, боротьби з корупцією і криміналізацією органів влади, зловживаннями в ході приватизації і управління корпоративними правами держави, поширенням організованої злочинності у сфері економічної діяльності й управління.

Розглянемо основи організації та функціонування системи забезпечення економічної безпеки. Система забезпечення економічної безпеки включає органи законодавчої, виконавчої та судової влади, суб'єктів господарювання та суспільні інституції, які приймають участь в забезпеченні економічної безпеки відповідно діючого законодавства, а також звід законів, правил та нормативних актів, які регламентують відносини в сфері економічної безпеки. Ще раз треба наголосити на тому, що постійна та ефективна діяльність цієї системи є запорукою та обов'язковою умовою забезпечення економічної безпеки України.

Планування та ресурсне забезпечення системи економічної безпеки передбачає цілеспрямоване визначення параметрів економічної безпеки на перспективний період, факторів, які негативно впливають на стан безпеки, розробку та визначення джерел фінансування заходів щодо нейтралізації загроз. Умови та критерії забезпечення економічної безпеки повинні враховуватися при розробці державних програм. На сучасному етапі головними напрямками у таких програмах в Україні мають бути:

а) подальша розробка правових основ розвитку та функціонування системи забезпечення економічної безпеки;

б) вдосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів державного управління, які б мали технічну можливість здійснювати: стратегічне планування та оперативне регулювання на рівні центральних органів влади; менеджмент економічної діяльності та кваліфіковане надання послуг суб'єктам економічної діяльності;

в) організація та подальша розробка системи критеріїв і оцінки параметрів (нормованих, граничних й критичних значень) економічної безпеки, вихід за рамки яких являє собою загрозу економічній безпеці та потребує негайних економіко-політичних заходів;

г) визначення системи репрезентативних показників (індикаторів) стану економічної безпеки та організації їх відображення на постійній основі в державній системі статистики;

д) організація моніторингу системи індикаторів, що потребує визначення основних джерел формування первинної інформації, центрів її обробки, комунікаційних каналів та порядку її надання до відповідних органів державної влади, а також встановлення порядку здійснення моніторингу з використанням системи показників економічної безпеки;

е) створення інформаційно-аналітичних систем для оцінки, розробки, прогнозів і підготовки рішень в сфері економічної безпеки;

є) впровадження механізму гнучкого регулювання та маневрування державними стратегічними резервами (паливно-енергетичними, продовольчими і т.п.), який забезпечував би відхилення чи пом'якшення негативного впливу від різкої небажаної зміни ситуації на зовнішньому та внутрішньому ринках, занадто великої залежності від імпорту української економіки та ін.

Практичні заходи щодо удосконалення вітчизняної системи забезпечення економічної безпеки та формування відповідних правових та організаційних основ доцільно відобразити в програмі під назвою “Стратегічна орієнтація економіки України на розвиток та підтримання економічної безпеки на 2012-2020 роки”.

3.2. Удосконалення механізму стратегічного забезпечення економічної безпеки країни

На державному рівні для вирішенні проблеми економічної безпеки зроблені певні кроки: розроблена Стратегія національної безпеки України, створений Закон України “Про основи національної безпеки України”, виконані дослідження окремих аспектів економічної безпеки держави. В той же час теоретичні і методологічні напрями економічної безпеки в окремих державних сферах в українській економічній науці ще мало вивчені. Тому виникає нагальна потреба в науковій і практичній розробці цієї проблеми, підготовці рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки у перспективі.

Світовий досвід і практика економічних перетворень свідчать про те, що формування національних інтересів і стратегії поведінки держави, в яких національна економіка займає головне місце, являє собою складний багатофакторний й безперервний процес. Тому не існує безпомилкових критеріїв достовірності того чи іншого розуміння стратегічних інтересів і проведення економічної політики. Напрями державної політики потребують постійного корегування і модифікуються разом із зміною внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку економіки. Отже, проблема національної економічної безпеки виникає разом з формуванням державності та становленням національних пріоритетів.

Соціально-економічні трансформації в економіці України відбуваються одночасно з руйнацією теоретичної платформи, на якій була збудована вся система виробничих відносин централізованої планово-адміністративної економіки. За відсутності нових науково обґрунтованих теорій і концепцій, що підтвержені практикою і відповідають сучасним умовам господарювання, вітчизняні підприємства змушені гнучко адаптуватись до нестабільного соціально-економічного середовища та оперативно знаходити адекватні рішення нетрадиційних складних проблем. Існуюча законодавча база не сприяє розвитку вітчизняного виробництва. Глибшають труднощі економічного

характеру, оскільки економіка України схильна до впливу світової кризи (умови забезпечення економічної безпеки й надалі потребують перегляду економічної політики держав всього світу).

Нижче наведені різноспрямовані сфери реагування державної політики на загрози:

- в економіко-правовій сфері (рис. 3.1);
- у соціальній та науково-технічній сфері;
- в екологічній сфері.

Таким чином, на основі аналізу проблем забезпечення національної економічної безпеки для певного періоду мають визначитися:

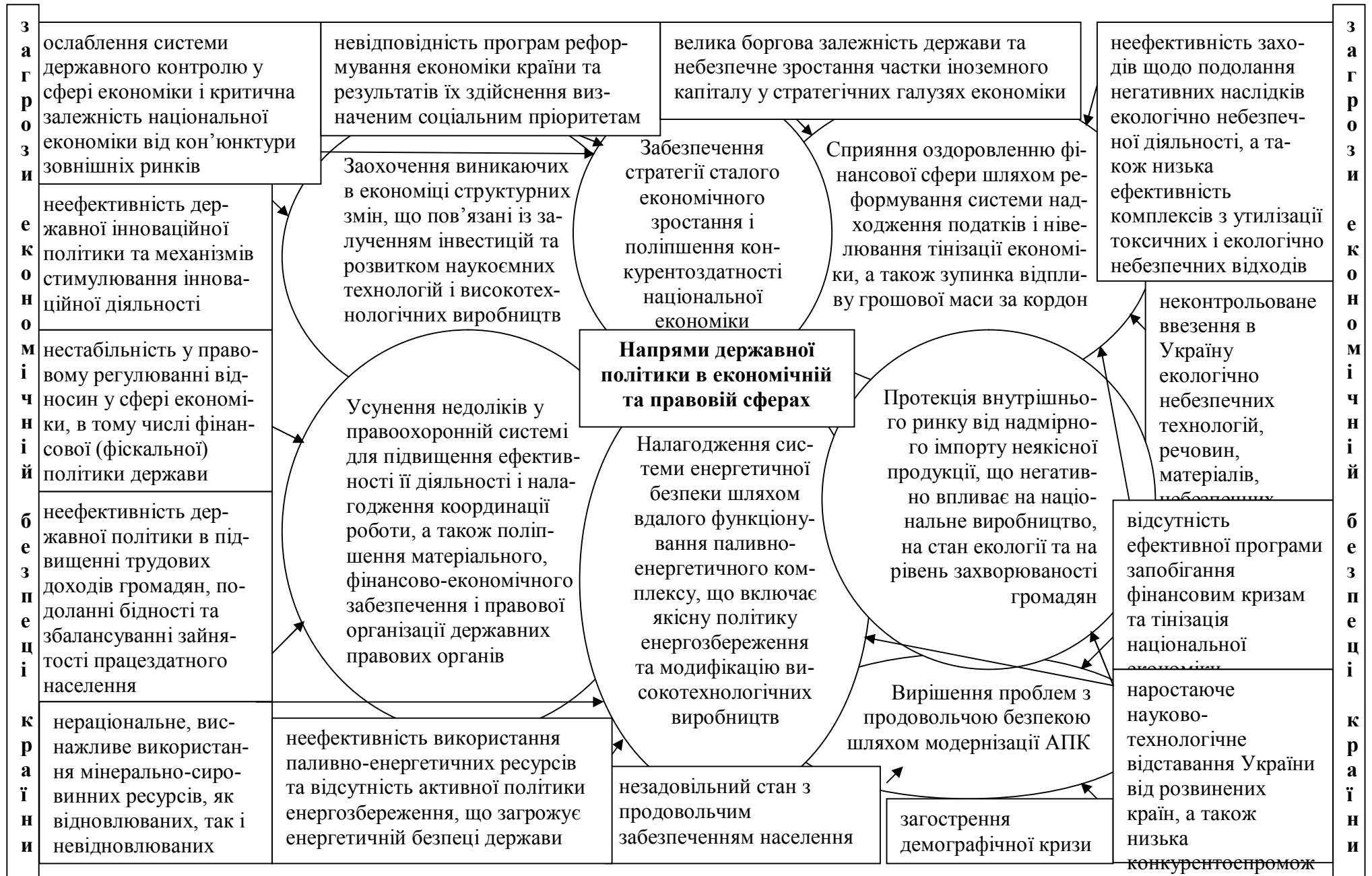
1) роль і місце України в міжнародному економічному просторі (її економічний суверенітет, головні тенденції та перспективи сучасного внутрішньо- та зовнішньоекономічного розвитку, визначення зовнішньоекономічного статусу);

2) сфери діяльності, на які розповсюджуються життєво важливі економічні інтереси особи, суспільства і держави;

3) національні економічні інтереси, цілі та пріоритети держави стосовно сфер їх розповсюдження;

4) характер наявних та потенційних загроз для національних економічних інтересів за сферами діяльності;

5) можливості запобігання або нейтралізації цих загроз;

б) варіанти заходів (засобів та форми протидії загрозам) забезпечення національної економічної безпеки держави;

7) адекватний процес діяльності держави та механізм реалізації національної економічної безпеки України.

В загальних рисах стратегію забезпечення національної економічної безпеки України можна подати наступною схемою (рис. 3.2).

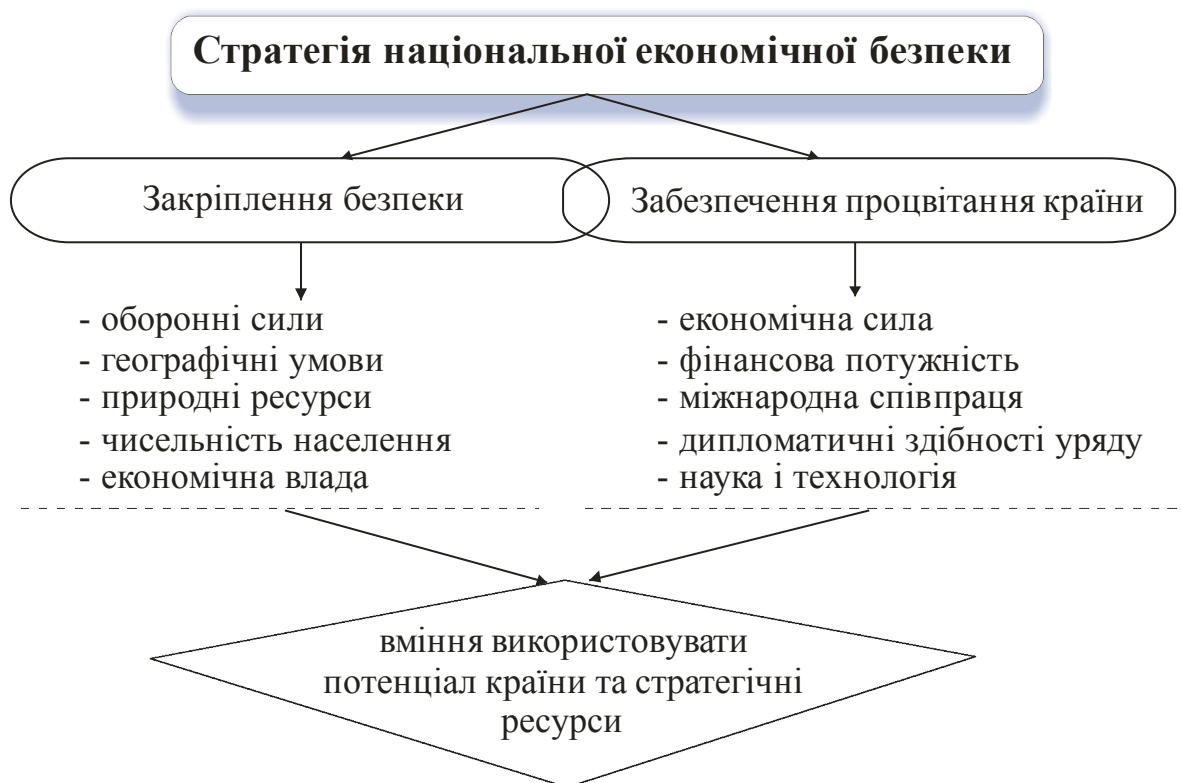

Рис. 3.2. Основні складові функціонування безпекового механізму

В глобальному сенсі система національної безпеки покликана забезпечувати збереження народу України. Її необхідність проявляється в підтримці існування держави як інституту і належного розвитку суспільства. При цьому економічна безпека як одна з найголовніших складових системи національної безпеки передбачає забезпечення правильної роботи всього соціально-економічного механізму в державі, наслідком чого є вільний і закономірний розвиток країни в цілому і кожного її громадянина окремо [37].

Часто введення нових державних програм і перетворення перехідного періоду не набувають належної сили і прискорення. Це гальмує темпи економічного розвитку. Але гальмування цих темпів пояснюється не тільки

цими причинами. Однією з соціально-ідеологічних причин є незрозуміння (чи недостатнє сприйняття) важливості ринкових перетворень для молоді, перспективної, але потребуючої вирішення багатьох питань і проблем країни. Поява необґрунтованих економічних рішень є наслідком незрозуміння внутрішньої будови ринкової системи та її поточного стану. В Україні часто пропагується ідея створення програм, в яких влада має наміром пріоритетний розвиток певної галузі, що орієнтована на експорт. Такі експортоорієнтовані галузі мають “витягувати” своїм потенціалом інші галузі економіки, вирівнюючи її структуру і покращуючи фінансове становище. Швидкий економічний ріст, однак, не може бути досягнуто виключно завдяки “локомотивним” галузям, навіть якщо країна має перевагу в їх розвитку.

Іншим моментом важливості втілення стратегічних комплексних механізмів є отримання владними органами підтримки своїх економічних реформ у суспільстві. Мова йде про непопулярні серед населення реформи, які можуть бути цілком прийнятними, але не підготовленими психологічно до оприлюднення серед широких верств: пенсійна реформа, освітня реформа, реформування медичної сфери та ін.

Економічні програми, механізми та заходи створюються не тільки для забезпечення нормальних умов розвитку суб’єктів господарювання та покращення соціально-економічних умов життя громадян, але й сприяють економічному прогресу (такому, що не має негативної побічної дії), а отже, і забезпеченню економічної безпеки держави. Така послідовність зображена на рис. 3.3.

Шляхи реалізації напрямків державної політики у підтриманні національної безпеки в Україні можна резюмувати наступним чином:

- 1) оновлення законодавчих актів і концепцій щодо покращення умов колективної безпеки у взаємодії Європи і світу;
- 2) планування певних заходів у проведенні векторної внутрішньої і зовнішньої політики, розрахунок прогнозних ситуацій, пошук шляхів ліквідації загроз;

3) грамотна організація структурних перетворень;

Рис. 3.3. Напрямки розробки механізму забезпечення економічної безпеки

- 4) використання всіх видів національних ресурсів – від матеріальних до інформаційних – для забезпечення цільової роботи складових системи;
- 5) групування суб'єктів безпекової системи для вирішення правильного призначення кожного;
- 6) моніторинг двонаправленого впливу соціально-політичних і економічних процесів національної безпеки на безперебійне функціонування економіки;
- 7) оцінка впливу загроз, що мають тенденцію дестабілізації економічної безпеки в короткостроковому та довгостроковому періодах;
- 8) створення дієвої системи запобігання впливу загрозливих тенденцій економічного розвитку на формування загальнодержавних інтересів;
- 9) порівняльна оцінка проведених змін в охороні національної безпеки та залучених на ці потреби витрат;
- 10) більш конструктивне налагодження багатостороннього співробітництва України з іншими державами шляхом укладання міжнародних договорів, що прискорюють процеси взаємної політичної інтеграції та консолідації інтересів.

В будь-якій країні створені та функціонують центральні та місцеві органи державного управління, які несуть відповідальність за стан справ у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства. Диференціація економічної безпеки за сферами суспільного життя є запорукою розподілу функцій, рішень і відповідальності органів державного управління за своєчасне виявлення або запобігання реальним і потенційним загрозам безпеці. Серед основних і найбільш впливових інститутів влади, здатних у комплексі та належним чином проводити політику безпеки національної економіки на всіх рівнях і за всіма сферами, відокремлемо наступні: Президент України; Верховна Рада; Кабінет Міністрів України; Служба безпеки України; Рада національної безпеки і оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національний банк України; Генеральна прокуратура України; Конституційний суд, Верховний суд, суди загальної юрисдикції; Національний інститут стратегічних досліджень; Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації; Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (рис. 3.4).

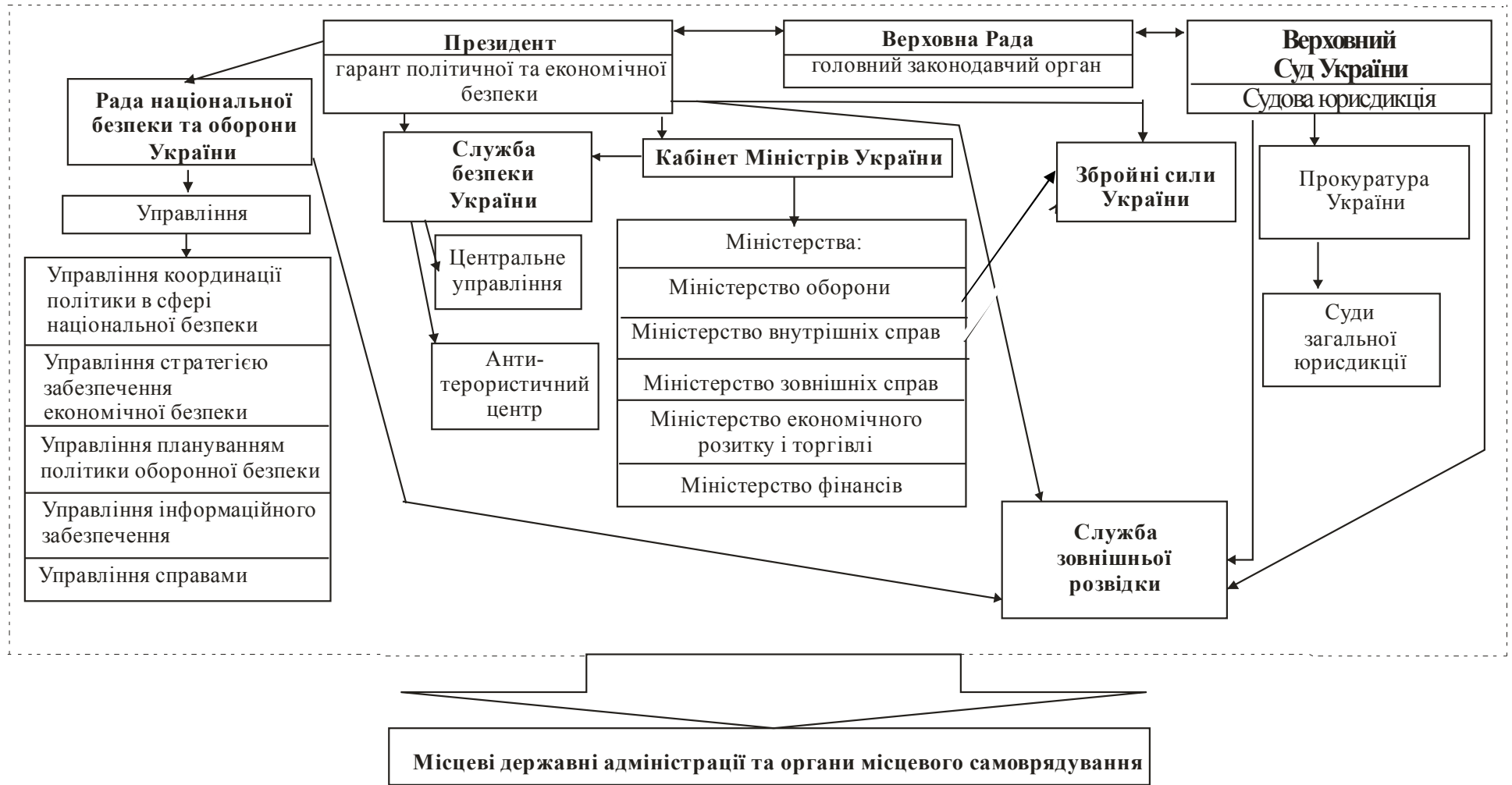

Рис. 3.4. Апарат державного управління комплексом макроекономічної безпеки України

На верхньому щаблі управління національної економічної безпеки знаходиться триєдина схема Президент – Верховна Рада – Верховний Суд України. Збройні сили України, разом із Президентом, виступають головним гарантом політичної та економічної безпеки народу і мають на меті підтримання обороноздатності країни. РНБО є відносно незалежним від загального керівництва органом, підпорядковується виключно Президентові та має безпосередній вплив на політику забезпечення національної безпеки через ряд управлінь, що розташовані нижче. Система СБУ – це сукупність організаційно-структурних ланок, кожна з яких вирішує визначене для неї коло завдань і наділена відповідною компетенцією. Організаційну структуру СБУ визначає Президент. Верховна Рада як головний законодавчий орган координує систему забезпечення економічної безпеки та в межах своєї компетенції має право втручатися в перебіг управління. Служба зовнішньої розвідки також є державним органом і здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. КМУ та підпорядковані йому міністерства забезпечують пряме виконання всього процесу забезпечення економічної безпеки та мають безпосередній вплив на нижчі органи управління. Судова юрисдикція розглядає питання щодо забезпечення чи незабезпечення економічної та національної безпеки України в залежності від потреби в цьому.

Також багато інших державних і приватних установ має опосередкований вплив на екосистеми. Це стосується місцевих органів влади, підприємств, що виробляють певні види продукції (у разі, якщо ця продукція потрібна для забезпечення діяльності і безпеки суспільства). До таких організацій відносяться митні та податкові служби, служби державного контролю, громадські організації й об'єднання, підприємства стратегічного значення (такі як літакобудівні, радіоелектронні, електротехнічні, важке, енергетичне і транспортне машинобудування та ін.).

Серед завдань та пріоритетів розвитку національної економіки забезпечення національної безпеки є одним з найвагоміших та розглядається через призму забезпечення її окремих складових, що подані на рис. 3.5.

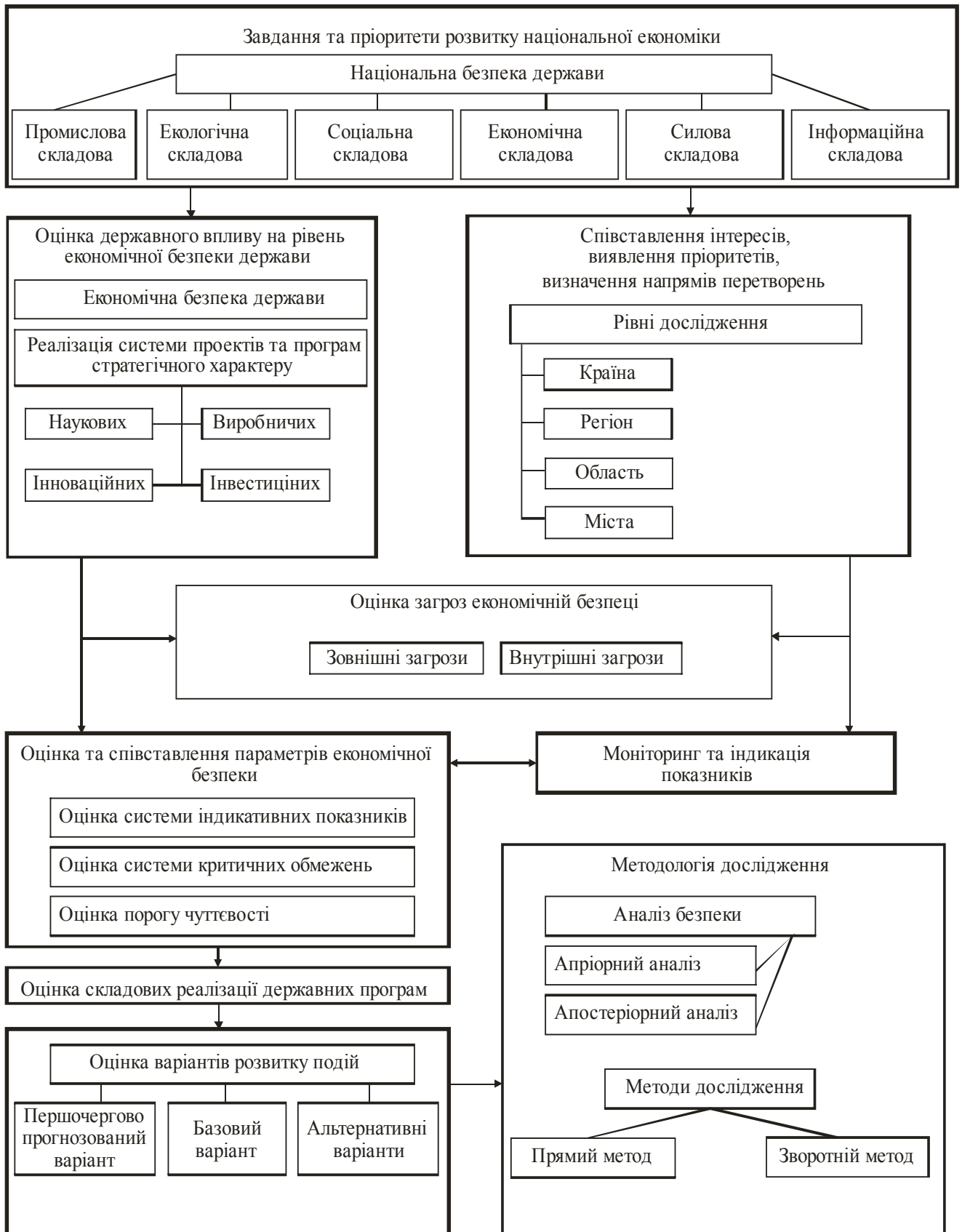

Рис. 3.5. Стратегія формування механізму економічної безпеки країни

Безпека створюється, в першу чергу, шляхом співставлення інтересів, виявлення пріоритетів, визначення напрямів перетворень, а на наступних стадіях –

шляхом оцінки державного впливу на рівень економічної безпеки держави. Останнє можливе завдяки реалізації системи проектів та програм стратегічного державного характеру, зокрема наукових та інноваційних (для досягнення науково-технічної стабільності). Жоден проект чи механізм стратегії управління не може бути виконаний без належного аналізу загроз, наявних чи латентних, які можуть надходити як із внутрішнього джерела, так і зі зовнішнього. Для кількісного аналізу стану економічної безпеки необхідно провести всебічний аналіз індикативних показників та співставити їх з критичними обмеженнями. Аналіз критичних меж є апіорним аналізом стану економічної безпеки; результат у вигляді кінцевого розрахунку наявних показників складатиме апостеріорні дані. За результатами такого розрахунку розглядаються альтернативні варіанти підходів до формування механізму економічної безпеки держави.

Ми пропонуємо такі державні заходи щодо забезпечення екосистейта, які за умов їх виконання сприятимуть підвищенню рівня макроекономічної безпеки:

- створення стабільних умов для реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення стабільного економічного розвитку та проведення грамотної економічної політики в державі;

- розробка поступальних заходів щодо комплексного попередження зовнішніх та внутрішніх загроз;

- швидка нейтралізація першочергових загроз державного рівня, що виникають спонтанно, та ліквідація їх наслідків;

- досягнення конкурентних переваг (тобто розвитку окремих пріоритетних сфер виробництва, що позитивно впливають на економіку і торговий баланс в країні);

- ухвалення законодавства про адміністративні послуги;

- заохочення проектів юридичних та фізичних осіб, що мають на меті поліпшення певної ланки господарчого механізму;

- прогнозування соціально-економічного розвитку держави для визначення чинників, що негативно на нього впливають;

– забезпечення посиленого захисту прав людини від зазіхань інших людей, країн;

– моніторинг відповідних умов для існування і розвитку громадян держави, сприяння доведенню їхніх потреб до вищих щаблів піраміди Маслоу, поліпшення якості життя;

– заохочення розвитку фундаментальної науки, освіти і культури, що сприяє інноватизації економічних процесів в державі;

– широкомасштабне застосування науково-технічних розробок у виробництві товарів і послуг, впровадження у виробництво таких технологій задля вагомого зменшення собівартості;

– упорядковане використання наявних і розвиток нових (економічно доцільних), потрібних для економічної безпеки національного господарства ресурсів;

– створення інформаційної бази для моніторингу економіки і суспільства і здійснення цього моніторингу з метою виявлення та прогнозування загроз для об'єктів, що забезпечують економічну безпеку держави;

– організація та корекція роботи правоохоронних органів для ефективного протистояння правопорушенням в області економіки та права;

– пошук ефективних та інноваційних методів управління економікою.

Першочерговим є укріплення державної влади шляхом впровадження сталої економічної політики, підвищення довіри громадян та юридичних осіб до державних інститутів при покращенні якості державного управління і прийнятті раціональних рішень в економічній політиці.

Реалізація заходів, спрямованих на гарантію економічної безпеки, має відбуватися в руслі здійснення активної структурної та соціальної політики, посилення активності держави в інвестиційній, фінансово-грошовій, кредитно-банківській і зовнішньоекономічній сферах економіки і продовження інституціональних перетворень. Невід'ємним елементом забезпечення економічної безпеки держави повинно стати ресурсне (фінансове, матеріальне, інформаційне, інтелектуальне, кадрове) забезпечення його владної соціально-регулюючої функції.

3.3. Напрями формування організаційно-правових засад забезпечення економічної безпеки національного господарства

Застосування даних для розрахунку економічної безпеки за Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України – це процес із низкою труднощів для аналізу поза економічною сферою, оскільки багато в чому ускладнюється пошук даних, фізично недоступних в офіційній статистиці, затримується розрахунковий процес у зв'язку з великою кількістю проміжних розрахунків, що гальмує кінцевий результат та можливість його аналізу чи порівняння. В посткризовий період та період рецесії і подальшого економічного підйому всіх країн світу інтегральний показник економічної безпеки має бути доступним для аналізу світовою громадськістю, урядами, економістами, науковцями, засобами масової інформації та іншими користувачами статистичних матеріалів. Для більшої оперативності такого аналізу є потреба в оцінці цього показника доступнішим способом, кінцевий результат якого забезпечить прозорість висновків щодо отриманих даних та можливість їх порівняння.

Запропонована нижче модель оцінки економічної безпеки країни, яка виражена у матрично-графічній формі, представляє собою матрицю “Дженерал Електрик-МакКінзі”, трансформовану під реалії сучасного макроекономічного становища України і світу. На нашу думку, перевагою такої матриці є більш стислий, лаконічний та інформативний огляд показників економічної безпеки, а саме:

- 1) обсяг та зростання ВВП країн;
- 2) обсяг прямих іноземних інвестицій країн;
- 3) обсяги зовнішнього боргу кожної окремої країни;
- 4) робоча сила в країнах.

Такий огляд дає можливість більш чітко сформулювати результат, виявити закономірності та надати подальші пропозиції для покращення економічних показників України, спираючись на опис її сильних та слабких сторін, можливостей та загроз (див. підроз. 1.3).

Показник ПІІ має подвійний характер щодо впливу на ІЕСС, оскільки відсутність притоку ПІІ (або від'ємне сальдо притоку) є частковим результатом того, що економіка країни сама є потужним інвестором, а отже, спостерігається тимчасовий відтік грошових ресурсів за межі країни. Щоб продемонструвати це явище на прикладі, для аналізу обрана така країна як Південна Корея, інвестиції якої в 2013 році мають від'ємне значення. Для країн-імпортерів грошових ресурсів показник ПІІ може становити латентну загрозу, оскільки за умов відчутного спаду в економіці або кризи інвестиції можуть вилучатися із країни, яка їх отримує, і гальмувати таким чином розвиток.

Порівняння значень ВВП, прямих іноземних інвестицій, економічної активності населення та зовнішнього боргу України із десятьма світовими країнами, що мають схожі або аналогічні показники у веденні національного господарства: 1) приблизно подібні запаси та споживання природних ресурсів (Польща, Малайзія, Франція); 2) однакова кількість населення (Аргентина, Південна Корея, Південна Африка, Іспанія); 3) подібна економічна політика урядів та історико-політичне становище загалом (Польща, Південна Корея, Південна Африка, Франція, Фінляндія); 4) схоже геополітичне розташування (безпосереднє сусідство з країнами або сусідство з великими і значущими на політичній арені державами), а також стратегічне розташування країни (наприклад, перетин транспортних шляхів) (Польща, Білорусь, Південна Корея, Румунія, Фінляндія); 5) схожа спрямованість промисловості або економічні передумови (подібні економічні проблеми) (Аргентина, Південна Корея, Південна Африка, Малайзія, Іспанія, Франція, Фінляндія).

Окрім вартісних даних економічного зростання, боргових взаємин, інвестиційних потоків та натуральних значень рівня робочої сили, в табл. 3.1 і наведені темпи приросту, важливі для економічної безпеки порівняння цих показників з обсягами національного доходу, представлено рівень ВВП на душу населення як основний показник глобального рівня життя в країні та процентний рівень безробіття кожної країни в певному році.

Разом з цим, для гарантії стабільності потрібне не швидке економічне зростання в умовах нестачі ресурсів, а поступове і стале збільшення темпів економічного зростання та слабке реагування промисловості та фінансової системи

Таблиця 3.1

Порівняння основних показників економічної безпеки України
та деяких країн світу в 2015 році (за ПКС)

	Обсяг ВВП, млрд. дол.	Приріст ВВП, %	ВВП на душу населення (ПКС), дол.	Приток ПІ, млн. дол.	ПІ, % до ВВП	Обсяг зовніш- нього боргу, млрд. дол.	Зовнішній борг, % до ВВП	Рівень безро- біття, %	Робоча сила, млн. осіб
Польща	468,59	3,9	18800	9056,00	1,93	252,90	53,97	11,8	17,66
Аргентина	368,71	9,2	14700	6336,83	1,72	128,60	34,88	7,9	16,54
Білорусь	54,71	7,6	13400	1402,80	2,56	24,80	45,33	0,8	4,69
Півд.Корея	1014,48	6,2	30200	-150,10	-0,01	370,10	36,48	3,3	24,75
ПАР	363,70	2,8	10700	1565,44	0,43	80,52	22,14	23,3	17,32
Франція	2560,00	1,5	33300	33671,5	1,32	5633,00	183,52	9,5	29,32
Малайзія	237,80	7,2	14700	9102,98	3,83	62,82	26,42	3,5	11,63
Іспанія	1407,41	0,1	29500	24658,3	1,75	2570,00	153,90	20,0	23,09
Румунія	161,62	0,9	11500	3453,00	2,14	108,90	67,38	8,2	9,35
Фінляндія	238,80	3,7	35300	4396,51	1,84	370,80	155,28	8,4	2,67
Середнє значення за країнами	687,58	4,29	21210	9349,33	1,75	883,62	77,93	10,7	15,70
Україна	136,83	4,2	6700	6495,00	4,75	117,35	85,76	8,4	22,02

держави на негативні чинники ззовні. Для досягнення таких цілей доцільно розвивати галузі, що визначають технічний прогрес та галузі, що забезпечують вирівнювання розвитку економіки та досягнення якомога повнішої зайнятості, виходячи з динаміки структури кінцевого попиту.

Рівень безробіття є типовим показником соціально-економічної політики, яку проводять і належним чином підтримують всі країни. Цей рівень в досліджених країнах має бути приблизно однаковим. В таблицях 3.1 та 3.2 простежується, що якщо в окремій країні (наприклад, Іспанії та Південній Африці) рівень безробіття вищий, ніж у країнах, що порівнюються, то така країна є в соціальному та економічному аспекті більш слабкою і рівень економічної безпеки в ній нижчий, а отже, має місце недоотриманий ВВП. Прикладом такої незахищеності є іспанська

економіка, схильна до негативних наслідків економічної кризи 2008-2009 років. В докризовий період такі країни як Іспанія та ПАР мали будівельний підйом, але саме сфера будівництва виявилась найбільш ураженою кризою. Дослідження Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) [43] свідчить, що в найбагатших країнах світу кількість людей, які не мають роботи більше року, зростає. Табл. 3.2 дає порівняльний аналіз внеску кожної з проаналізованих країн в загальний обсяг ВВП в світі, в обсяг ПІІ та зовнішнього боргу.

Таблиця 3.2

Значення відсоткової частки окремих країн
в показниках економічної безпеки світу (2015 рік)

	Значення показників ВВП, ПІІ, зовнішнього боргу та економічної активності населення				
	Приріст ВВП, %	Обсяг ВВП, млрд. дол.	ПІІ, млрд. дол.	Обсяг зовнішнього боргу, млрд. дол.	Робоча сила, млн. осіб
Світ	-	76287,67	1340,97	56331,00	3027,8
сукупне значення 11 країн	-	7012,65	99,99	8380,79	-
Частка кожної країни в загальному світовому показнику ВВП, ПІІ, зовнішнього боргу та робочої сили, %					
Україна	4,2	0,18	0,48	0,21	0,73
Польща	3,9	0,61	0,68	0,45	0,58
Аргентина	9,2	0,48	0,47	0,23	0,55
Білорусь	7,6	0,07	0,10	0,04	0,15
Південна Корея	6,2	1,33	-0,01	0,66	0,82
Південна Африка	2,8	0,48	0,12	0,14	0,57
Франція	1,5	3,36	2,51	8,34	0,97
Малайзія	7,2	0,31	0,68	0,11	0,38
Іспанія	-0,1	1,84	1,84	3,85	0,76
Румунія	0,9	0,21	0,26	0,19	0,31
Фінляндія	3,7	0,31	0,33	0,66	0,09
частка 11 країн в світовому показнику, %*	-	9,19	7,46	14,88	5,92

Логічним висновком табл. 3.1 і табл. 3.2, які демонструють аналіз показників економічного приросту та відсоткової частки проаналізованих країн у виробництві світового ВВП у 2009 році. Для визначення кількісного впливу окремих

взаємопов'язаних факторів на зміну узагальнюючого показника економічної безпеки всіх країн, що порівнюються, ми вважаємо доцільним використати детерміновану факторну модель економічного аналізу. В основі побудови такої моделі використано послідовність включення факторів у систему та послідовність їх вивчення. Добуток всіх послідовно взятих факторів, починаючи від першого до будь-якого наступного, має чіткий економічний сенс, а добуток усіх факторів є величиною проаналізованого показника [11].

Факторний аналіз має на меті: 1) виявлення змін у фінансовому становищі підприємства або у макроекономічному становищі країни у просторово-часовому розрізі; 2) виявлення головних чинників, що мають безпосередній вплив на зміну макроекономічного становища; 3) прогноз основних тенденцій у розвитку подій.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі описано пріоритетні питання вдосконалення організаційно-правового механізму формування стратегії економічної безпеки держави, вирішення яких сприяє його обґрунтованим змінам у фінансовій, промисловій, екологічній, соціальній та інформаційній складових національної безпеки.

Щоб налагодити прорахунки функціонування національної економічної безпеки, мають бути чітко розмежовані повноваження та обов'язки виконавців економічних програм, встановлена взаємодія кожного виконавчого органу влади з іншими установами та населенням, вдосконалена організаційна структура органів та напрями роботи виконавців залежно від їх функцій. Важлива роль тут відводиться принципу злагодженості, збалансованості і взаємозв'язку зі всіма елементами економічної політики держави та суб'єктів господарства.

Інструментарій державного регулювання заходів економічної безпеки України передбачає реалізацію не тільки стратегічних цілей, але й поступового рішення нагальних задач, таких як: залучення України до масштабних фінансово-економічних програм запобігання загроз у розвинених країнах; прискорення

входження України до світових та європейських союзів та посилення політичної незалежності всієї країни за допомогою зміцнення економічної складової державної організації; впровадження законодавчого та нормативно-правового забезпечення взаємодії різних суб'єктів економічної діяльності; структурна перебудова та оптимізація науково-технічного потенціалу та основних виробничих фондів на підприємствах країни; стимулювання урядом протекціоністських заходів для ефективних господарських структур; запобігання відмивання коштів та вивезенню стратегічних матеріалів; створення диверсифікованої низки антикорупційних заходів в економіці; зміцнення трудових ресурсів потенціалу України; пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки країни на основі результатів даних щодо позицій української економіки у секторах безпеки матричної моделі світового господарства.

Обґрунтування необхідності розробки механізму формування стратегії державного регулювання економічної безпеки держави дозволило здійснити логічне порівняння основних макроекономічних показників української економіки з економіками десятиох інших країн, схожих за різними економіко-географічними та соціально-політичними даними. Це дозволило виявити найбільш слабкі сторони економіки нашої держави та сформулювати шляхи просування в сторону більш цивілізованих підходів до покращення економічної ситуації в країні. Розроблена на підставі напрямів створення механізму запобігання загрозам економічної безпеки нації та напрямів державної політики реагування на такі загрози та проілюструвала нездатність української економіки на сучасних посткризових етапах до здорової конкуренції за більшу частку виробництва світового ВВП, збільшення притоку світових інвестицій у стратегічні галузі національного господарства. Таким чином, здійснений теоретико-методичний аналіз стану економічної безпеки дав можливість визначити та зафіксувати низку концептуальних положень щодо організації організаційно-правових засад економічної безпеки країни, враховуючи як існуючі показники та тенденції розвитку розвинених країн світу, так і особливості національного господарства. Запровадження вищезазначеного механізму надасть змогу будувати економічну політику, враховуючи фактичні можливості України та

існуючі тенденції розвинених країн, що збільшить ймовірність сталого розвитку нашої держави, забезпечить правильний вибір напрямків нагального державного втручання, змінить впевненість народу у частковому подоланні загроз, наблизить вступ до економічно розвиненої світової спільноти, створить системне зростання показників покращення життя людей.

ВИСНОВКИ

Застосування системного підходу в дослідженні змісту, структури та історичної динаміки поняття економічної безпеки держави та залучення теоретико-методологічної бази запобігання ризику загроз дозволило вирішити актуальне науково-практичне завдання щодо дослідження організаційно-правового механізму формування стратегії економічної безпеки держави. Основні висновки роботи полягають у наступному.

Економічна безпека є складною категорією розвитку та функціонування будь-якої держави. В ході написання дипломної роботи було встановлено та обґрунтовано, що поняття економічної безпеки містить складну сукупність та багатоманітність умов і критеріїв, які: визначають стабільність економічного функціонування; забезпечують за інших рівних умов стійкість економічної системи щодо негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників; підтримують національну незалежність та економічний суверенітет країни; мають здатність впливати на перманентне оновлення та вдосконалення системи національного господарства.

Однією з головних рис сутності економічної безпеки є її всеохоплюючий характер, який проявляється в розгалуженій ієрархії складових понять особистості, організації, суспільства та держави, які є внутрішньо нерозривними. Проаналізований взаємозв'язок цих об'єктів забезпечення економічної безпеки показав важливу роль підтримання безпекового стану для кожного з них, а також їх вплив на загальне становище і динамічний розвиток безпекових процесів в країні.

Концептуальні підходи щодо організаційно-правових аспектів формування стратегічної системи безпеки будь-якої держави зумовлені специфікою певної економічної картини світу, а засоби їх практичного втілення відбивають соціальний, політичний, економічний та культурний рівень у державі. Такі засоби підтримують безпековий стан на належному рівні шляхом розробленої та здійснюваної Стратегії забезпечення національної безпеки України, яка визначає основні напрями, підходи та пріоритети діяльності органів державної влади у вирішенні проблем, що

виникають внаслідок дії загрозливих тенденцій. Мусимо зазначити, що запорукою безперешкодного функціонування стратегії має бути грамотне поєднання “нероздільної” з іншими державами економічної влади та конкурентних механізмів в державі. Залежно від рівня економічного розвитку інтенсивність їх прояву впливає на економічне зростання у довгостроковому періоді. Державна стратегія має здійснюватися в інтересах досягнення загальних цілей національної безпеки на основі застосування всіма інститутами державної влади правових, економічних, адміністративних та індикативних заходів впливу.

Для якісного забезпечення економічної безпеки країни було сформовано та розмежовано національні економічні інтереси України за ступенем пріоритетності їх дотримання. Таке забезпечення здійснюється за двома принципами: принципом загальної безпеки, що враховує інтереси всіх суб’єктів економічних відносин в сфері безпеки в середині країни та за її межами, та принципом дотримання балансу життєво важливих інтересів і взаємної відповідальності особистості, суспільства та держави в питаннях забезпечення національної економічної безпеки.

Водночас слід особливо наголосити, розробка заходів безпеки потребує виявлення, класифікування та оцінювання кола потенційних та існуючих джерел і параметрів загроз для національної економіки, головною з яких є надмірна залежність економіки України від кон’юнктури світової економічної системи, що частково спричинюється дедалі більшою відкритістю національного господарства до співпраці з недосвідченими іноземними компаніями, роботою над спільними глобальними проектами та зростаючими фінансовими потоками, зокрема неурегульованим імпортом та його сталим переважанням над експортною статтею бюджету держави.

Аналіз останніх тенденцій розвитку економіки України продемонстрував суперечливі результати щодо її розвитку та місці на світовій арені. Збільшення різниці між імпортом та експортом та значна сировинна складова у загальному обсязі експорту, від’ємне значення сальдо платіжного балансу, низький приріст валового внутрішнього продукту, зростаючі показники державного внутрішнього та зовнішнього боргу, надмірна залежність від інших країн в імпорті енергетичних

ресурсів та низка інших показників свідчать про наявність макроекономічних проблем, які потребують нагального вирішення.

Використання вдосконаленого організаційно-правового механізму формування стратегії надання безпеки в економічній сфері потребує кількісного оцінювання його складових. Індикаторами цього оцінювання вибрано такі показники як темпи економічного зростання, індекс якості життя, відношення боргів держави до валового внутрішнього продукту, покриття дефіциту бюджету, рівень енергетичної та продовольчої безпеки, індекс економічної свободи, енергоємність і наукоємність ВВП, коефіцієнт природного приросту населення та ін.

Вважаємо доцільно акцентувати увагу на тому, що ідентифікація складових безпеки держави та загроз для її економіки дозволили проаналізувати сучасний стан розвитку економіки України, його позитивні сторони та недоліки, виявити доцільність використання узагальнюючих показників для оцінювання економічної стійкості. Доцільною є подальша розробка економічних та соціальних нормативів на основі розрахованих критеріїв ефективності в різних сферах економічної безпеки при визначенні як самих критеріїв, так і діапазону їх значень для більшої конкретизації цих критеріїв і координації оцінюваних показників. Аналіз рівня стійкого розвитку економічних відносин в Україні надає змогу точніше вибрати такі показники стану економічної безпеки нашої країни, оцінюючи сучасні зовнішні та внутрішні відносини з позиції загрозливих та сприятливих факторів.

Будь-який стратегічний організаційно-правовий механізм потребує державного регулювання на законодавчому рівні, тобто власну концепцію забезпечення певних дій: це вимагає нагального приведення у відповідність між собою законодавчих та нормативно-правових актів і документів та подальшого відпрацювання комплексних програм загальнодержавного масштабу, а також прийняття системних рішень щодо їх імплементації. З метою проведення потужної державної політики економічної безпеки України доцільно зосередитися на наступних напрямках: політичний, економіко-правовий, соціальний та науково-технічний.

Порівняльна характеристика окремих показників української економіки з економіками інших, схожих за різними економіко-географічними та соціально-політичними даними країн, дозволило виявити найбільш слабкі сторони економіки нашої держави та сформулювати розробку заходів щодо покращення економічної ситуації в країні.

Хотілося б зауважити, що у середньо- та довгостроковому періодах укріплення безпекового простору української економіки залежатиме від створення сприятливих умов для проведення політики безпеки і стабільності в рамках усього макроекономічного середовища. Створення такої ефективною та прийнятною для суспільства системи державного управління, яка мала б можливість оперативно діяти в непростих реаліях української ринкової економіки, забезпечувати постійний баланс економічних інтересів в державі, стане ключовою умовою для захисту від дестабілізуючого впливу системи загрозливих факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арєф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Арєф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 170 с.
2. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов. – Вопр. экономики. – 2010. – № 12. – С. 36-44.
3. Бабич В. П. Економічне регулювання потенціалу в Україні / В. П. Бабич, І. А. Тернова. – Харків : РІЗО ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – 170 с.
4. Бабич Д. В. Державна організація в розподілі повноважень та ресурсів при забезпеченні безпеки національної економіки / Д. В. Бабич, А. О. Касьянова // ХНЕУ, “Проблемы экономики”. – 2011. – № 2. – С. 10-13.
5. Бабич Д. В. Державне регулювання економіки в умовах ринку: монографія / Д. В. Бабич. – Х. : Основа, 2007. – 364 с.
6. Бабич Д. В. Принципи державного регулювання економічних систем / Д. В. Бабич // Вісник ХДУ. – Харків : Основа. – 2012. – № 459. – С. 171-174. – (Серія економічна : організація керування, планування і регулювання економіки).
7. Бабич Д. В. Стратегія регулювання економічної безпеки: монографія / Д. В. Бабич. – Х. : РІЗО ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 385 с.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 759 с.
9. Белов А. Национальная безопасность – безопасность личности, общества, государства / А. Белов. – К. : Служба безопасности, 2009. – № 9. – С. 6-7.
10. Белов П. Методологические основы национальной безопасности России. Управление риском / П. Белов // М. : № 4, 2008. – С. 25-30.
11. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков. – Безопасность. – М. : 2004 – № 3. – С. 24-28.

12. Бегун В. В. Системний аналіз безпеки як вирішення багатofакторної задачі аналізу ризику [Електронний ресурс] / В. В. Бегун, І. М. Науменко. – Режим доступу : <http://iee.org.ua>.
13. Буквич А. В. Економічна безпека країни: теоретичні підходи до аналізу / А. В. Буквич // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – К. : КНУ, Міжнародні відносини, 2000. – Вип. 16. – С. 46-50.
14. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2012 рік [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень; USAID – Зміцнення місцевої фінансової ініціативи. – Київ, 2012. – Режим доступу : [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_Monitoring_ukr\(1\).pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget-Monitor/KV_IV_Monitoring_ukr(1).pdf)
15. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: [наукова доповідь] / О. С. Власюк. – К.: Нац. ін.-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.
16. Вівчар О. І. Особливості ідентифікації методів оцінки ринкової вартості бізнесу при діагностиці його економічної безпеки / О. І. Вівчар, В. П. Мартинюк // Вісник Наука молода – Випуск 18 – Тернопіль, ТНЕУ 2012 – С. 118–122.
17. Гальчинська Т. А. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2012 рік. [Електронний ресурс]: за даними щоквартального аналітично-статистичного видання НБУ / Т. А. Гальчинська, Н. І. Чепурнова, С. А. Ніколайчук, А. В. Стрілець. – 105 с. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/PB_2012.pdf.
18. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / [Гончаренко М. О., Зленко В. А., Зернецька О. В.] ; під заг. ред. О. Г. Білоус. – К. : Київ. нац. ек. ун-т, 2011. – 733 с.
19. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека / В. П. Горбулін. – К. : Політ. думка, 2009. – №1. – С. 78-88.
20. Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : ДП “НВЦ Євроатлантиформ”, 2009. – 592 с.

21. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія / Б. В. Губський. – К. : ДП “Укрархбудінформ”, 2001. – 122 с.
22. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посібник / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.
23. Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України / Г. Дарнопих. – Вісн. Акад. правових наук України. – К. : 2009. – №1. – С. 142-150.
24. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7. – С. 143-153.
25. Дергачов О. Нацбезпека як атрибут державності: [нац. безпека в Україні] / О. Дергачов. – К. : Політ. думка, 2008. – №1. – С. 89-100.
26. Державна цільова економічна програма “Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009 – 2013 роки”: за станом на 14 трав. 2008 р. / постанова Кабінету Міністрів України. – Офіц. вид. – К. : № 447 / 2008. – (Нормативні директивні правові документи).
27. Добрянська Л. О. Соціально-економічні основи концепції розвитку стратегічного потенціалу національної екологічної безпеки [Електронний ресурс]: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України / Л. О. Добрянська // Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”. – № 6. – 2010. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=246>.
28. Економіка України: глобальні виклики і національні перспективи: [кол. монографія / за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченко]. – К. : НДЕІ, 2009. – 162 с.
29. Економічна безпека – справа всіх і кожного: матеріали “Круглого столу” [“Екон. безпека Україн : проблеми і перспективи”]. – Уряд. кур’єр від 13 серп. 2010. – С. 18.
30. Економічні закони, теорії та їх класифікація [Електронний ресурс] / Мочерний С. В. – Економічна теорія. – Видавничий центр “Академія” / Електронная

библиотека Князева. – Київ, 2005. – Режим доступу:
http://ebk.net.ua/Book/economics/mochernyj_et/part1/103.htm.

31. Єрмошенко М. М. Стратегічна інформація в забезпеченні фінансової безпеки держави / М. М. Єрмошенко // Київ, “Актуальні проблеми економіки”, 2008. – № 10. – С. 76 - 82.
32. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2011. – 309 с.
33. Єлісеєва О.К. Тенденції розвитку інформаційних систем і технологій в обліку в умовах глобалізації / О.К. Єлісеєва, В.С. Белозерцев // Технологічний аудит і резерви виробництва, № 3/5(23), 2015, - С.79-85
34. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : Нац. ін-т страт. досліджень, 2003. – 368 с.
35. Закон України “Про державний бюджет України на 2013 рік”: за станом на 26 груд. 2013 р. / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – К. : № 835-VI. – 2013. – (Нормативні директивні правові документи).
36. Закон України “Про основи національної безпеки України”: за станом на 19 черв. 2003 р. / Відомості Верховної Ради України. – Офіц. вид. – К. : № 39 / 2003. – (Нормативні директивні правові документи).
37. Касьянова А. А. Элементы стратегического индикативного планирования экономической безопасности национального хозяйства / А. А. Касьянова // ХНЭУ, научн. информ. журнал “БизнесИнформ”. – 2010. – № 12. – С. 8-10.
38. Касьянова А. О. Енергетична безпека України та світу в контексті її економічного забезпечення / А. О. Касьянова // ХНЕУ, зб. наук. робіт “Управління розвитком”. – 2010. – № 20 (96). – С. 112-115.
39. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / [Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, “Знання України”. – 2008. – 388 с.
40. Корнієвський О. А. Ефективність взаємовідносин держави і громадянського суспільства як чинник забезпечення національної безпеки / О. А. Корнієвський

// Проблеми національної та глобальної безпеки. – К. : Стратегічна панорама. – Вип. 1, 2009. – С. 158-165.

41. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2009. – 450 с.
42. Ліпкан В. А. Національна безпека України / В. А. Ліпкан. – [2-ге вид.]. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
43. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія / В. А. Ліпкан. – К., 2008. – 600 с.
44. Макаренко І. П. Економічна безпека України, макроекономічний аспект / І. П. Макаренко // К. : “Економіка і управління”, 2008. – № 2. – С. 11-17. – (ІПНБ / Відділ економічної безпеки).
45. Маломуж М. Про стратегію подолання загроз національній безпеці України на початку ХХІ століття [Електронний ресурс] / М. Маломуж. – СЗРУ. – К. : “Дзеркало тижня”, 2009. – № 46 (774). – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1550/67893>.
46. Мартинюк В. П. Методичні підходи до розрахунку інтегрального показника економічної безпеки держави / В. П. Мартинюк // Проблеми національної та глобальної безпеки. – К. : Стратегічна панорама. – Вип. 1, 2009. – С. 101-108.
47. Методологічні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А. І. Сухорукова. – К. : Академпрес, 2007. – 64 с.
48. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : монографія / [В. М. Гейця, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 240 с.
49. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. – К. : В-во КВІЦ, 2009. – 462 с.
50. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови: монографія / [Макаренко І. П., Копка П. М., Рогожин О. Г., Кузьменко В. П.] ; за наук. ред. І. П. Макаренка. – К. : Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. – 520 с. – (ІПНБ / Відділ економічної безпеки).

51. Нова архітектура бюджетної системи України: аналітична доповідь / [О. О. Молдован, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ, НІСД. – 2010. – 34 с.
52. [Новий курс : реформи в Україні 2010-2015. Національна доповідь](#) : (за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]). – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
53. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) : безробіття у розвинених країнах [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі : державна підтримка українського експорту. – Київ, 2011. – Режим доступу : <http://ukrexport.gov.ua/ukr/info/links/eu/2135.html>.
54. Основи економічної безпеки / [Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Червяков І. М.]. – Харків : вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – 236 с.
55. Основні засади підвищення фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / М. М. Єрмошенко: матеріали “Круглого столу” [“Економічна безпека України : проблеми та перспективи”], березень, 2008, Київ. – К. : НІСД ; Укр. федерація працівників недержавних служб безпеки. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/journal/ekon.htm>.
56. Полтораков О. Ю. “Дилеми безпеки” через призму співвідношення об’єктивної та суб’єктивної складових / О. Ю. Полтораков. – Проблеми національної та глобальної безпеки. – К. : Стратегічна панорама. – Вип. 4, 2009. – С. 35-40.
57. Проект Стратегії національної безпеки України – загрози національній безпеці України [Електронний ресурс] / Є. Шовкун, Д. Єрмоленко, О. Кубацький [та ін.]. – Ін-т міжнар. відносин КНУ ім. Т. Г. Шевченка : Center for International Studies (CIRS), 2009. – 8 с. – Режим доступу : <http://cs.cirs.kiev.ua/en/component/content/article/99-2009-12-08-15-29-47.html?start=5>.
58. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки : навч. посібник / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 340 с.
59. Семенченко А. І. Комплексна модель стратегічного планування у державному управлінні сферою національної безпеки / А. І. Семенченко. – Проблеми національної та глобальної безпеки. – К. : Стратегічна панорама. – Вип. 1, 2009. – С. 56-66.

60. Семенченко А. І. Сучасний стан державної політики захисту національних інтересів: національні цінності, інтереси, цілі, загрози, обґрунтування геополітичної моделі / Семенченко А. І. – К. : Вісник державної служби України, 2008. – № 1. – С. 48-56.
61. Система економічної безпеки держави / [під заг ред. А. І. Сухорукова]. – НППМБ при РНБОУ. – К. : ВД “Стилос”, 2009. – 685 с.
62. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів : [за заг. ред. В. І. Полохала]. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 630 с. – (Матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України).
63. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2008 році / М-во економіки України – № 30. – Київ, 2009. – 18 с. – (Аналітична записка / Відділ економ. безпеки та детінізації економіки департаменту макроекономіки Мінекономіки).
64. Цимбалюк О. А. Трансформаційні процеси в Україні / О. А. Цимбалюк, А. О. Касьянова // ХНЕУ, зб. наук. праць “Управління розвитком”. – 2010. – № 8. – С. 83-84.
65. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — К. : РНБОУ, Нац. ін-т страт. досліджень, 1997. – 144 с. – (Сер. “Нац. Безпека” ; вип. 2).
66. Юревич Л. М. Механізм управління державним боргом в Україні / Л. М. Юревич // Наук. вісн. Волинськ. держ. ун-ту ім. Л. Українки. – 2007. – С. 88-97.
67. Economic and Information Security [Електронний ресурс] / Herb Grey // Backgrounder № 6 – Economic Security. – Ottawa, Canadian Security Intelligence Service, 2004. – Режим доступу : <http://www.csis-scrs.gc.ca/nwsrm/bckgrndrs/bckgrndr06-eng.asp>.
68. Yong J. Economic Security : Redressing Imbalance / Jiang Yong. – China Security. – Peking, World Security Institute, 2007. – Vol. 3, № 2. – P. 66-85.